

Ortadoğu

E t ü t l e r i

JOURNAL OF MIDDLE EASTERN STUDIES

ISSN: 1309-1557 E-ISSN: 2687-430X CİLT/VOL: 14 SAYI/NUMBER: 4 ARALIK/DECEMBER: 2022

Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi / Journal of Politics and International Relations

Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer-Reviewed Journal

Yılda dört kez yayımlanır / Published quarterly

Yayın dili / Publishing Languages Türkçe, İngilizce, Arapça / Turkish, English, Arabic

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD / هيئة التحرير

Sahibi / Owner: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi adına Prof.Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor: Doç.Dr. İsmail Numan Telci

Editör/Editor: Doç.Dr. İsmail Numan Telci

Editör Yardımcısı/Assistant Editor: Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanları/Editorial Assistants: Emir Şefkatli

Alan Editörleri/Section Editors:

Körfez Çalışmaları/Gulf Studies: Gökhan Erel, ORSAM

Irak Çalışmaları/Iraq Studies: Bilgay Duman, ORSAM

Levant Çalışmaları/Levant Studies: Oytun Orhan, ORSAM

Kuzey Afrika Çalışmaları/North Africa Studies: Abdennour Toumi, ORSAM

Güvenlik/Security: Doç. Dr. Göktuğ Sönmez, Necmettin Erbakan Üniversitesi

Kitap Değerlendirme Editörü/Book Review Editor: Ömer Behram Özdemir

Tercüme ve Redaksiyon İşlemleri/Translation&Editing:

İngilizce/Arapça Tercüme/English/Arabic Translation: Nasır Hacıoğlu

İngilizce Redaksiyon/English Proofreading: Easmin Eva Akter

Arapça Redaksiyon/ Arabic Proofreading: Dr. Watheq Al-Sadoon, ORSAM

Türkçe Redaksiyon/Turkish Proofreading: Begüm Akcaoğlu, ORSAM

İndeksler / indexed by / مصنفة من

Applied Social Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, Index Copernicus, International Bibliography of the Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA), Google Scholar, Asos İndeks, J-Gate, WorldCat, CEEOL, MIAR, JournalTOCs, İlahiyat Atıf Dizini

Makale Yükleme İçin / Submitting Your Articles: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ortetut>

İletişim veya İrtibat İçin / For Communication or Contact: ortadoguettutleri@orsam.org.tr

Yayın İdare Merkezi Head Office

ORSAM Ortadoğu Araştırmaları Merkezi - Center for Middle Eastern Studies

Mustafa Kemal Mahallesi 2128. Sok. No: 3 Çankaya / Ankara Türkiye / Turkey

info@orsam.org.tr | T: +90 850 888 15 20 F: + 90 312 430 39 48

Yerel Süreli Yayın | Ortadoğu Etütleri'ndeki makalelerde yer alan fikirler yalnızca yazarlarını bağlamaktadır.

The views expressed in Ortadoğu Etütleri (Middle Eastern Studies) bind exclusively their authors.

Tasarım-Baskı Hazırlık Karınca Creative

Dr. Mediha Eldem Sokak No: 56/1 Kızılay / Ankara

Baskı Hazar Ofset Matbaacılık

Zübeyde Hanım, Kültür Çarşısı D:7/56-57, 06070 İskitler/Altındağ/Ankara

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD / الهيئة الاستشارية

Prof. Aristotle Kallis, Keele University, UK
Prof. Stephane A. Dudoignon, PSL Universite/EHESS/CETOBAC, FR
Prof. Emma Murphy, Durham University, UK
Prof. F. George Gause, Vermont University, ABD
Prof. Burhanettin Duran, İbn Haldun Üniversitesi, TR
Prof. Özden Zeynep Oktav, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, TR
Prof. Berdal Aral, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, TR
Prof. Mahir Nakip, Çankaya Üniversitesi, TR
Prof. Mehmet Şahin, Gazi Üniversitesi, TR
Prof. Özlem Tür, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, TR
Prof. Peter Mandaville, George Mason University, ABD
Prof. Dr. Birol Akgün, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Mehmet Akif Kireççi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Kemal İnat, Sakarya Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Cengiz Tomar, Ahmet Yesevi Üniversitesi, KZ
Prof. Dr. Bahgat Korany, American University of Cairo, EG

Prof. Dr. Fawaz Gerges, London School of Economics, UK
Prof. Dr. Tayyar Arı, Uludağ Üniversitesi, TR
Prof. Raymond Hinnebusch, St. Andrews University, UK
Prof. Tim Jacoby, Manchester University, UK
Prof. Dr. Muhittin Ataman, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Mesut Özcan, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, TR
Prof. Tuncay Kardaş, Sakarya Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Alev Erkilet, İbn Haldun Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Erdem Özlük, Selçuk Üniversitesi, TR
Assoc. Prof. Katerina Dalacura, London School of Economics, UK
Doç. Dr. İbrahim Efe, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Gökhan Bozbaş, Necmettin Erbakan Üniversitesi, TR
Dr. Ali Bakir, Qatar University, Qatar
Dr. İsmail Sarı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Dr. Muhammed Hüseyin Mercan, Marmara Üniversitesi, TR

SAYI HAKEMLERİ / REFEREE BOARD / لجنة الخبراء المحكمين

Dr. Öğr. Üyesi Tuba Yıldız, İstanbul Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Mustafa Yetim, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, TR
Dr. Arş. Gör. Ahmet Uçağaç, Sakarya Üniversitesi, TR
Dr. Ömer Özdemir, ORSAM, TR

Dr. Ahmet Yusuf Özdemir, TR
Oytun Orhan, ORSAM, TR
Kaan Devocioğlu, ORSAM, TR

İÇİNDEKİLER / CONTENTS / المحتويات

MAKALELER / ARTICLES / المقالات

Seba ABDULLATİF

269

Suriye Krizinden Sonra İran-Rusya İlişkileri

Iran-Russia Relationships After the Syrian Crisis

العلاقات الإيرانية الروسية بعد الأزمة السورية

Arda Can ÇELİK

285

XVIII. Yüzyıl'da Karşılaştırmalı Strateji: Osmanlı İmparatorluğu Merkezli Bir Tetkik

Comparative Strategy in the Eighteenth Century: A Tactic Examining the Dynamics Between the Ottoman Empire and European Powers

استراتيجية مقارنة في القرن الثامن عشر: دراسة لإختبار الديناميات بين الإمبراطورية العثمانية والقوى الأوروبية

315

Mohammad Javid FEDAYEE

Çağdaş Uluslararası İlişkilerde Postkolonyalizmin Önemi

The Relevance of Postcolonialism in Contemporary International Relations

أهمية نظرية (ما بعد الاستعمارية) في العلاقات الدولية

EDİTÖRDEN

Ortadoğu Etütleri'nin değerli okuyucuları, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) tarafından 2009 yılından beri yayımlanmakta olan dergimizin toplamda otuz birinci sayısı olan, Cilt 14 Sayı 4'ü ilgililerinize sunmanın mutluluğu içerisindeyiz.

Açık erişim modeliyle daha geniş kitlelere ulaşmaya çalışan dergimizde akademik anlamda nitelikli çalışmalarını arttırmaya yönelik gayretimiz devam ediyor. Gelenen noktada dergimize gönderilen çalışmalar, internet sayfamızın ve makalelerin görüntülenmesine dair veriler ile Google Scholar tabanlı atıf istatistiklerinin sayısı dergimize gösterilen teveccühü ortaya koymaktadır. Artarak devam eden ilgiyi karşılamak için daha aktif ve yoğun çalışmalarımızı sürdürmekteyiz. Dergimizin önümüzdeki dönemde taranmaya başlayacağını umduğumuz ulusal ve uluslararası indekslerle birlikte bu teveccühün daha da artmasını bekliyoruz. Dolayısıyla artan talebi karşılamak üzere sayılarımızda niteliği önceleyerek daha fazla çalışmaya yer vermeyi amaçlıyoruz.

Elinizdeki sayıda (Cilt 14 Sayı 4); üç Türkçe makale bulunmaktadır.

Bu sayımızın ilk makalesi Seba Abdullatif tarafından kaleme alınan “Suriye Krizinden Sonra İran-Rusya İlişkileri” başlıklı çalışmadır. Bu makalede yazar, Suriye krizinin ardından Rusya ve İran ilişkilerinin ne ölçüde etkilendiğini incelemekte Türkiye ve İsrail gibi Suriye krizinden etkilenen diğer bölgesel güçlerin Rusya ve İran ittifakına nasıl yaklaştığını değerlendirmektedir.

Dergimizin ikinci makalesi Arda Can Çelik tarafından hazırlanmış olan “XVIII. Yüzyıl'da Karşılaştırmalı Strateji: Osmanlı İmparatorluğu Merkezli Bir Tetkik” başlıklı makaledir. Çelik, makalesinde Vestfalya düzeninden Napolyon Savaşları'na kadar geçen sürede, uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin nasıl şekil aldığını. Osmanlı İmparatorluğu özelinde ortaya koymaktadır.”

Çağdaş Uluslararası İlişkilerde Postkolonyalizmin Önemi” başlıklı Mohammad Javid Fedayee tarafından hazırlanan üçüncü makalede ise yazar batılı ana akım uluslararası ilişkiler teorilerine, özellikle üçüncü dünya ülkelerindeki batı egemenliğine güçlü bir şekilde meydan okuyan postkolonyal teori kavramını araştırmaktadır.

Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle, iyi okumalar dileriz.

FOREWORD

Dear readers of Middle Eastern Studies, we are happy to present to you Volume 14, Issue 4, the thirty- oneth issue of our journal, which has been published by the Center for Middle Eastern Studies (ORSAM) since 2009.

We continue our effort towards increasing academically qualified studies in our journal with the aim of reaching wider audiences through the open access model. At this point, the level of studies submitted to our Journal and the statistical data indicating the number of views of our articles, as well as the reference statistics from Google Scholar, manifest a high level of interest in our journal. We continue our efforts in a more active way to respond to this ever-increasing interest, and we expect that it will be even more profound with the inclusion of our journal in the national and international indices. Therefore, we aim to include more studies by prioritizing quality in our issues in order to meet the increasing demand.

This current issue (Volume 14 Issue 4); includes three Turkish articles.

The first article of this issue is the study titled “Iran-Russia Relationships After the Syrian Crisis” written by Seba Abdullatif. In this article, the author examines the extent to which Russia and Iran relations were affected after the Syrian crisis and evaluates how other regional powers, such as Turkiye and Israel, who were affected by the Syrian crisis, approached the alliance between Russia and Iran.

The second article of our journal is a study titled “ Comparative Strategy in the Eighteenth Century: A Tactic Examining the Dynamics Between the Ottoman Empire and European Powers “ by Arda Can Çelik. In his article, Çelik reveals how the power struggle in international relations took shape from the Westphalian order to the Napoleonic Wars, from the perspective of the Ottoman Empire.

In the third article titled “The Significance of Postcolonialism in Contemporary International Relations” by Mohammad Javid Fedayee, the author explores the concept of postcolonial theory, which strongly challenges western mainstream international relations theories, particularly western dominance in third world countries.

We hope to meet you in our next issue, and we wish you a good reading.

من المحرر

بقلم المحرر

قرأء دراسات الشرق الأوسط الكرام، يسرنا أن نقدم لكم العدد الرابع من المجلد الرابع عشر ، وهو العدد الواحد والثلاثون من مجلتنا التي يصدرها مركز دراسات الشرق الأوسط (أورسام) منذ العام 2009.

إننا نبذل جهودا حثيثة من أجل زيادة الدراسات النوعية في مجلتنا التي نسعى لإيصالها إلى أكبر عدد من القراء عبر نموذج الوصول المفتوح. كما أن الدراسات التي يتم إرسالها إلى مجلتنا وبيانات الاطلاع على موقعنا على الإنترنت وعلى مقالاتنا المنشورة علاوة على إحصائيات الباحث العلمي غوغل سكولار، تكشف الاهتمام والتوجه تجاه مجلتنا. ونحن من جانبنا نواصل جهودنا الفعالة والمكثفة من أجل أن نكون على مستوى الاهتمام المتزايد باستمرار. ونثق بأن هذا الاهتمام سيزداد مع المؤشرات المحلية والدولية التي نأمل في بدء مسحها في مجلتنا خلال الفترة المقبلة. لذلك نهدف إلى تكثيف جهودنا من خلال إعطاء الأولوية لرفع جودة ونوعية الدراسات في الأعداد المقبلة من أجل تلبية الطلب المتزايد.

هذا العدد الذي في متناولكم (العدد الرابع من المجلد الرابع عشر) يحتوي على 3 مقالات باللغة التركية.

بينما المقال الثاني بقلم صبا عبد اللطيف بعنوان "العلاقات الإيرانية الروسية بعد الأزمة السورية". ويتناول هذا المقال كيفية تأثير الأزمة السورية على إعادة تشكيل العلاقات الروسية الإيرانية بعد الأزمة السورية، وكيف أثرت القوى الإقليمية الأخرى التي تأثرت بالأزمة السورية مثل تركيا وإسرائيل، على التحالف الروسي الإيراني.

المقال الأول في عددنا بعنوان "استراتيجية مقارنة في القرن الثامن عشر: دراسة لاختبار الديناميات الامبراطورية العثمانية والقوى الأوروبية" بقلم أرضا جان تشليك. ويبحث الكاتب في هذه الدراسة في كيفية تشكل صراع القوى في العلاقات الدولية اعتبارا من صلح وستفاليا إلى حروب نابليون، في سياق الإمبراطورية العثمانية.

أما المقال الثالث فهو بقلم محمد جاويد فدايا بعنوان "أهمية نظرية (ما بعد الاستعمارية) في العلاقات الدولية المعاصرة"، ويناقش مفهوم نظرية ما بعد الاستعمارية التي تتحدى بشكل كبير نظريات العلاقات الدولية السائدة في الغرب، لاسيما الهيمنة الغربية في دول العالم الثالث.

نتمنى لكم قراءة جيدة مع أمنياتنا باللقاء في العدد المقبل.

Ortadoğu

E t ü t l e r i

MAKALELER

ARTICLES / مقالات

Suriye Krizinden Sonra İran-Rusya İlişkileri

Seba ABDULLATİF*

Geliş tarihi: 20/12/2022

Kabul tarihi: 04/05/2023

Atf: Abdullatif, S., “Suriye Krizinden Sonra İran-Rusya İlişkileri”, Ortadoğu Etütleri, 14-4 (2022): 269-284

DOI: 10.47932/ortetut.1219615

Öz: 2011’de Esad rejimine karşı çıkan halk ayaklanması sonucunda Suriye krizi ortaya çıkmıştır. Kriz sonrası birçok uluslararası ilişki yeniden şekillenmiştir. Bu ilişkilerin en önemlisi de İran ve Rusya ilişkileridir. Bu çalışmada; Suriye krizi, Rusya ve İran ilişkilerinin şekillenmesi ve Türkiye, İsrail gibi Suriye krizinden etkilenen diğer bölgesel güçlerin Rusya ve İran ittifakını nasıl etkilediği incelenecektir.

İki ülke ortak hedefler çerçevesinde bulunmakta ve gelişim göstermektedir. Kriz sonrası bölgedeki değişen dinamikler, İran-Rusya ilişkilerine de yansımıştır. Bölgedeki istikrarı korumak için faaliyetlerin gerçekleştirildiği aktarılsa da iki ülke, çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. İlgili çıkarlar, bölgedeki önemli bir güç olan ABD’nin varlığını engellemektir. Buna ek olarak Rusya’nın sıcak denizlere inme politikası nedeniyle Suriye de yer almaktadır. İran ise Ortadoğu’daki ana unsur olmak ve bölgedeki kendi varlığını tehdit edici güçleri ortadan kaldırma amacı içerisindedir. İki ülkenin hedefleri doğrultusunda, Ortadoğu bölgesindeki hareketlilik ve yansımalar vardır. Suriye’de diğer büyük bölgesel aktörlerin bulunması Rusya ve İran ilişkilerini etkilemiştir. Türkiye ve İsrail gibi güçlü ülkelerin varlığı, iki ülke arasındaki ilişkileri farklı boyutlara taşımaktadır. Bu noktada tutum ve davranışlar, Suriye krizi üzerinden farklılıklar da gösterebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, İran, İsrail, ABD, Türkiye, Suriye Krizi, Arap Baharı.

* Seba Abdullatif: Araştırma Asistanı, Omran Stratejik Araştırmalar Merkezi-TR, seba.abdullatif95@gmail.com ORCID: 0000-0002-5912-6180

Iran-Russia Relationships After the Syrian Crisis

Seba ABDULLATİF*

Received: 20/12/2022

Accepted: 04/05/2023

Citation: Abdullatif, S., “Iran-Russia Relationships After the Syrian Crisis”, Middle Eastern Studies, 14-4 (2022): 269-284

DOI: 10.47932/ortetut.1219615

Abstract: The Syrian crisis emerged as a result of the popular uprising against the Assad regime in 2011. After the crisis, many international relations have been reshaped. The most important of these relations are the relations between Iran and Russia. In this article, the Syrian crisis will be examined in terms of the shaping of relations between Russia and Iran and how other regional powers, such as Turkiye and Israel, affected by the Syrian crisis, affect the alliance between Russia and Iran.

The relations between Iran and Russia, which were reshaped after the Syrian crisis, are within the framework of common goals and are developing. The changing dynamics in the region after the crisis were as also reflected in the Iran-Russia relations. Although it is reported that activities are carried out to maintain the stability in the region, the two countries act in line with their interests. Relevant interests lie in on the basis of blocking the presence of the United States, an important power in the region. In addition to this presence, Russia’s policy of landing on warm seas is included in the framework of Syria and the current crisis. Iran, on the other hand, aims to be the main element in the Middle East and to eliminate the forces that threaten its existence in the region. In line with the goals of the two countries, activity and reflections occur in the Middle East region. The presence of powerful countries such as Turkiye in the region carries the relationship between the two principles into different dimensions. At this point, attitudes and behaviors may also show differences over the Syrian crisis.

Keywords: Russia, Iran, Israel, the USA, Turkiye, the Syrian Crisis, and Arab Spring.

* Seba Abdullatif: Research Assistant, Omran Center for Strategic Studies -TR, seba.abdullatif95@gmail.com ORCID: 0000-0002-5912-6180

العلاقات الإيرانية الروسية بعد الأزمة السورية

صبا عبد اللطيف*

تاريخ الاستلام: 2023/12/20 تاريخ القبول: 2022/05/04

اقتباس: صبا عبد اللطيف، "العلاقات الإيرانية الروسية بعد الأزمة السورية"، دراسات الشرق الأوسط، 41-4 (2022): 269-284

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.1219615

الملخص

بدأت الأزمة السورية نتيجة الانتفاضة الشعبية التي قامت ضد نظام الأسد عام 2011. وفي فترة ما بعد الأزمة، تم إعادة تشكيل العديد من العلاقات الدولية. ومن أهم هذه العلاقات، هي العلاقات بين إيران وروسيا. تبحث هذه الدراسة في كيفية تأثير الأزمة السورية على إعادة تشكيل العلاقات الروسية الإيرانية، وكيف أثرت القوى الإقليمية الأخرى التي تأثرت بالأزمة السورية مثل تركيا وإسرائيل، على التحالف الروسي الإيراني.

يلتقي البلدان في إطار الأهداف المشتركة ويعملان على تطوير علاقاتهما. وانعكست الديناميات المتغيرة في المنطقة بعد الأزمة السورية أيضا على العلاقات الإيرانية الروسية. وعلى الرغم من تصريحات البلدين بأنهما يقرمان بأنشطة من أجل الحفاظ على الاستقرار في المنطقة، إلا أن البلدين يعملان بما يتماشى مع مصالحهما المشتركة. هذه المصالح الثنائية تمنع وجود القوة الكبيرة أي الولايات المتحدة الأمريكية في المنطقة. بالإضافة إلى ذلك فإن روسيا تتواجد في سوريا بسبب سياساتها التي تنتهجها فيما يتعلق بالاقتراب من البحار الساخنة. أما إيران، فهي تهدف إلى أن تكون عنصرا رئيسيا في الشرق الأوسط والقضاء على القوى التي تهدد وجودها في المنطقة. وما يجري من أنشطة وانعكاسات في منطقة الشرق الأوسط يحدث في إطار يتماشى مع أهداف البلدين. لقد أثر وجود فاعلين إقليميين رئيسيين آخرين في سوريا على العلاقات الروسية الإيرانية. ووجود دول قوية مثل تركيا وإسرائيل يحمل العلاقات بين البلدين إلى أبعاد مختلفة. وفي هذه النقطة، قد تظهر المواقف والسلوكيات أيضا اختلافات فيما يتعلق بالأزمة السورية.

الكلمات المفتاحية: روسيا، إيران، إسرائيل، الولايات المتحدة الأمريكية، تركيا، الأزمة السورية، الربيع العربي

* صبا عبد اللطيف: باحث مساعد، مركز عمران للدراسات الاستراتيجية-تركيا، seba.abdullatif95@gmail.com
رقم أوركيد: 0000-0002-5912-6180

Giriş

Suriye, geçmiş dönemler itibarıyla Ortadoğu bölgesine açılan bir kapı olarak görülmekte ve önemli bir stratejik nokta içerisinde yer almaktadır. Akdeniz için bir liman konumunda olması, dünya savaşları sonrası sömürgeci devletlerin kontrolü altına girmesine neden olmuştur. Manda ve himayecilik faaliyetlerine maruz kalan Suriye, 1946 yılında San Francisco Konferansı sonucunda kurulan Birleşmiş Milletler (BM) bünyesine dâhil olarak Suriye Cumhuriyeti ismini almıştır. Soğuk savaş dönemlerinde ise büyük güçlerce çevrelenmiş ve uluslararası çıkarlar ekseninde ilişkiler kurulan bir devlet hâline gelmiştir. Bu ilişkiler kapsamında bölgenin önemli ülkelerinden birisi olan İran, dünyanın en büyük iki süper gücünden birisi olan Rusya ile ilişkiler yürütmektedir. İran'ın diğer bir süper bir güç olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile savaşı, Ortadoğu bölgesindeki hâkimiyet ve nükleer güç mücadelesine yönelik gerçekleşmektedir. İran'ın Rusya ile olan bağlantıları ve yürüttüğü ilişkileri, karşılıklı beklentiler çerçevesinde şekillenmektedir. Rusya'nın tarihi emelleri arasında yer alan sıcak denizlere inme ve Ortadoğu'yu yönetme politikası, Rusya cephesinin hedefi olmaktadır. İran'ın hedefi ise Ortadoğu düzleminde ana aktör olmak ve bölgedeki ABD'nin etkisini kırmaktır. Bu noktada Rusya'nın "Yakın Çevre" politikası ve "Hayat Sahası" olarak adlandırdığı Ortadoğu bölgesi, Suriye konusunda taviz verilmemesini içeren faaliyetlerde bulunacağını sinyallerini vermektedir.¹ İran cephesinde ise ABD'nin etkisini kırmanın yanında, bölge üzerindeki hâkimiyetinin olası bir isyan vb. hareketlenmelerden dolayı kaybedilmemesi amacı da bulunmaktadır. Bu amaç dâhilinde, çatışmaların azalması için Rusya ile ittifak hâlinde yer almaktadır. İlgili noktalara ek olarak 2011 yılında başlayan Suriye krizi ile birlikte İran ve Rusya arasındaki ilişkiler yeniden şekillenmiştir. Suriye krizinden sonra hem Rusya'nın hem de İran'ın Suriye'deki çıkarları tehlike altına girmiştir. Bu yüzden iki ülke harekete geçerek Suriye rejimin başındaki müttefikleri Beşar Esad'ı kurtarmak için askerî müdahalede bulunmuştur. Çalışmanın konusu şu açıdan önemlidir; Suriye krizi sonrası Rusya ve İran arasındaki ilişkiyi detaylı bir şekilde ele alan ve bölgesel anlamda büyük güç olarak sayılan İsrail ve Türkiye'nin yaptırımlarından nasıl etkilendiği ele alınmıştır. Bu yönüyle konuyla ilgili yapılacak olan ileriki çalışmalar için önemli bir kaynak olacaktır.

1 Burak Sarıkaya, Suriye İç Savaşı Perspektifinde Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri, *TASAM*, 18 Eylül 2015.

Suriye Krizinden Önce Rusya-İnan İlişkileri

Suriye krizinin ortaya çıkması ve iç savaşın meydana gelmesi, Ortadoğu bölgesinin yeni dinamikler etrafında şekillenmesi durumunu yaratmıştır. Bu durum çerçevesinde, Suriye krizinin köklerine inildiğinde, Beşar Esad'ın tutum ve davranışları, krizin ilk yıllarında küresel güçlerin varlığı dışında gelişmiş ve bölgedeki savaş faaliyetleri artmıştır. Bu faaliyetler, bölge içerisinde birçok terör örgütünün hareket alanı bulmasına ve büyük çaplı terör eylemleri gerçekleştirmesine neden olmuştur. Artan krizin faturası, çok sayıda düzensiz göçmenin başta Türkiye ve komşu ülkeler olmak üzere birçok ülkeye yayılması ve demografik yapıda değişikliklerin yaşanması durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu noktada savaşın uzun yıllar sürmesinin negatif etkileri de tüm dünya düzeyinde hissedilmiştir. İlgili sorunların çözümü ve çıkarlar kapsamında ittifaklar meydana gelmiştir. Rusya ile İnan ilişkilerin gelişimi ve düzeyi, bu ittifaklar kapsamında yer almaktadır. İki ülkenin Suriye krizi sonrası mevcut olan ilişkileri; ülkelerin tutumları, geçmişleri, bölge ülkelerinin etkisi ve küresel faktörlerin varlığı çerçevesinde farklı boyutlar kazanmaktadır.

1990 yılından itibaren Rusya-İnan ilişkilerini oluşturan iki önemli faktör vardır. Birincisi İnan'ın nükleer programı ve bu konuda büyük bir gücün desteğine ihtiyaç duyulması ikincisi ise İnan- İsrail arasındaki düşmanlıktır. Gelişmeler kaydeden İnan-Rusya ilişkileri, bu dönemde İnan'ın Rusya'dan S-300 füzelerin ihracatının sağlanması ile başlamıştır.² İnan'ın silah tedariği için Rusya ile ilişkiler kurması, nükleer silah konusunda da yakınlaşmaların ve müzakerelerin var olmasına neden olmaktadır. Bu yakınlaşmanın altında yatan birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden en önemlisi ABD'nin bölgedeki etkisinin kırılması için karşılıklı ilişkiler sürdürülmektedir. Diğer önemli neden ise her iki ülke Kafkasya ve Orta Asya'daki yeni bağımsızlığını ilan eden ülkelere hâkimiyet kurma amacını gütmektedirler. Bölgedeki uluslararası faktörlerin varlığı, Avrupa'nın ilgili noktalardaki nüfuslanma arayışları, Türkiye'nin terör faaliyetlerini önleyici ve göç dalgasını yöneten bir yapıda yer alması ve diğer bölgesel güçler, İnan-Rusya ilişkilerini şekillendiren etmenler arasında bulunmaktadır.³

Eski İnan Cumhurbaşkanı Ahmadinejad döneminde, İnan'ın oldukça önem verdiği Ortadoğu politikası ışığında Rusya ile ilişkilerini geliştirmesine önem vermiştir. Bu dönemde İnan nükleer programı sonucunda hem batıda hem de

2 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İnan-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

3 Aytaç Mammadlı, Bölgesel Güvenlik Dengeleri Bağlamında Rusya-İnan İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

bölgesel anlamda gerginlik yaratmıştır.⁴ Bu gerginliğin sonucunda İran nükleer programı dosyası Rusya'nın veto hakkına sahip olduğu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine taşınmıştır. Dolayısıyla İran'ın hem uluslararası anlamında hem bölgesel anlamda güçlü bir ittifaka ihtiyacı olduğundan Rusya'nın ortaklığına büyük önem vermiştir. İran ilk adımı olarak sayılan, Batı eksenine rakip olan Moskova ve Pekin'in kurduğu Şanghay İşbirliği Örgütüne Rusya ile ilişkilerini güçlendirmek adına başvuruda bulunmuştur. İran Şanghay İşbirliği Örgütüne ilk başvurusunda gözlemci olarak kabul edilmiştir. Sonrasında 2008 yılında daimî üyelik statüsüne başvuruda bulunmuştur. Başvurunun onaylaması biraz zaman almıştır çünkü İran'ın nükleer programı yüzünden BM ve ABD uyguladığı yaptırımlar nedeniyle üye devletler arasında çekingenlik yaratmıştır. Ancak nükleer dosyasının çözülmediği hâlde 2021 yılında Şanghay İşbirliği Örgütünün toplantısı sırasında İran'ın üyeliğinin kabul edildiği açıklanması dikkat çekmiştir.⁵

O dönemki İran'ın bütün bu iş birlikçi adımlara rağmen İran Rusya'dan umduğu desteği alamamıştır. Aksine ilişkilerinin daha kötü bir yöne gittiğine dikkat çekmiştir. Bunun sebebi ise Rusya, İran'ın kendisine yakınlaşmasının sebebinin güvenlik konseyindeki pozisyonu olduğunu ve aralarındaki ilişkileri kendi çıkarları için suistimal ettiğini iddia etmiştir.⁶ İlişkilerin kısmi olarak negatif etkilendiği süreçler, uygulanan politikalar sonucu şekillenen İran-Rusya ilişkileri, İran'da Cumhurbaşkanı değişikliği ve beraberinde yaşanan gelişmeler neticesinde olumsuz olarak etkilenmiştir.⁷ Bu gelişmeler; Rusya'nın nükleer santral teslimini geciktirmesi, BM'deki İran'a yönelik yaptırımların Rusya tarafından veto edilmemesi ve S-300 füze sistemleri satışının bir süreliğine durdurulması gibi gelişmeler olarak yer almıştır.⁸ Bu nedenlerden dolayı iki ülke arasındaki ilişki sarsılmıştır.⁹ Böylelikle İran Rusya'nın artık güvenilir bir ortak olmadığını anlamıştır.

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani döneminde İran farklı bir yol izlemeye başlamıştır. Ortadoğu'ya karşı planı değiştirmemiştir. Ancak batıya karşı tutumunu değiştirmiştir. Ruhani batıya açık bir şekilde yaklaşmaya çalışmak-

4 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

5 Hüda Rauf, "İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Kabulünün Anlam ve Sonuçları", *Independent Türkçe*, 23 Eylül 2021.

6 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

7 Hoshimjon Mahmudov, "Putin Dönemi Rusya İran Arasındaki Askeri İlişkiler", Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.

8 Giray Saynur Derman, Ortadoğu'da İki Etkin Güç Rusya ve İran, İRAM, Haziran 2017.

9 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

tadır ve yeni ilişkiler arayışı içine girmiştir. Aynı zamanda Rusya ile bozulan ilişkilerin yeniden iyileşmesini ve gelişmesini amaçlamaktadır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya ve İnan birbirlerine karşı düşmanca politikalar izlemiştir. Bunun sebebi ise enerji piyasasında rakip oldukları için aralarında bir stratejik ortaklık gerçekleştirebileceğini tahmin edilmemiştir.¹⁰ Ancak son zamanlarda iki ülkenin ortak stratejisine bakarak çıkarlarının çatışmadığı ve aksine birbirlerini tamamladığını söylemek mümkündür. Bunun sebebi ise ortak çıkarlarını gerçekleştirirken birbirlerini tedirgin edecek adımlardan kaçınmalarıdır. Rusya'nın hedefleri doğrultusunda atacağı adımlar, İnan ile yapılan ortak faaliyetler dâhilinde yer almaktadır. İnan'ın bölgedeki jeopolitik yapısı da Rusya'nın faaliyetlerini tehdit edici güçlerin ve grupların varlığını sonlandırıcı veya belirli oranda engelleyici unsurları beraberinde getirmektedir. Mevcut unsurlar, günümüz süreçlerindeki İnan ve Rusya ilişkilerinin boyutunu ortaya koyan faktörler olarak da meydana gelmektedir.¹¹ Böylece iki ülke arasındaki güven problemi son birkaç yıl içinde büyük ölçüde çözülmüştür. Bu yakınlaşmanın ve dengeli ilişkinin en önemli etkeni ise Suriye krizidir.

Suriye Krizinden Sonra Rusya-İnan İlişkileri

Suriye krizinin “Arap Baharı” sürecinin bir devamı olarak görülmesi, Ortadoğu denklemlerini yeniden şekillendirmiştir. Bu denklemler arasında, rejim ve görüş (din, ırk, dil, siyasi sistem) farklılıklarına rağmen ortak hedeflerin varlığı dolayısıyla İnan-Rusya ilişkileri mevcut olmaktadır. İlişkilerin ABD gibi büyük güçlerin Ortadoğu'daki etkinliği sebebiyle daha fazla ilerlemesi ve ortak çıkarlara hizmet etmesi bakımından stratejik ortaklık üzerine anlaşma zemini yaratmışlardır.¹² Bu gelişmeye ek olarak Rusya'nın Suriye krizi sonrası gerçekleşen ve bazı bölgesel konuları içeren uluslararası toplantılarda İnan'ın da bulunmasını istemesi, İnan'ın Rusya'ya karşı olan olumsuz görüşlerini yıkmıştır. Suriye krizine yönelik çözüm önerilerinde Esad yönetimine verilen destek, İnan ve Rusya'nın ortak görüşleri kapsamında bulunmaktadır. Esad yönetimine sağlanan silah tedariki de ilgili destek içerisinde yer almıştır.¹³ Suriye krizi sonrası ilişkilerin boyutu, pozitif süreçler temelinde sürmüş ve iki ülkenin ortak çıkarlarına yönelik faaliyetlerin sürdürülmesi amacı varlık göstermeye devam etmiştir. Kriz sonrası bölgedeki bazı noktalara gerçekleşti-

10 Robert O. Freedman, 1990'larda Rusya-İnan İlişkileri, 21. Yüzyıl Enstitüsü.

11 Abdulhakim Günaydın, Dünya Ukrayna Krizine Odaklanırken Rusya İle İnan 20 Yıllık Ekonomi ve Güvenlik Anlaşması Üzerinde Çalışıyor, *Independent* Türkçe, 26 Ocak 2022.

12 “İnan, Çin'in Ardından Rusya ile de Stratejik Ortaklık Anlaşması İmzalayacak” *Euronews*, 11 Ekim 2021.

13 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İnan-Rusya Eksenini, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

rilen hava harekâtları da iki ülkenin ortak sahalarının kullanılması ile gerçekleştirilmiştir.¹⁴

İran-Rusya ilişkileri, geçmiş dönemlere göre günümüz süreçlerinde daha pozitif noktalara sahiptir. Geçmiş dönemlerdeki iki ülkenin tutumları ve faaliyetleri çerçevesinde; Rusya'nın yayılcı politikalarının İran'ın toprak bütünlüğünü etkileyebileceği düşüncesi, geçmiş dönemlerde S-300 satışını bir süreliğine durdurulması, Birleşmiş Milletler toplantısında İran'a yönelik ambargoları veto etmemesi, nükleer enerji konusunda geciktirmeler ve kısmi engellemeler gibi olumsuz unsurların meydana geldiği ilişkilerde, günümüz süreçlerinde daha etkin ilişkiler gerçekleşmektedir. Suriye krizinin çözümüne yönelik gerçekleştirilen zirveler, iki ülkenin dışişleri bakanlarının bir araya gelmesi ve Astana görüşmeleri gibi faaliyetler kapsamında İran'ın Ortadoğu düzleminde ana aktör olarak görev almak istemesi ve hâkimiyet unsurunu sağlaması, Rusya'nın faaliyetlerine izin vermesi şeklinde gerçekleşmektedir.¹⁵ Suriye'de hükûmet, iç isyancılar ve Suriye ordusu arasında başlayan Suriye krizi; 2011 yılında başlamış ve birçok aktörün savaşa dâhil olması ile uluslararası bir boyut kazanmıştır. Mevcut savaş unsurları, çok sayıdaki ülke ve grupların çıkarları ve hedefleri dâhilinde şekillenmiş ve yeni formlar kazanmaya devam etmiştir. Bu unsurlara ek olarak dini faktörlerin farklı türdeki etkileri de yer almıştır. Savaşın ana aktörleri arasında bulunan hükûmet ve Suriye ordusunun çıkan çatışmaları sert bir şekilde bastırmasına yönelik faaliyetleri de savaşı tetikleyen ve uluslararası unsurları devreye sokan bir etmen şeklinde var olmuştur.¹⁶ Uluslararası faktörlerin ilgili bölgelerde yer almasıyla farklı çıkarlara ve hesaplara yönelik eylemler gerçekleşmiş ve savaşın boyutu artmıştır. Bu boyut kapsamında gelişen ittifaklar, bölgedeki istikrarı sağlamak yerine ülkelerin çeşitli konularda pay almak istemeleri şeklinde yansımalar göstermiştir. İlgili noktada yer alan İran ve Rusya ilişkileri; nükleer amaçlar, diğer güçleri püskürtücü hedefler ve bölgedeki kaynaklara elde etmeye yönelik süreçler şeklinde gerçekleşmektedir.

İran'ın Suriye krizine dair genel görüşleri, Suriye yönetiminin faaliyetlerini destekleyici bir yapıda yer almaktadır. Bu noktada Rusya ile birlikte ortak faaliyetler gerçekleştiren İran, kriz sonrası temaslarını sürdürmeye devam etmiştir. Rusya'nın ABD'nin varlığını kırıncı ve yıpratıcı faaliyetler yürütmesi temelinde İran, Rusya ile ittifaklarını sürdürmektedir. İlgili süreçlerde ABD'nin terör örgütünü desteklediği görüşü ve iddiası da İran'ın bölgedeki

14 Sabir Askeroğlu, "İran-Rusya İlişkileri: Stratejik Ortaklık Mı Rekabet Mi?" Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 15 Sayı: 3, 2022, s. 577 – 594.

15 A.g.e.

16 Burak Çalışkan, Rusya- Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi, İNSAMER, 2016.

ana unsurlardan birisi olma hedefini ve bu iddia sonrası gerçekleşen eylemlerden rahatsız olması durumunu ortaya çıkarmıştır.¹⁷ Ek olarak kriz sonrası varlık gösteren milliyetçi hareketler de İran'ın nüfus yapısını ve bölge hâkimiyetini tehdit edici unsurları arttırabilmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi hâlinde büyük zararlar görebileceğini öngören İran, ayrılıkçı hareketlerin mevcut olmaması için Suriye'deki hükûmet faaliyetlerini destekler bir yapıda yer almaktadır.¹⁸ Bu faaliyet kapsamında ise Rusya ile olan ittifaklarının artması hedefi bulunmaktadır.

Rusya'nın gelişen Suriye krizine yönelik faaliyetleri ve tutumları ise ABD'nin Ortadoğu'daki etkisini kırmakta geç kalınmış olan geçmiş durumların tekrar yaşanmaması üzerine yer almaktadır. Bu faaliyetler, ABD'nin daha önceki Afganistan ve Irak müdahaleleri gibi harekâtların kendisi adına başarılı bir şekilde yürütmesi ve Rusya'nın negatif olarak etkilenmesi gibi süreçlerin bir daha gerçekleşmemesine yönelik bulunmaktadır. İlgili noktalarda Rusya'nın Kafkaslar ve Orta Asya'yı bir "Arka Bahçe" olarak kullanması, çevreleme politikası ile diğer ülkeler bazında da devam etmektedir.¹⁹ Bu amaç dâhilinde, tarihi bir emel olan sıcak denizlere inme politikası, Suriye gibi tarihsel bir müttefikin yaşadığı krizi aşması temelinde de gerçekleşmektedir. Bu hedefin gerçekleşmesinde ise bölgedeki önemli bir ülke olan ve ortak bir düşman olan ABD'ye karşı İran ile ittifak sağlanmasıyla mümkün olacaktır.

2011'de Suriye krizinin başlamasıyla birlikte İran askerî olarak Suriye'de bulunmuştur. İran'ın Suriye'de sadece danışma ve Suriye ordusunu eğitmek amaçlı bulunduğunu iddia etmesine rağmen birçok raporda askerî olarak da bulunduğu ispatlanmıştır. Öyle ki muhaliflerin iddiasına göre çatışma sahalarında yaralanan ve ölen İran'a bağlı militerler bulunmuştur.²⁰ Bu tartışmaya son veren İran İslam devrim muhafızlar ordusunun başkomutanı Caferi, "İran İslam Devrimi zaferinin 40. yıl dönümü" hakkında "Soruş" dergisine verdiği röportajda, Tahran'ın Suriye'de yaklaşık 100 bin askerden oluşan yerel kuvvetler kurduğunu itiraf etmiştir.²¹

Rusya'nın Suriye'ye askerî müdahalesi ise Beşar Esad rejimini kurtarmak için İran Rusya'ya çağrıda bulunmuştur. Aynı zamanda Suriye'de büyük rol

17 Sabir Askeroğlu, "İran-Rusya İlişkileri: Stratejik Ortaklık Mı Rekabet Mi?" Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 15 Sayı: 3, 2022, s. 577 – 594.

18 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

19 Aytan Mammadlı, Bölgesel Güvenlik Dengeleri Bağlamında Rusya-İran İlişkileri, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

20 Adel Alsalimi, Ceyş El Fetih İle Devrim Muhafızları Arasında Bir Esir Takası Anlaşması Ufukta Belirleniyor., Şarkul *Avsat*, 2016.

21 "Devrim Muhafızları" milislerinin komutanı, Suriye'deki İran milislerinin sayısını açıklıyor, *Orent net*, 2019.

oynayan Kudüs Gücü'nün başkomutanı General Kasım Süleymani 2015 yılında Moskova'ya yaptığı gizli ziyarette Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'i Esad'ın saflarında savaşmaya ikna etmiştir. General Süleymani'nin Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'i Suriye'ye askerî müdahalede bulunmaya ikna etmek ve Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad rejiminin devrilmesini önlemek için olduğu doğrulanmıştır.²² Ancak Rusya'nın kamuoyuna açıklaması şu şekilde olmuştur; “Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın, Moskova'dan askerî destek talebi üzerine Rusya Federasyonu Konseyi, Başkan Vladimir Putin'e Rus silahlı kuvvetlerini ülke dışında kullanma yetkisi vermeyi kabul ettikten sonra Suriye topraklarına Rus askerî müdahalesinin 30 Eylül 2015'te başladığını söylemektedir.²³ Bunun sebebi ise meşru bir şekilde Suriye'ye terörle mücadele sebebiyle askerî destekte bulunabilmesi için Suriye devlet başkanı olarak kabul ettiği Beşar Esad'tan resmi olarak talep gelmesi gerektiğindedir. İran'ın Rusya'dan müdahale etmesini isteme sebebi ise Beşar Esad rejiminin Suriye toprakları üzerindeki hâkimiyetini, bir yanda çeşitli silahlı muhalif gruplar ve diğer yanda IŞİD lehine kaybetme oranının %75'e ulaşmasıdır.²⁴ Bu müdahalelerin sonucunda Rusya ve İran'ın Suriye'deki savaşa müdahalesi, krizin gidişatında bir dönüm noktası olmuştur. Ancak Suriye rejimi, istese de Tahran ve Moskova'yı Suriye'den çıkaramayacak hâle gelmiştir ve bu desteğin bedeli sosyal, ekonomik ve siyasi anlamda ağır olacaktır.

Suriye krizinin üzerinden uzun zaman geçmesinden dolayı iki ülkenin Suriye'de bulunmalarının ortak hedefleri değişmeye başlamıştır. Zaman içinde değişen hedefler ise Rusya açısından Suriye krizine müdahale etmesinin en önemli sebeplerinden biri, kendisinin küresel güç olduğunu batıya göstermek ve kabul ettirmektir.²⁵ Bu yüzden krizin bitmesi için bütün yollara başvurup kısa süre içinde çözüme ulaştırmayı amaçlamıştır. Diğer yandan da batıyı endişelendiren bütün radikal grupları yok etmek ve Suriye'nin yönetiminde Moskova'nın yanında olan laik bir devlet görmek istemiştir. İran'ın hedefi ise Suriye'deki temel hedefi Şii nüfuzunu artırmak ve güçlendirmekle beraber yönetim başında Esad ailesinin kalmasını sağlamaktır. Sünni çoğunluğu azaltan ve diğer azınlığın özellikle Şiiilerin varlığını ve güvenliğini sağlayan bir devlet görmek istemiştir. İran'ın Suriye'deki en önemli amacı ise Hizbullah gibi milislerin oluşturulmasıdır.

22 Sabır Gıl Anbari, İran Kudüs Gücü : “Sınır Tanımayan Savaşçılar” İçin Dünya Çapında Faaliyet ve Etki Alanları, *Alaraby*, 25 Mayıs 2022.

23 Raed Caber, Moskova neden şimdi 2013'te “Esad'ın çağırısını” açıkladı?, *Şarkul Avsat*, 2021.

24 Reşad Katan, Suriye muhalefetine ikilemi: Siyasi ufuk olmadan askeri kazanımlar, *Aljazeera*, 29 Haziran 2015.

25 Hoshimjon Mahmudov, “Putin Dönemi Rusya İran Arasındaki Askeri İlişkiler”, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.

Son dönemde ortaya çıkan bölgesel sorunlar, Suriye krizinden sonra İnan ve Rusya'nın arasındaki ilişkiye ne kadar büyük bir etkisi olduğunu göstermiştir. Tarihsel olarak Ukrayna ile sınır sorunları yaşayan Rusya 24 Şubat 2022'de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Donbas'taki ayrılıkçı Luhansk ve Donetsk "cumhuriyetlerini" savunmak için "özel bir askerî operasyon" ilan etmiştir.²⁶ Bu ilanın üzerine Avrupa Birliği ilk kez Ukrayna'ya silah sevkiyatı yapacağını duyurmuştur. Batı ise Rusya'ya ekonomik yaptırımlar uygulamış ve zamanla bu yaptırımları sıkılaştıracağını açıklamıştır. Diğer yandan da ABD, Ukrayna'ya milyarlarca dolarlık askerî yardım göndermiştir.²⁷

Ukrayna'ya büyük destek veren bu güçlü ülkelere karşı geri adım atmayan Rusya'nın yanında bölgesel müttefiki olan ve Suriye'de stratejik ortaklığını güçlendiren İnan vardır ve kendisine hem siyasi hem de askerî destek sağlamıştır. ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Jake Sullivan, Beyaz Saray'da düzenlediği basın toplantısında, "İstihbarat bilgilerimiz, İnan hükûmetinin Rusya'ya -çok kısa bir süre içinde- savaş uçakları da dâhil olmak üzere yüzlerce insansız hava aracı sağlamaya hazırlandığını gösteriyor" açıklamasında bulunmuştur.²⁸ İnan başta Rusya'ya insansız hava aracı göndermediği iddialarını reddetmişti ancak daha sonra Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmeden önce bir kısmını tedarik ettiğini kabul etmiştir.²⁹ İnan'ın Rusya'ya destek vermesinin nedenlerini şu şekilde açıklayabiliriz; İnan'ın, Esad rejimi devrilmek üzereyken Rusya'yı Suriye'ye çağırmasının bir sonucu olarak Rusya'ya olan borcunun bir kısmını geri ödemek istemesi. Rusya'nın bugün Ukrayna konusunda büyük bir ikilem içinde olması ve hiç kimse kendisine yardım etmek istemezken Tahran'ın yanında olduğunu daha sonra hatırlatmak istediğine şüphe yoktur. Ancak bu nedenler İnan'ın davranışını açıklamak için tek başına yeterli değildir. Diğer faktörler arasında maddi hesaplar, Türkiye ile jeopolitik rekabeti ve ABD'ye baskı yapma girişimi de yer almaktadır.

Bölgesel Aktörlerin Rusya-İnan İlişkilerine Etkisi (Türkiye-İnan)

Tarihi süreçler olarak uzun yıllardır terör olayları ile mücadele eden ve sınır ötesi operasyonlar yürüten Türkiye, Suriye krizi sonrası ilgili askerî ve siyasi politikalarını sürdürmüştür. Ortadoğu bölgesindeki istikrarı koruyucu ortak görüşlere ve toplantılara katılım sağlayan Türkiye, Suriye krizi sonrası

26 Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: 6 grafikte savaşın 6 ayı, *BBC News Türkçe*, 22 Ağustos 2022.

27 Alarabi Jadid, Rus İşgalinin Başlangıcından "Karşı Saldırıya" Kadar: Ukrayna'da 200 Günlük Savaş, *Alaraby*, 2022

28 Rusya ve Ukrayna: ABD, "Rusya ve İnan arasında tam bir savunma ortaklığı" konusunda uyardı, *BBC News Arabic*, 10 Aralık 2022.

29 A.g.e.

kendi sınır güvenliğini sağlamak için çeşitli harekâtlar gerçekleştirmiştir. Bu harekâtların temel amacı; Suriye krizi sonrası oluşan terör koridorunu temizlemek ve bölgedeki sivil halkın güvenliğini sağlamak olarak yer almaktadır.³⁰ Türkiye'nin önemli bir bölgesel güç olması ve Suriye krizinin çözülmesinde etkin bir konumda yer aldığı gerçeği, İran-Rusya ilişkilerini de etkilemektedir. İran'ın Şii-Sünni çatışmasından dolayı Türkiye'ye karşı olan tavrı, Suriye krizi sonrası da devam etmektedir. İran cephesi tarafında Türkiye'nin barışçıl ve istikrarı sağlayıcı faaliyetlerini onaylamayan söylemler bulunmaktadır.³¹ Rusya'nın Türkiye'nin varlığına ilişkin tutumu ise iki ülke arasındaki "Uçak Krizi" gibi problemlere karşı Suriye konusunda ortak görüşlere sahip olma görüntüsü içerisinde yer almaktadır. Bu noktada yaşanan uçak krizi, bir gerginlik durumunu meydana getirmiştir. Rus Su-24 tipi uçağının uyarılara rağmen Türk hava sahasını ihlal etmesi, Türk Hava Kuvvetleri tarafından uçağın düşürülmesi şeklinde sonuçlanmıştır. Kriz sonrası kısmi ambargo faaliyetleri ve özür mesajlarının ardından ilişkiler, Suriye krizi çözümleri bakımından etkilenmemiştir.³² Ancak Rusya'nın tarihi emellerini gerçekleştirmek istemesi, diğer faktörlerin önüne geçtiği için İran ile yürütülen ilişkilere daha fazla önem vermektedir. Türkiye'nin hem askerî hem de bölgedeki barışın sağlanmasına yönelik ilgili kapsamda Türkiye'nin Suriye krizinin çözümü ve bölgedeki ittifaklara yaptığı katkı (İran-Rusya ittifakı gibi) Astana görüşmeleri gibi örneklerle açıklanabilmektedir. Astana görüşmeleri kapsamında Kazakistan'da düzenlenen zirve, Türkiye'nin garantörleri arasında yer aldığı, İran ve Rusya'nın da garantör ülke olduğu görüşmeler olarak faaliyet göstermiştir. Zirvenin ana konusu, İdlib ve Fırat'ın kuzey doğusundaki durum ve yapılması gerekenler olarak yer almıştır.³³

Ortadoğu bölgesinde Suriye krizine dair önemli ülkelerden birisi, İsrail olarak yer almaktadır. İsrail'in diplomasideki etkinliği, Suriye krizine yönelik hamlelerini de şekillendirmiştir. Suriye'nin tutumu da İsrail'den çekinen bir yapıda olması, İsrail'in Rusya ve İran ile ilişkilerini de şekillendirmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in İsrail'i ilk ziyaret eden Rus Başkan olması ve İran'ın bölgedeki politikalarının İsrail'e yönelik olmayacağı hakkında garanti vermesi, Ortadoğu'nun etkisini yansıtmaktadır.³⁴ Bu noktada

30 Naim Gök, Suriye Krizi'nin Türkiye'ye Yansımaları (2011-2017), Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2019, Sayı: 8, s. 77-114.

31 Mehmet Zeki İçcan, Şii-Sünni İlişkileri: Çatışmaya Giden Süreç. *Journal of Islamic Research*, 2018, 29 (2).

32 Burak Sarıkaya, Suriye İç Savaşı Perspektifinde Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri, *TASAM*, 18 Eylül 2015.

33 Meiramgul Kussainova, Kazakistan'da Suriye konulu 19. Astana görüşmeleri başladı, *Anadolu Ajansı*, 22 Kasım 2022.

34 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Eksenini, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

Rusya'nın hâkimiyet bölgesini genişletmesi ve Ortadoğu'ya nüfus etmek istemesi, İnan'ın tavizleri ve işbirlikleri sayesinde faaliyete geçmektedir.

Rusya, İsrail ile olan ilişkisine büyük önem vermektedir. Ancak anlaşamadığı ve ilişkilerini olumsuz etkileyen en önemli meselelerden biri Rusya'nın İsrail'in en büyük bölgesel düşmanı olan İnan'a silah satmasıdır. İnan ile Rusya'nın yakınlaşması İsrail için büyük bir güvenlik tehdidi teşkil etmektedir.³⁵ Bu endişenin sonucunda Rusya'nın Suriye'ye askerî müdahalesinden önce İsrail başkanı Netanyahu Moskova'yı ziyaret ederek Putin ile görüşmüştür. Bu ziyaretin sonucunda Moskova İsrail'in endişesini dindirecek vaatlerde bulunmuştur.³⁶ Ancak İnan'ın Suriye güneyinde askerî milisler oluşturarak İsrail güvenliğini tehdit eden bu milislerin bölgede kalıcı olmasından ve Lübnan, Irak ve İnan'daki milislerle bağlantılar güçlenmesinden endişe ederek yeniden harekete geçmiştir. Bunun sonucunda bölgede İnan'a bağlı hiçbir milisin kalmayacağına, bölgeden çekileceğine ve sınırdan en az 80 km uzak kalacağına dair Rusya ile İsrail anlaşma yapmıştır. Ancak bu anlaşma İsrail açısından başarısız olmuştur. Bunun sebebi ise aslında İnan'ın Suriyeli olmayan milislerin bir kısmını geri çekmesi diğer kısmı da bölgedeki Suriye rejiminin askerî birliklerine dağıtmasıdır.³⁷ Bunun sonucunda İsrail, Rusya ile olan anlaşmasının zayıf olduğunu görmüştür ve gittikçe güçlenen İnan-Rusya ilişkilerinden rahatsız olmuştur.

Sonuç

Suriye krizi sonrası Ortadoğu'ya yönelik faaliyetleri hız kazanan birçok aktör, bölgedeki varlığını güçlendirmek ve nüfus kazanmak için ittifak arayışlarına gitmiştir. Bu ittifaklar arasında yer alan İnan ve Rusya, tarihsel görüşleri ve rejim (Din, İrk, Dil, Siyasi sistem) tipleri gibi farklılıkları bir kenara bırakarak Suriye krizi sonrasında anlaşmaya gitmiştir. Krizin çözülmesi adına çeşitli faaliyetlerde bulunmakla beraber asıl olarak çıkarılara hizmet eden bir anlayış içerisinde yer almakta ve ilgili faaliyetlerine devam etmektedirler. Bu faaliyetler bütünü olarak Rusya tarihi emellerine ulaşmak ve Ortadoğu'da daha fazla söz sahibi olmak için İnan ile ilişkiler yürütmektedir. İnan ise olası bölgesel tehditleri azaltmak, Ortadoğu politikalarına yön vermek ve düşman olarak gördüğü ABD'yi bölgeden uzaklaştırmak gibi hedeflere sahiptir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için Rusya'nın bölgedeki etkinliklerine izin vermekte ve faaliyetler gerçekleştirmesine müsaade etmektedir. Bu süreçlerdeki temel tartış-

35 İnan ve Rusya arasındaki askeri ilişkiler İsrail'i endişelendiriyor, Şarkul *Avsat*, 20 Kasım 2022.

36 Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İnan-Rusya Eksenini, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

37 Asın Alzobi, İnan'ın Güney Suriye'den çekilmesi bir illüzyon, *Raseef*, 8 Aralık 2021.

ma konusu ise ikili ilişkilerin ne ölçüde sonuç göstereceği ve ortak çıkarların değişmesi ihtimalidir. Bölgedeki ittifakların sayısı ve niteliği, her geçen gün değişiklik gösterebilmektedir. Bu değişikliklerin İran ve Rusya ilişkilerine de yansımaya olasılığı, ilişkilerin bozulabileceği yorumunu da beraberinde getirmektedir. Bu noktada yer alan uluslararası literatürde de adından bahsettiren ve eski İngiltere Başbakanı olan Lord Palmerston'un "İngiltere'nin ebedi dost ve düşmanları yoktur, değişmez çıkarları vardır" sözü gelmektedir³⁸. İlgili söz, İran-Rusya ilişkileri için de geçerli olabilecek bir durumu yansıtmaktadır.

İran-Rusya ilişkileri, geçmiş süreçlerde silah ticareti temelinde gerçekleşen faaliyetler dâhilinde kayda değer gelişmeler göstermiştir. İlgili gelişmeler, ortak bir düşman olan ABD'nin Ortadoğu politikalarını engelleyici hedefler çerçevesinde, aynı paydada buluşmuştur. İlişkilerin gelişim göstermesi, Suriye krizinin meydana gelmesi ile farklı bir boyuta geçmiştir. Suriye bölgesine yönelik gerçekleştirilen harekâtlarda, İran ve Rusya ortak olarak faaliyetlerde bulunmuştur. Aynı zamanda Suriye krizi sonucunda ilişkileri güçlenen Rusya ve İran artık diğer bölgesel meselelerde de (Ukrayna İşgali) birbirlerini desteklemektedirler. Bu faaliyetlere ek olarak uluslararası alanlarda iki ülkenin ortak hareket ettiği ve daha çok Rusya'nın öncülüğünde İran'ın dâhil olduğu durumlar meydana gelmektedir. Ortadoğu bölgesine yönelik Türkiye gibi önemli bölgesel güçlerin varlığı, Rusya tarafından kısmi olarak desteklense de İran tarafından bir tehdit olarak görülmektedir. Ortak çıkarların bölgede hâkimiyet kurma ve ABD'yi engelleme olarak yer alması, İran ve Rusya ilişkilerinin ivme kazanması ve stratejik ortaklık noktasına kadar ilerlemesi durumlarını ortaya çıkarmıştır. Bu durum, sürekli değişen uluslararası düzen ve Suriye krizinin farklı boyutlar kazanması çerçevesinde değişme ihtimaline de konu olabilmektedir.

Kaynakça

"Devrim Muhafızları" milislerinin komutanı, Suriye'deki İran milislerinin sayısını açıklıyor, *Orent net*, 2019.

"İran, Çin'in Ardından Rusya ile de Stratejik Ortaklık Anlaşması İmzalayacak" *Euronews*, 11 Ekim 2021.

Abdulahkim Günaydın, Dünya Ukrayna Krizine Odaklanırken Rusya İle İran 20 Yıllık Ekonomi ve Güvenlik Anlaşması Üzerinde Çalışıyor, *Independent Türkçe*, 26 Ocak 2022.

38 Lord Palmerston, *Parlamento Nutku*, İdeal Kültür Yayıncılık, s. 271.

Adel Alsalimi, Ceyş El Fetih İle Devrim Muhafızları Arasında Bir Esir Takası Anlaşması Ufukta Belireniyor, Şarkul *Avsat*, 2016.

Alarabi Jadid, Rus İşgalinin Başlangıcından “Karşı Saldırıya” Kadar: Ukrayna’da 200 Günlük Savaş, *Alaraby*, 2022.

Asın Alzobi, İnan’ın Güney Suriye’den çekilmesi bir illüzyon, *Raseef*, 8 Aralık 2021.

Aytan Mammadlı, Bölgesel Güvenlik Dengeleri Bağlamında Rusya-İnan İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İnan-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016 Cilt: 8 Sayı: 72.

Burak Çalışkan, Rusya- Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi, İN-SAMER, 2016.

Burak Sarıkaya, Suriye İç Savaşı Perspektifinde Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri, *TASAM*, 18 Eylül 2015.

Giray Saynur Derman, Ortadoğu’da İki Etkin Güç Rusya ve İnan, İRAM, Haziran 2017.

Hoshimjon Mahmudov, “Putin Dönemi Rusya İnan Arasındaki Askeri İlişkiler” , Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.

Hüda Rauf, “İnan’ın Şanghay İşbirliği Örgütü’ne Kabulünün Anlam ve Sonuçları”, *Independent Türkçe*, 23 Eylül 2021.

İnan ve Rusya arasındaki askeri ilişkiler İsrail’i endişelendiriyor, Şarkul *Avsat*, 20 Kasım 2022.

Lord Palmerston, *Parlamento Nutku*, İdeal Kültür Yayıncılık, s. 271.

Mehmet Zeki İşcan, Şii-Sünnî İlişkileri: Çatışmaya Giden Süreç. *Journal of Islamic Research*, 2018, 29 (2).

Meiramgul Kussainova, Kazakistan’da Suriye konulu 19. Astana görüşmeleri başladı, *Anadolu Ajansı*, 22 Kasım 2022.

Naim Gök, Suriye Krizi’nin Türkiye’ye Yansımaları (2011-2017), Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2019, Sayı: 8, s. 77-114.

Raed Caber, Moskova neden şimdi 2013’te “Esad’ın çağırısını” açıkladı?, Şarkul *Avsat*, 2021.

Reşad Katan, Suriye muhalefetinin ikilemi: Siyasi ufuk olmadan askeri kazanımlar, *Aljazeera* , 29 Haziran 2015.

Robert O. Freedman, 1990’larda Rusya-İnan İlişkileri, 21. Yüzyıl Enstitüsü.

Rusya ve Ukrayna: ABD, “Rusya ve İnan arasında tam bir savunma ortaklığı” konusunda uyardı, *BBC News Arabic*, 10 Aralık 2022.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: 6 grafikte savaşın 6 ayı, *BBC News Türkçe*, 22 Ağustos 2022.

Sabır Gıl Anbari, İran Kudüs Gücü: “Sınır Tanımayan Savaşçılar” İçin Dünya Çapında Faaliyet ve Etki Alanları, *Alaraby* 25 Mayıs 2022.

Sabir Askeroğlu, “İran-Rusya İlişkileri: Stratejik Ortaklık Mı Rekabet Mi?” Ömer *Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15 Sayı: 3, 2022, s. 577-594.

XVIII. Yüzyıl'da Karşılaştırmalı Strateji: Osmanlı İmparatorluğu Merkezli Bir Tetkik

Arda Can ÇELİK*

Geliş tarihi: 15/12/2022

Kabul tarihi: 27/04/2023

Atf: Çelik, A., “XVIII. Yüzyıl'da Karşılaştırmalı Strateji: Osmanlı İmparatorluğu Merkezli Bir Tetkik”, *Ortadoğu Etütleri*, 14-4 (2022): 285-314

DOI: 10.47932/ortetut.1219615

Öz: Bu çalışma, Vestfalya düzeninden Napolyon Savaşlarına kadar geçen sürede uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin nasıl şekillendiğini, Osmanlı İmparatorluğu özelinde ortaya koyar. Dönemin diğer aktörlerinin hedeflerini kapsayacak şekilde karşılaştırmalı olarak ele alınan siyaset geliştirme mücadelesi uluslararası antlaşmalara sıkça atıfta bulunacaktır. Söz konusu rekabet yalnızca XIX. yüzyılın temellerini atmamış aynı zamanda XX. yüzyılda ortaya çıkan küresel güç dengesinin de belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Siyaset literatürü için eşsiz bir kaynak olan XVIII. yüzyıl olayları, sonuçları itibarıyla günümüz dünyasını şekillendiren sürecin ilk aşamasını oluşturur. Bu dönemde etkin şekilde sahada gözlemlenen güç dengesi, ittifak kültürü, faydacılık, realpolitik gibi birçok kavram günümüze referans olarak kalmıştır. Karşılaştırmalı durum incelemesi şeklinde ele alınan bu makale, kronolojik olarak hareket edecek ve Karlofça Antlaşması'nı meydana getiren süreçten yola çıkarak Avrupa krizlerini ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: XVIII. Yüzyıl, Siyaset, Realpolitik, Osmanlı İmparatorluğu, Koalisyon.

* Arda Can Çelik: Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi-TR, arda6734@hotmail.com ORCID: 0000-0003-3325-7112

Comparative Strategy in the Eighteenth Century: A Tactic Examining the Dynamics Between the Ottoman Empire and European Powers

Arda Can ÇELİK*

Received: 15/12/2022

Accepted: 27/04/2023

Citation: Çelik, A., “Comparative Strategy in the Eighteenth Century: A Tactic Examining the Dynamics Between the Ottoman Empire and European Powers”, Middle Eastern Studies, 14-4 (2022): 285-314

DOI: 10.47932/ortetut.1219615

Abstract: Centered on the Ottoman Empire, this study examines the changing structure of power in international relations, from the Westphalian Order to the Napoleonic Wars. Including the targets of other actors, the study reveals the struggle for developing a comparative strategy while giving reference to international agreements of the 18th century. This struggle not only laid the foundations for the 19th century but also defined the parameters of power balance in the 20th century. Being an exceptional source for the literature of strategy, the 18th century was the first phase that shaped our world today. We inherited the concepts of balance of power, coalition culture, opportunism, and realpolitik as references which were effectively observed in the field in the 18th century. The method of this article will be a case study that starts with the Carlowitz Peace Treaty and proceeds chronologically by observing the crises in Europe.

Keywords: 18th Century, Strategy, Realpolitik, Ottoman Empire, Coalition.

* Arda Can Çelik: PHD Student, Akdeniz University-TR, arda6734@hotmail.com ORCID: 0000-0003-3325-7112

استراتيجية مقارنة في القرن الثامن عشر: دراسة لإختبار الديناميات بين الإمبراطورية العثمانية والقوى الأوروبية

أرضا جان تشليك*

تاريخ الاستلام: 2022/12/15 تاريخ القبول: 2023/04/27

اقتباس: تشليك، أ. "استراتيجية مقارنة في القرن الثامن عشر: دراسة لإختبار الديناميات بين الإمبراطورية العثمانية والقوى الأوروبية"، دراسات الشرق الأوسط، 41-4 (2022): 285-314

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.1219615

الملخص

تبحث هذه الدراسة في كيفية تشكّل صراع القوى في العلاقات الدولية اعتباراً من صلح وستفاليا إلى حروب نابليون، في سياق الإمبراطورية العثمانية. وسيتم الإشارة بشكل كبير إلى الاتفاقيات الدولية ومساعي تطوير السياسات التي سيتم التعامل معها بطريقة المقارنة بشكل يشمل أهداف الجهات الفاعلة الأخرى في تلك الفترة. لم تضع التنافسات المذكورة أسس القرن التاسع عشر فقط، بل كانت أيضاً إحدى العوامل المحددة لتوازن القوى العالمي الذي ظهر في القرن العشرين. كما أن أحداث القرن الثامن عشر التي تعتبر مصدراً لا مثيل له للأدبيات السياسية، تشكل من حيث نتائجها المرحلة الأولى للفترة التي ترسم خطوط عالمنا اليوم. وبقية العديد من المفاهيم التي كانت مؤثرة في تلك الفترة، مثل توازن القوى وثقافة التحالف ومفهوم المنفعة والسياسة الواقعية، بمثابة مراجع حتى يومنا هذا. هذا المقال الذي تم إعداده بشكل بحث مقارن، سيتناول الأزمات الأوروبية بتسلسل زمني، بدءاً من المرحلة التي أدت إلى اتفاقية كارلوفجي. الكلمات المفتاحية: القرن الثامن عشر، السياسة، السياسة الواقعية، الإمبراطورية العثمانية، التحالف.

* أرضا جان تشليك: طالب دكتوراه، جامعة البحر الأبيض المتوسط-تركيا، arda6734@hotmail.com
رقم أوركيد: 0000-0003-3325-7112

Giriş

XV. yüzyılda imparatorluğun sınırlarını konsolide ettiği, XVI. yüzyılda ise gücünün zirvesine ulaştığı Devlet-i Aliyye, Paul Kennedy'nin de belirttiği gibi genişleme noktasının sınırlarını yaşamıştı. XVII. yüzyıl ise politik ve ekonomik durgunluğun görüldüğü bir dönemdir ancak bu atalet geniş bir zaman diliminde yavaş bir şekilde meydana gelmiştir. Bu yüzyılın ikinci yarısı, imparatorluğun başarısızlıklarının yanı sıra Girit'in elde edilmesi, Ukrayna ve Podolya'da fetihler gibi önemli başarılarla da tanıklık etmiştir. Bu dönemde, Avrupa genelinde politik istikrarsızlık, bir krize dönüşerek 30 Yıl Savaşları olarak bilinen genel bir çatışma ortamının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Farklı politik aktörlerin ad hoc ittifakları ve sürekli değişen koalisyonlar ancak değişmeyen güç dengesi çabaları bu dönemin belirleyici yapı taşıdır. Bu dönemde Katolik güçlerin kendi içinde bir ittifaka gidemediği görülmüştür. Fransa ve Avusturya'nın ayrı ittifaklarına karşılık, Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ve Protestan devletlerle iyi ilişkiler kurarak Avusturya ve İspanya'nın oluşturduğu kuşatma girişimlerini bertaraf etmeye çalışmıştır. Akdeniz'de Venedik bir ticaret devleti olmasının yanı sıra silahlı bir güç olarak da hareket ederek, İspanya ile birlikte Osmanlı'ya karşı dönemsel tehditler oluşturabiliyordu. Kuzeyde ise Rus Çarlığı; Danimarka, Lehistan ve İsveç gibi krallıklara karşı yeni bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. İlerleyen dönemde Rusya'nın Eflak, Boğdan ve hatta Kırım üzerinde baskı unsuru olarak faaliyete geçeceği görülecektir.

I. Karlowitz'e Giden Yol ve XVIII. Yüzyılın Başında Umumi Vaziyet

Osmanlı İmparatorluğu özelinde XVIII. yüzyıl başına kadar gelişen olaylar yumağı Viyana Kuşatması ile ortaya çıkmaktadır. Orta Macaristan'daki beylerden Tökeli İmre'nin Avusturya hâkimiyetini kabul etmek istemeyerek İstanbul'dan himaye talep etmesi ve Vezir-i Azam Kara Mustafa Paşa'nın bu teklife müspet cevap vermesi, kuşatmanın ortaya çıkmasındaki önemli unsurlardan birisi olmuştur. İlaveten daha önce yapılan Saint Gotar muharebesinde istenilen sonuçların alınmaması Mustafa Paşa'nın halet-i ruhiyesi üzerinde derin izler bırakmıştır.¹ Padişah IV. Mehmed'in tüm çekincelerine rağmen Viyana'nın üzerine gidilmesi gerektiği yönündeki bir görüş saraylı kısmında hâsıl olmaya başlamıştır. Kuşatma öncesi Avrupa'da ise Papa XI. Innocent'in bir Katolik ittifakı çabası vesilesiyle Lehistan ve Venedik, Avusturya ile ko-

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* Cilt 3, Bölüm 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 386.

alisyona katılmıştı.² Takip eden süreçte bu ittifaka Rusya da dâhil olmuş ve Devlet-i Aliyye, karşısında dört ülkeyi bulmuştu. İşte bu şartlar altında başlayan Viyana kuşatması sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu uluslararası siyasette yaşamsal öneme sahip olan güç dengesi ve ittifak bloku oluşturma politikalarını ihmal ederek dört cephede kendisine karşı meydana gelmiş koalisyonla savaşmak durumunda kalmıştır. 1683'den 1699 yılına kadar devam eden muharebe silsilesi, XVIII. yüzyıl Osmanlı dış politikasının başlangıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, Karlowitz (Karlofça) Antlaşması ile söz konusu sürecin başladığını tespit etmek yerinde olacaktır.

Karlofça Antlaşması, dört cephede devam eden savaşın nihayete ermiş şekli olarak kaleme alınmıştır. Bu antlaşmanın yapılması ve uygun bir muhabakat koşulunun ortaya çıkması için İngiltere ve Hollanda yoğun mesai harcamıştır. Sulh müzakereleri aşamasında dört kuvvet bir blok hâlinde görüşmelere katılarak maksimum baskı ve diplomatik kazanç sağlama yoluna gitmiştir. Avusturya'ya Temeşvar hariç tüm Macaristan, Venediklilere, Korint hariç Mora Yarımadası, Rusya'ya Azak kalesi, Lehistan'a Podolya-Kamaniçe hattı antlaşma itibarıyla bırakılmıştır.³ Balkanların tehlikeye girmesi, Eflak ve Boğdan üzerinde Leh ve Rus baskısının artması, antlaşmanın Osmanlılar için getirdiği yeni bir gerçeklik olarak telakki edilmektedir. Avrupalı güçlerden Fransa, savaşın devam etmesi ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun başarılı olmasının Avusturya üzerinde baskıyı arttıracaklarını dolayısıyla da kendisini rahatlatacağını öngörmektedir.⁴ Bu pozisyonun tam aksine Hollanda ve İngiltere ise barışın bir an önce sağlanarak Avusturya'nın iki cepheli harp ihtimalinden kurtulması ve Fransa üzerine odaklanması taraftarıydı. Bunun için İngiliz ve Hollandalı sefirler barış hususunda yoğun bir girişimde bulunmuş ve Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasına katkı sağlamıştır.⁵ Karlofça Antlaşması'nı takiben ortaya çıkan nizamın XVII. yüzyıldan farklı olduğu ve Osmanlı devlet yönetiminde düşünce değişikliği meydana getirdiği görülmektedir. Ne var ki bu değişiklik uzun ve sancılı şekilde olgunluğa erişecektir. Westfalya düzeninin ortaya koyduğu devrimsel yenilik "Güç Dengesi, Koalisyon Oluşturma, Politika Kombinasyonları" ve bunların gerektirdiği "Güç İlişkilerinin Takibi" ilkelerine ehemmiyet verilmesi olarak ortaya çıkmıştır.⁶ Amcazade Hüseyin Paşa ile başlayan restorasyon faaliyetleri 1701 yılındaki ferman vasıtasıyla askerî alanda değişikliklerin hayata geçirilmesine odaklanmış fakat yapılması

2 Uzunçarşılı ve Karal, *a.g.e.*, s. 389.

3 Uzunçarşılı ve Karal, *a.g.e.*, s. 485.

4 Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, çev: Mümün-Çevik, Erol Kılıç, *Üçdal Neşriyat İstanbul*, Cilt 13, 1993, s. 209.

5 Fındıklılı Mehmet Ağa, *Silahtar Tarihi*, Vol. 10, Devlet Matbuası, 1928 c. 2, s. 647.

6 Evan Luard, *The Balance of Power: The System of International Relations, 1648–1815*, Springer, 2016, s.14.

lazım gelen disiplin ve teknik içerikli radikal dönüşüm Ocaklı'nın⁷ devlette büyük bir baskı unsuru olması nedeniyle XIX. yüzyıl gibi geç bir tarihe kalmıştır.⁸ XVIII. yüzyılın hemen başında dört önemli hadise ortaya çıkmıştır. Bunlar; İspanya Veraset Savaşları, Prusya'nın krallık olarak yükselmesi, İsveç ile Rusya arasında 20 yıl sürecek olan Kuzey Harbi ve Lehistan'ın Osmanlı-İsveç-Rusya arasında çatışma yaratacak şekilde istikrarsız vaziyette bulunması olarak değerlendirilebilir.⁹

XVII. yüzyılda güçlü bir Protestan devlet olan İsveç, XVIII. yüzyıla Kuzey Avrupa'daki en önemli aktörlerden birisi olarak girmiş ve çevre aktörleri ile çatışma içinde bulunmuştur. Danimarka'nın, Holstein'daki İsveç nüfusunu kırmak istemesi, Saksonya Elektörü ve Lehistan Kralı II. August'un ise Livonya'yı elde etmek istemesi bu ülkelerle doğal bir hasımlık yarattığı gibi Rusya'nın Baltık Denizi'ne çıkma gayreti İsveç ile bir savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise Lehistan ve daha sonra Prusya'nın da aynı bölgede güçlenme çabalarıdır. İsveç, konumu ve düşmanları itibarıyla ileride görüleceği üzere Osmanlı Devleti için doğal bir müttefik olarak karşımıza çıkacak ve kuzeyde güçlenen ve genişleyen Rusya'ya karşı ortak hareket edilmesi zorunlu bir aktör olarak yüzyıl sonuna kadar ehemmiyetini koruyacaktır.

Diğer bir gelişme ise Lehistan'ın doğusunda Hohenzollern hanedanına ait Brandenburg dukalığının askerî ve diplomatik başarıları dolayısıyla, Prusya Krallığı olarak ortaya çıkmasıdır. 1701 yılında Prusya yöneticisi I. Frederick, Avusturya Alman İmparatoru Leopold'la anlaşarak kendi krallığını tanıtmış ve Avrupa sahnesine yükselen bir aktör olarak adım atmıştır.¹⁰ Bu dönemde Lehistan, kendi iç dinamiklerindeki problemler ve özellikle veraset kanunlarındaki *liberum veto* ilkesi yüzünden süreklilik arz eden bir kral tayini bunalmına şahit olmuş ve yüzyıl sonuna kadar zayıflamaya devam ederek, 1795 yılında siyasi bütünlüğünü yitirmiştir.¹¹ 1700 yılı itibarıyla Rusların, Danimarka-Lehistan-Saksonya ittifakı olarak İsveç'e saldırması, Büyük Kuzey Savaşı'nı başlatmıştır. Paralel olarak İspanya Kralı'nın tahtını hangi aileye

7 Yeniçeri Ocağı, Cebeciler, Sipahiler.

8 Aynı dönemde Kırım Hanlığı'nın geleneksel kazanç kapısı olan akınlara dair yasaklayıcı madde, Lehistan ve Rusya üzerinden elde edilen gelirleri azaltarak Kırım'ın ekonomik gücünü zayıflatmıştır.

9 Akdes Nimet, Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 255-256.

10 Christopher Clark, *Iron Kingdom: The Rise and Downfall of Prussia 1600-1947*, Harvard University Press 2006, s. 42.

11 Bir kral seçileceği durumda meclis azalarından birinin vetosunun tüm süreci kadük bırakması vesiylesiyle Lehistan diet meclisi sürekli şekilde tıkanmıştır. Bu durum Rusya ve Prusya'nın kral seçim süreçlerine dâhil olmasına ve Leh meclisini baskı altına alarak, ülkenin iç işlerine müdahil olmasına neden olmaktadır.

bırakacağına dair gelişen mücadele, güneyde Fransa-İspanya ittifakına karşı Avusturya, İngiltere ve Hollanda arasında bir güç mücadelesine sahne olmaya başlamıştır. İsveç erken şekilde Danimarka'yı savaş dışı bırakarak Travendahl sulhunu imzalatmış ve ardından Narva'da Rusların üzerine yürümüştür. Orada da başarılı olan İsveç Kralı XII. Karl; Lehistan Kralı ve Saksonya Elektörü II. August'a yönelerek, başarısını devam ettirmiş ve Lehistan tahtından feragat etmesini sağlamıştır.¹²

Osmanlı İmparatorluğu için bu dönem aslında büyük fırsatlar içermektedir. Lakin uzun savaşlardan sonra yapılması gerekli görülen reformlar ve askerî vaziyet, koalisyon yönünde bir pozisyon almayı zorlaştırmaktadır. Ne var ki koalisyonu değerlendirmemek, ileride görüleceği üzere daha büyük sıkıntılara neden olacaktır. Avusturya'nın, Fransa ile olan savaşı açılacak olan doğu cephesinde onu gafil avlayacağı gibi Azak Kalesini henüz kaybetmiş olan ve Kırım, Eflak ve Boğdan'da Rus baskısını hisseden Devlet-i Aliyye için önemli bir ittifak fırsatıdır. Karlofça sonrası doğu cephesini kapatan Avusturya tüm gücüyle Fransa ile savaşırken İsveç Kralı XII. Karl ise Lehistan meselesini hallederek tekrar Rusya'ya yönelmiş ve Ukrayna'ya kadarki seferlerinde başarılı olmuştur. XII. Karl, Ukrayna'ya girişine müteakip, Osmanlı İmparatorluğu'na önemli bir koalisyon önerisinde bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bu fırsatı değerlendirmedeği gibi Rusya ile barışı koruma yönünde irade bildirmişti. Ne var ki barış düşünüldüğü gibi uzun sürmeyecektir.¹³

XII. Karl, Rusya ile olan savaşta Kırım Hanı Devlet Giray vasıtasıyla desteklenmesini teklif etmişti. Ne var ki bu talep Padişah III. Ahmed tarafından reddedilmiştir. Rus-İsveç savaşı devam ederken Rusların düşman lojistik hatlarına sürekli saldırıda bulunarak bir ikmal krizi çıkarma gayreti ayrıca önemlidir.¹⁴ İsveç'in kuzey cephesinin son kertede Poltava'da sarılması, lojistik ve gıda sıkıntısına ek olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan istedikleri yardımı alamaması üzerine Poltava'da yenilgi kaçınılmaz olmuş Bender Komutanı ve Özi Valisi Yusuf Paşa'nın şiddetli tavsiyesine rağmen Padişah III. Ahmed ve Veziriazam Çorlulu Ali Paşa belirli bir tutum almamışlardır.

XII. Karl'ın savaş sonu Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmasına müteakip onu takip eden Rus kuvvetleri Aksu sınırından içeri 48 at sürümü saati kadar geçmiş ve İsveçlileri takip ederken hem sınır ihlali hem de yerel halkı ta-

12 12. Karl, Narva galibiyetine müteakip hızlı bir şekilde Ruslar üzerine yürümemiş, güney bölgesine odaklanarak savaşın yedi yılını Lehistan ve Saksonya topraklarında geçirmiştir. Böylece Ruslar toparlanmak için lazım gelen zamanı fazlasıyla elde etmiş oluyorlardı.

13 İlber Ortaylı, *18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri, Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Ankara, 2000 Makaleler 1, s. 377-386.

14 Robert Frost, *The Northern Wars. War, State and Society in Northeastern Europe 1558-1721*, Harlow 2000, s. 230.

ciz eden bir tutum takınmışlardır. Sınırdaki İsveçlilere tekrar saldırılması ve Azak-Kamange'de Rus tahkimatlarının attırılması krizi tırmandırmıştır. Buna ilaveten; Boğdan, Karadağ ve Eflak tebaası olan Ortodoksların, Rus kuvvetlerince isyana teşvik edilmesi Osmanlı-Rus harbinin başlamasını kaçınılmaz bir noktaya getirmiştir. Nitekim Karadağ isyanının vuku bulması ve Fransız sefiri Ferriyol'un, İsveç-Osmanlı ittifakını tavsiyesi üzerine hazırlıklara başlanmıştır. Zaporoje Kazakları ve Stanislas Leszczyński gibi Leh gruplarla da anlaşılarak Baltacı Mehmet Paşa seraskerliğinde başarılı bir seferberlik gerçekleşmiştir.¹⁵ Savaş öncesi Osmanlı birliklerinin aldığı pozisyon ve Kırım hanının muvaffak şekilde Rus hatlarının arkasını tutması, Rusya için ciddi bir kuşatma krizi yaratmış, bizzat Rus ordusunun başında olan Çar Petro mağlup bir şekilde sulhe razı olmuştur.

Mehmet Paşa'nın harp sahasında gösterdiği başarı ne yazık ki diplomatik alanda tam bir *null* durum yaratmıştı¹⁶ Petro'nun teslim alınarak ele geçirilmesi ve İstanbul'a nakli tavsiye edilirken Baltacı Mehmet Paşa'nın bu kadar muvaffak bir kuşatmayı hiçbir diplomatik ehemmiyeti olmayan muğlâk taahhütler üzerine kaldırması, İsveç Kralı ve Kırım Hanı Giray'ın protestosuna neden olmuştur.¹⁷ Kroniklerden görüldüğü üzere Petro'nun çok daha ağır sulh şartlarına razı olduğu kabul edilirken Azak'ın terki gibi sınırlı yahut Lehistan'a karışılmaması gibi nasıl uygulanacağı belli olmayan bir yaptırım listesi Prut Barışı'nın içeriğini oluşturmaktaydı. Kısa süre zarfında antlaşma maddelerinin uygulanmadığı görülünce de Mehmed Paşa ziyadesiyle üzülmüş, Padişah tarafından hızlı bir şekilde azledilmiştir.

Vurgulanması gereken önemli bir husus ise Osmanlı İmparatorluğu'nun sulh antlaşması yaparken İsveç'i de dâhil ederek müzakerelere blok hâlinde bir ittifak niteliği vererek girmesi ve Rusya'yı Baltık Denizi tarafından da baskı altında tutması gerektiğidir. XII. Karl bu stratejik yaklaşımı görmüş hatıta bunu daha da ileriye taşıyacak bir sistem olarak, Lehistan-İsveç-Osmanlı İmparatorluğu ittifak blokunun devamlılık arz edecek şekilde Rusya'yı kontrol etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu açıdan bakıldığında XII. Karl, Rus tehlikesini en erken fark eden ve bu yönde bir dengenin sürekli şekilde devam ettirilmesi gerektiğini ortaya koyan ilk devlet adamıdır. Çok geçmeden görüleceği üzere XII. Karl'ın stratejik tespitinin ne kadar yerinde olduğu sahada acı bir şekilde kanıtlanacak lakin Rus tehlikesi geri döndürülemez bir hâl almış olacaktır. Söz konusu uyarının ne kadar isabetli olduğunu anlamak için

15 Dariusz Kolodziejczyk, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery 15th-18th Century*, A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents. Brill, 2011, s. 195.

16 Latince hukuk tabiri: fiili olarak etkisiz.

17 Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, 1993, s. 149.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen hadiselere bakmak yeterlidir.¹⁸ Rusya'yı henüz yeterince güçlü değilken dizginlememenin acısı Lehistan, Osmanlı İmparatorluğu ve İsveç için ziyadesiyle ağır sonuçlar verecektir.

Osmanlı savaş durumundayken Avusturya'nın ikna edilerek Rusya'ya yardım etmesinin önüne geçilmesi, kuşkusuz önemli bir noktadır. Rus genişlemesinin Ukrayna'yı işgale doğru yöneldiği dolayısıyla da Avusturya'nın üzerinde yapacağı negatif etki Viyana'ya doğru şekilde aktarılmıştır. Prut Savaşı döneminde İspanya Veraset Savaşlarıyla uğraşan Avusturya İmparatorluğu'nun Rusya ile bir birliğe gitmemesi, Osmanlı İmparatorluğu için pozitif bir durum yaratmıştır. Bu tip diplomatik bildirimler koalisyonların oluşması önünde stratejik karşı adım olarak görülmelidir.¹⁹ Ayrıca sahadaki diğer savaşların tespiti ve Avrupa'daki genel durumun analizi yaşamsal veriler içermektedir.²⁰ Bunun gerçekleşmesi için ise Avrupa başkentlerinde daimi sefaret makamının bulunması iyi bir muhaberat ağının tesisi gereklidir.

2. İspanya Veraset Savaşları ve Lehistan Krizi

Prut galibiyetiyle en azından Azak kalesini geri alan ve Karadeniz'de Rus tehlikesini şimdilik bertaraf eden Devlet-i Aliyye, Karlofça Antlaşması ile elden çıkmış olan Mora'ya yönelmiştir.²¹ Başarılı bir şekilde yürütülen seferler sonrası Venedik'ten Mora alınsa da Prut Savaşı aşamasında çok sınırlı olarak gösterilen koalisyon oluşturma ilkesi burada tamamen çiğnenmiştir.²² Avusturya'nın bu aşamada diplomatik olarak yatıştırılmaması yahut *quid pro quo*²³ tarzında bir pasifizasyon politikası ile Osmanlı Devleti'ne karşı cephe almaması, ufak ödünler ile sağlanabilecekken bu yapılmamıştır.²⁴ Söz konusu hadise ise Venedik Cumhuriyeti'nin izole edilememesi sonucunu doğurmuştur. Başarılı bir şekilde sona ermiş Rus ve Venedik savaşları sonrasında Viyana yönetimi, sıranın kendisinde olduğunu hesap ederek Venedik ile beraber İstanbul'a ortak savaş açmıştır. Elbette, İspanya Veraset Savaşları'nın bu aşamada sona ermiş olması batı cephesindeki Avusturya ordularını serbest bırakmıştır.²⁵ İki cephede yapılan harbin neticesi Devlet-i Aliyye için müspet

18 Norman Davies, *Europe: A History*, Random House, 2014, s. 579.

19 William Reed vd., *War, Power and Bargaining*, The Journal of Politics 70.4, 2008, s.1205.

20 Jack Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, 2000, s. 80.

21 John Julius Norwich, *A History of Venice*, Penguin Publishing House UK, 2003, s. 575-582.

22 Michael Sheehan, *The Balance of Power: History & Theory*, Routledge, 2004, s.54-56.

23 Latince hukuki terim: bir avantaj karşısında verilen başka bir ödün. Diplomaside bir tarafın her şeyi kazandığı, diğer tarafın ise kaybettiği sürecin sürdürülebilir olmadığından yola çıkar. Daha fazla bilgi için bkz: Peter Mansoor ve Williamson Murray, eds. *Grand Strategy and Military Alliances*, Cambridge University Press, 2016, s. 107.

24 Uzunçarşılı ve Karal, *a.g.e.*, Cilt 3, s. 109.

25 Uzunçarşılı ve Karal, *a.g.e.*, Cilt 3, s. 102.

ilerlemediği gibi Venedik'ten alınan Mora'ya karşı, Belgrad kaybedilerek ağır bir netice hâsıl olmuştur.²⁶ Bu netice, koalisyon geliştirme iradesinin yahut ittifak zemini yaratacak diplomatik yeteneklerin, galibiyetler ve mağlubiyetler üzerinde ne kadar önemli olduğunu tekrar teyit ederek güç dengesi prensibinin yaşamsal önemini vurgulaması bakımından önemli bir tarihi nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷

İstanbul'a dönüldüğünde orduda kat'i surette yapılması gereken ıslahata, yeniçeri ocaklarının saray üzerindeki gücü vasıtasıyla engel olduğu görülmüştür. Avrupa'daki harp usul ve teçhizatlarına dair ilerlemenin yeterince takip edilememesi ve orduda disiplini sağlayacak bir eğitim sisteminin bozulması, önemli noktalarlardır.²⁸ 1718 yılının Temmuz ayında imzalanan Pasarofça Antlaşması ile Temeşvar, Belgrad ve Semendire elden çıkmış ve bu nedenle Balkanlar, Avusturya istilasına açık şekilde devleti tehdit eder bir hâl almıştır. Venedik Cumhuriyeti'nden Mora alınarak Doğu Akdeniz'in güvenliği sağlanmaya devam etmiş lakin karşılığında Dalmaçya ve Hersek tarafında bazı kaleler bırakılmıştır.²⁹

Avrupa'da ise, II. Charles'ın veraset ilanı sonrası halefi olan Anju Dükü Filip'in Fransa ve İspanya tarafından desteklenmesi, buna muhalif olarak ise İngiltere, Hollanda, Prusya, Avusturya ve Savoy'un oluşturduğu büyük koalisyon cepheleşmesi görülmektedir.³⁰ İspanya Veraset Savaşları olarak bilinen bu mücadele 13 yıl devam etmiş nihayetinde Utrecht ve Rasttat Antlaşmaları ile Avrupa'daki güç dengesi korunmuştur.³¹ Öyle ki Fransa ve İspanya tacı birleşmemiş lakin Anju Dükü, V. Filip olarak tahta çıkmıştır. İspanya, Kıta Avrupası ve Güney Amerika topraklarını korumuş, Prusya'nın krallığı tanınmış, İngiltere ise büyük ticari kazançlar sağlamıştır.³² Fransa, Avrupa kıtasında hâkim pozisyonunu korurken XIV. Loui'nin tüm Avrupa'yı kapsayacak hegemonya gayreti baskılanmıştır. Osmanlı-Avusturya savaşını fırsat bilen İspanya ise Utrecht ve Rasttat Antlaşmalarından hemen sonra Avusturya'dan Sardinya adasını almış Kuzey'de ise Rusya ile İsveç savaş hâlinde kalmaya devam etmişlerdir.

26 Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 13, Üçdal Neşriyat, 1993, s. 203.

27 Michael Sheehan, *The Balance of Power: History & Theory*, Routledge, 2004, s. 107-111.

28 Esame defterlerinin alınıp satılan bir meta hâline gelmesi dolayısıyla orduda ocak dışı kişilerin girmesi. Bknz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, s. 426.

29 David Jayne Hill, *A History of Diplomacy in the International Development of Europe*, Vol. 3, Longmans, Green, and Company, 1914, s. 380.

30 John H. Elliott, *Imperial Spain 1469-1716*, Penguin UK, 2002, s. 375-376.

31 Elliott, *a.g.e.*, s. 375

32 Nova Scotia, New Foundland, Saint Kitts topraklarına ek olarak Güney Amerika'da ticaret hakları elde edilmiştir.

Dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise Rus Çarı Petro'nun güç dengesi ve koalisyon hesaplamalarında ne kadar başarılı olduğu, Çarlığı tehdit edebilecek kritik durumları öngörebilmesidir. Öyle ki Avusturya-Osmanlı savaşı bittikten ve barış antlaşması imzalandıktan hemen sonra Rusya, bütün cephelerde serbest kalmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun hâlen devam etmekte olan İsveç- Rus harbine müdahil olacağını düşünmüş ve bu ittifakın sahaya yansımalarının önüne geçmek için İstanbul'a elçi yollamak suretiyle Kırım Hanlığı'na vergi vermeyi taahhüt etmiştir. Ayrıca, Lehistan konusunda ılımlı bir tutum izleyerek Osmanlı İmparatorluğu'nu yatıştırmaya gayret etmiştir. Söz konusu tutum, İsveç savaşı bitinceye kadar istikrarlı bir vaziyette devam etmiştir. Petro, kendisine karşı oluşabilecek bir koalisyonun önüne geçebilmek için azami bir çaba sarf ederek 1719 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na ebedi dostluk dahi önermiştir.³³ Aynı şekilde Rusya, potansiyel bir Avusturya-Prusya ittifakından da çekinmiştir. İstanbul'da ise Damat İbrahim Paşa sadareti güç dengesinin gerektirdiği kombinasyonlardan ziyade barış içinde yaşamak ve mimari-kültürel bir restorasyona odaklanmak gayretindedir. İsveç'e verilmesi gereken desteğin gerçekleşmemesi ve İsveç'in mağlubiyetine seyirci kalınması sonrası 1721 yılında İsveç, Nystad Antlaşması ile Livonya, Estonya, Kexholm, Karelya ve İngirya'yı Ruslara, Schleswig'i, Danimarka'ya bırakmıştır. Bu antlaşma ile Rusya, Baltık Denizi'ne güven içinde yerleşmiştir. Lehistan'da ise İsveç dostu bir yönetim yerine artarak hissedilen Rus etkisine maruz bırakılmış yönetimler başa gelecektir.³⁴

Osmanlı ise huzur için aradığı ortamı, doğuda ortaya çıkan İran bunalımıyla gerçekleştirememiştir. İsfahan'ın düşmesi, İran'da oluşan güç boşluğu ve o bölgeyi etkisine alan Afgan akınları gibi çeşitli sıkıntılar İran seferini gerekli kılmıştır. İran'a müdahil olundukça savaş kısır bir döngü şeklinde sonuçsuz kalarak devam etmiştir. Kafkas, Hazar bölgesi ve İran üzerinde Rusya ile yapılan bir mutabakat, Fransız diplomatların arabuluculuğunda 1724 yılında sağlanmıştır. İran'da bulunan güç boşluğunun bir çatışma yaratmaması için bu mutabakat önemli olmuştur. Buradaki önemli husus ise olası bir Rus-Osmanlı savaşının Avusturya'ya fayda sağlaması ihtimalidir ki bu Fransa'nın hiç istemeyeceği bir durum olmaktadır. Osmanlı topraklarında ise durum nazik bir vaziyet almıştır. İran ile 1723'den 1727'ye kadar devam eden savaş, yerini 1730'a kadar süren istikrarsızlığa bırakmış ardından gelen Patrona Halil İsyanı ile Devlet-i Aliyye ülke içinde zor bir durumda kalmıştır. 1732'den 1736'ya kadar süren ikinci İran savaşları dönemi, Osmanlı İmparatorluğu için yıpratıcı

33 Uzunçarşılı ve Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 241.

34 Robert Frost, *The Northern Wars*, Harlow 2000, s. 296.

nitelik taşımıştır.³⁵ İran ile savaş başladıktan sonra alınan Tebriz ve İsfahan gibi yerler yine bir Türkmen Beyi olan Nadir Şah'ın İran'da asayişini sağlamasıyla birlikte yapılan sefer üzerine Osmanlı güçlerinden geri alınmıştır. Bu arada Rusların da Kafkasya'ya olan ilgisi ve Hazar'ın güneyi ile birlikte Kuzey Kafkasya'ya sarkma manevraları meyvelerini vermiştir. Bakü dâhil olmak üzere Kafkas nüfusu, Rus Çarlığı etkisine girmeye başlamıştır.

İran seferleri ile yorgun düştüğü görülen Osmanlı İmparatorluğu'nun vaziyeti çevre aktörlerince iyi tetkik edilmiş ve Avusturya İmparatoru XI. Charles'ın Rusya ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açması için uygun bir ortam yaratmıştır. Bu savaş Pasarofça Antlaşması'nı ihlal edecek şekilde hukuki olmasa da realpolitik açıdan³⁶, Avusturya için bir fırsat olarak telakki edilmiştir. Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ittifakının beklenmedik saldırısına uğraması üzerine, İran ile IV. Murad zamanındaki hudut antlaşması üzerinden sulhu yenilemiş ve Batı-Kuzey hattındaki savaşa odaklanmıştır. Devlet-i Aliyye, Avusturya cephesindeki savaşlarında, Hekimoğlu Ali Paşa, İvaz Mehmed Paşa ve Hafız Ahmet Paşa gibi komutanları vasıtasıyla yüksek gayretler göstermiştir. Başarılı savaşlar sonrası, Belgrad dâhil Pasarofça Antlaşması'nda verilen birçok yer alınarak Balkanların güvenliği tekrar sağlanmıştır. Uzun süren İran Savaşları ve Patrona Halil İsyanı ile büyük buhran geçiren Osmanlı İmparatorluğu iki cephede yeni girdiği bu savaşta, Avusturya cephesinde Temeşvar hariç kaybettiği çoğu yeri Belgrad Antlaşması vasıtasıyla almıştır.³⁷ Çok cepheli harbin getirdiği ordu kuvvetlerini ikiye bölme zorunluluğu sonunda Rusya'ya karşı Prut'ta kazandığı Azak Kalesini ise tekrar kaybetmiştir. Antlaşma neticesinde kale hiçbir kuvvetin elinde bulunmayacağı için yıkılmıştır.

Savaş sonrası ortaya çıkan bir diğer sonuç ise ortak bir blok hâlinde hareket ederek savaşta ve sulhte koalisyon mekanizmasını hedefleyen ve düşmanları üzerinde baskı unsuru yaratmak isteyen Rus-Avusturya senkronizasyonunun bu antlaşma için yara almasıdır. Vılnev önderliğindeki Fransız diplomasisinin üstün gayretleriyle Avusturya, Ruslardan ayrılarak Osmanlı İmparatorluğu ile tek başına mücadeleye zorlanmıştır. Ruslar ise, Leh bazı grupların ve İsveç'in, Bab-ı Ali yanında savaşa dâhil olacağını düşünerek hızlı şekilde karar almak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla Rus heyeti tek başına masaya oturmuş, Rusya'nın kazançları minimize edilmiştir. Böylece, Azak kalesi yıkılırken Kara-

35 Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 14, Üçdal Neşriyat, 1993, s. 130-165.

36 Crawford burada realpolitiki rasyonel tutum olarak Morgenthau'nun realizmi ile bağdaştırıyor. Bknz. Robert Crawford, *Idealism and Realism in International Relations*, Routledge Politics, London 2005, s 75-76.

37 Randall Lesaffer, ed, *Peace Treaties and International Law in European History: From the Late Middle Ages to World War One*, Cambridge University Press, 2004, s.356.

deniz'de Rus faaliyetleri belli bir süre de olsa engellenebilmiştir. Bu dönemde, Avusturya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşın bitmesinin Avusturya'yı, Fransa'ya karşı daha etkin bir konuma sokacağı düşüncesiyle Hollanda ve İngiltere, Osmanlı Devleti'nin bir an önce Viyana yönetimi ile antlaşmasını gerekli görürken Fransızlar, Devlet-i Aliyye'yi saldırıya devam etmesi yönünde teşvik etmekteydi.

Bu konudaki önemli hesaplamalar ise 1733 yılında II. August'un ölmesi ile altüst olmuştur. Avrupa böylece yeni bir kriz ile uğraşmak durumunda kalmıştır.³⁸ Lehistan Veraset Savaşları olarak adlandırılan bu süreç, Lehlilerin doğal lideri ve XV. Loui'nin akrabası olan Stanislas Leszczyński'yi tahta çıkarmak için uğraşan İspanya, Fransa, Savoy ve Lehli milliyetçilere karşı, III. August'u tahta çıkarmaya çalışan Avusturya ve Rusya'dan oluşmaktadır.³⁹ Krizi takip eden süreçte, August'ı destekleyen blok Polonya'ya ordu birliği göndermiş ve Lehlileri baskı altına almıştı. Karşılıklı koalisyonlar arasında devam eden savaşın Avusturya-Fransa cephelerinde durumu karışık bir hâl almıştır. Avusturya güneyde Napoli ve Sicilya'yı kaybetmiş fakat kuzeyde Leszczyński'nin tutunamaması sonucunda III. August, Leh tahtını ele geçirmiştir. Savaşların büyümesinin İngiltere ve Hollanda'yı harekete geçireceğini düşünen Fransa, kazançların sınırlı tutulması ve karşılıklı fedakârlık yapılması gerektiğini hesaplayarak daha büyük bir karşı koalisyon oluşmasını engellemek amacıyla Avusturya ile 1735'de Viyana Antlaşmasını imzalamıştır.⁴⁰ Böylece, kuzeyde Lehistan üzerinde Rus baskısı artarak devam ederken güneyde Fransa güçlü bir pozisyonda kalmaya devam etmiştir. Fransa ise Lehistan Veraset Antlaşması'nın eklerine Osmanlı İmparatorluğunu de dâhil etmek istemiştir.⁴¹ Bir Avrupa nizamı için Osmanlı Devleti'nin güç dengesinde önemli bir aktör olduğunu ayrıca bu nizamın süreklilik arz edecek hesaplar getirdiğini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu politika kombinasyonlarından uzak durmasının gerçekçi olmadığını düşünmüştür. Ne var ki Hekimoğlu Ali Paşa'nın makamından ayrılmasına müteakip söz konusu gayretler padişahın çekimserliği yüzünden sekteye uğramıştır.

3. Bloklar Arası Denge Arayışı ve Değişen İttifaklar

1739 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nun aradığı barış ortamını bulması, Avrupa'da yeni bir krizin meydana çıkmasından hemen önceki yıla rastlamaktadır.

38 Charles W Ingra, *The Habsburg Monarchy*, 1618–1815, Cambridge University Press, 2013, s. 146.

39 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 287-288.

40 Jeremy Black, *Eighteenth-Century Britain*, 1688-1783, Macmillan International Higher Education, 2008, 277

41 İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt 4*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 257.

Üçüncü kez Avrupa'yı savaşa sürükleyecek olan veraset savaşları bu kez XI. Charles'ın ölmesi üzerine Avusturya'da iktidara gelen Maria Theresa ile gün yüzüne çıkmıştır.⁴² Maria Theresa iktidar mücadelesinde, Bavyera Elektörü Karl Albert ve Sardinya Kralı Emmanuel ile bir mücadeleye girişmiş karşısında Fransa, Prusya, Bavyera ve İspanya'yı bulmuştur.⁴³ Avusturya'yı destekleyen koalisyonda İngiltere, Rusya ve Hollanda bulunmaktaydı. II. Frederick'in Avusturya'ya ait Silezya'yı hızlı bir şekilde işgal etmesi ile yükselen tansiyon, Fransızların, Bohemya ve Avusturya sınırlarını ele geçirmesi ile devam etmiştir. Fransa ve müttefiklerinin ortak bir harekât planının olmaması ve koordinasyon eksikliği yaşaması, Avusturya'nın toparlanmasına vesile olmuş ayrıca Prusya'nın Silezya işgaline güçlü bir protesto gelmemesi sonunda II. Frederick savaştan kazançlı ve erken şekilde ayrılmıştır. Frederick, Avusturya üzerindeki baskıyı kaldırmanın Viyana'nın tekrar toparlanmasına fırsat vereceğini öngördüğü için 1745'de tekrar Avusturya'ya karşı savaşa girerek Silezya işgalinin tanınması hususunda başarılı olmuştur.⁴⁴ Bu arada Fransa'nın yaptığı genel hücum püskürtülmüş ve Bohemya geri alınmış vaziyettedir. Savaşın sonuna doğru elde edilen Fransız kazanımları ile duruma denge gelmiş ve Veraset savaşlarında kat'î bir başarı her iki taraf için de söz konusu olmamıştır. Hindistan'da Madras'ı işgal eden Fransa, Kanada'da Louisburg'u kaptırmıştı. Stuart hanedanlığından Karl, İskoç ordusu ile İngiltere'de işgal hareketine girişmiş ve II. George'un Hannover tacı risk altına girmiştir.⁴⁵ Savaş sonunda Maria Theresa tahtını korumayı başarmıştır, Prusya ise Silezya'yı ele geçirmiştir.⁴⁶ Fransa'nın sahadaki galibiyetleri ise diplomatik bir başarıya dönüşmemiştir. İngiltere'nin savaştan ayrılmasına müteakip, tüm gruplar için yedi yıldır devam eden hatta sömürgelere kadar uzanan çatışmalar, Aix La Chapel le Antlaşması ile hiçbir sorunu çözmezle sona ermiştir.⁴⁷ İlerleyen dönemde kimseyi tatmin etmeyen bu ittifaklar bir dönüşüme maruz kalacak ve Yedi Yıl Savaşları olarak tekrar karşımıza çıkacaktır.

Üzerinde önemle durulması gereken bir husus ise İran savaşları ile uğraşan ve zor bir vaziyette bulunan Osmanlı Devleti'ne, Avusturya'nın gayri hukuki bir şekilde saldırışı henüz hafızalardayken Veraset Savaşları'nın başlaması, Devlet'i Aliyye'ye aynı fırsatı vermiş bulunmaktaydı. Birden çok cep-hede yoğun bir baskı altında bulunan Avusturya'ya karşı saldırı ve potansiyel

42 Merry Wiesner, *Early Modern Europe*, 1450-1789 Vol. 2. Cambridge University Press, 2006, s. 294.

43 John Merriman, *A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Present*, WW Norton & Company, 2009, s. 394.

44 Matthew Smith Anderson, *The War of Austrian Succession 1740-1748*, Routledge, 2014, s. 137.

45 Avusturya Hollandası'ndan kaydırılan birliklerle bu tehlike güçlölle bertaraf edilmiştir.

46 Anderson, *The War of Austrian Succession*, s. 194-195.

47 Robert Balmain Mowat, *A History of European Diplomacy*, Edward Arnold Publishers Ltd, London, 1922, s. 234-235.

diplomatik kazançlar için ortam gayet elverişli bir vaziyette iken Osmanlı İmparatorluğu'nun söz konusu fırsattan yararlanmaması, âli cenaplık yahut iyi komşuluk ilişkileri ile açıklanması zor bir durumdur. Realpolitik açıdan⁴⁸ düşünülürse değerlendirilmesi lazım gelen bir koalisyon ile Devlet'i Aliyye, Temeşvar hatta Estergon'a kadar uzanan bir kuşakta (kaybedilen yerler üzerinde) pek tabii baskı kurabilirdi. Varlığı müphem olan bir barış ve o dönem için muğlâk bir kavram olan sulhun seçimi çok tatmin edici bir değerlendirme değildir. Bu kararda, yapılamayan askerî restorasyon bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Ne var ki hızlı şekilde değişen koalisyonlar göz önüne alındığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı seçmesi, Avusturya ve Fransa'nın barışmasına müteakip sonraki dönemler için bir zorluk çıkartabilirdi. Lakin zorluk her halükârda baki kalmış ve Avusturya ilk yakaladığı fırsatta tekrar Devlet-i Aliyye karşısında yer almıştır. Dolayısıyla bu hususta, veraset savaşlarında Avusturya'ya karşı barışçıl bir yaklaşımın karşılığı ne yazık ki alınamamıştır. Ahde vefa kavramından yola çıkarak diğer aktörlerden barış beklemenin realpolitik alanda hiçbir ehemmiyeti olmadığı acı deneyimlerle tespit edilmiştir.⁴⁹

Bu dönemde Fransa'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun olabildiğince kuvvetli olmasına çalıştığını, Avusturya ve Rusya'ya karşı bir güç faktörü olarak sahada kalması gerektiği yönünde bir projesi olduğu açıktır. Askerî islahat konusunda Kont Bonneval, Baron de Tot gibi uzmanlar ve teknisyenler ile özellikle topçu sınıfının geliştirilmesi yönünde adımlar atılarak hendesehane çalışmalarına doğru yönelen bir mühendislik gayreti olduğunu gözlemliyoruz. Aynı süreçte Osmanlı-İsveç ticaret antlaşması kaleme alınmış ve ikili ilişkiler geliştirilmiştir. Bu yakınlaşma 3 yıl sonra İsveç ile Osmanlı Devleti arasında bir ittifakın (1740) doğmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁰ 1750 yılında Fransa, İsveç-Osmanlı ittifakına Prusya'yı eklemek istese de Prusya pragmatizmi ile Devlet-i Aliyye'nin kuşkuları birleşince söz konusu anlaşma vuku bulmamıştır. Aynı yıl İngiltere, 1746 yılında meydana gelmiş olan Rus-Avusturya yakınlaşmasına dâhil olmuştur.⁵¹ Aix La Chapelle Antlaşması'nın geçici bir barış süreci olduğu ve anlaşmazlıklardan hiçbirine çözüm bulmadığı bu dönemde, Avrupa'da savaşın kaçınılmaz olduğu düşüncesi hâkimdi. Ne var ki Hannover tahtını garantiye almak isteyen İngiltere'nin, Prusya ile iş birliği

48 Roger D. Spegele, *Political Realism in International Theory*, Vol. 47. Cambridge University Press, 1996, s. 102.

49 a.g.e, s. 103-104.

50 Sultan I. Mahmud'un onayı, Fransa ve İsveç'in gayretleri ile gerçekleşmiştir. Bknz: Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi Cilt 14*, Üçdal Neşriyat, 1993, s. 7.

51 Jeremy Black, *Parliament and Foreign Policy in the Eighteenth Century*, Cambridge University Press, 2004, s. 80.

yapması, 1747 yılında Prusya ile savunma antlaşması yapan Fransa'yı oldukça rahatsız etmiştir.

Prusya'nın, Silezya'yı hâkimiyetine aldıktan sonra savunma yükümlülüklerini yerine getirmeden hızlıca savaştan çıkması, Fransa için yeterince rahatsız edici kaygı unsuru olmaktaydı. Buna ilaveten, İngiliz Kralı II. George ile Frederick'in yakınlaşması, 1756 yılında bir muahedeye dönünce; Fransa geleneksel düşmanı Avusturya yanında yer almaya karar vererek, Versay Muahedesini imzalamıştır. Bu ittifakın en zayıf halkası kuşkusuz Fransa-Rusya ilişkilerinde görülmektedir. Rusya ile problemler yaşayan ve onun güçlenmesini istemeyen Fransa, İngiltere ile husumetinin denizlerde ciddi bir rekabete dönüşmesi ve Avrupa'da, Prusya-İngiltere iş birliğinin olgunlaşması sonunda yaklaşan savaş koşullarını göz önünde bulundurmamak suretiyle Avusturya-Rusya bloku ile yakınlaşmayı (1748) elzem görmüştür.⁵² Avusturya Veraset Savaşları'nda, Silezya'nın korunması için pek bir varlık gösterememiş olan İngiltere, Avusturya'yı bu açıdan memnun edememişti. Fransa-Avusturya yakınlaşması ise İngiltere açısından kaygı verici bir durumdu. Bu iki faktörün birleşmesi ortaya çıkacak bir kriz öncesi Viyana-Londra hattında bir ittifakın yapılmasını zorlaştırmıştır.⁵³

Küçük bir dukalıktan, krallık meydana getiren ve askerî disiplini sayesinde hızlı bir şekilde güçlenerek Avrupa sahnesindeki güç mücadelesine katılan Prusya'nın doğuya doğru ilgisi bu dönemde artmış bulunuyordu. Batıda, Fransa gibi büyük bir kuvvet varken doğal genişleme alanı bulamayan Prusya'nın, Lehistan'a doğru genişlemek istediği görülmüyordu.⁵⁴ Bu durum, Rusya'yı rahatsız ettiğinden ilk başta İngiltere ile anlaşan Rusya kendisini Fransa ittifakında konumlamış, Silezya'yı kaybeden Avusturya da, Prusya'ya karşı cephe almıştır. Böylece karşısında, Rusya-Fransa-Avusturya, Saksonya ve İsveç blokunu bulan II. Frederick'in tek destekçisi İngiltere ve Hannover olmaktaydı.⁵⁵ Bu şartlar altında başlayacak olan Yedi Yıl Savaşları'nın en büyük nedeni, İngiliz-Fransız rekabeti ve Avusturya'nın Silezya'yı geri almak istemesidir. Savaşı başlatan hadise ise II. Frederick'in Saksonya'ya saldırmasıdır.⁵⁶ Rus ve Avusturya cephesindeki durum ise söz konusu ittifakın 1746 yılında resmiyete dökülerek imzalanması açısından önem arz etmektedir. Prusya yahut Osmanlı tarafından yapılacak bir saldırıya karşı meydana gelen bu antlaşma,

52 Jeremy Black, *Eighteenth-Century Britain*, Macmillan International 1990, s. 282.

53 Fred Anderson, *Crucible of War: The Seven Years' War and the Fate of Empire in British North America 1754-1766*, Vintage, 2007, s. 54.

54 Christopher Clark, *a.g.e.*, Harvard University Press 2006, s. 235.

55 Sutter Fichtner, *The Habsburg Monarchy, 1490-1848: Attributes of Empire*, Macmillan International 2017, s. 66.

56 Robert A. Kann, *A History of the Habsburg Empire, 1526-1918*, University of California Press, 1974, s.159-160.

aynı zamanda Silezya'nın geri alınması maddesini de taşıyordu. II. Frederick ise Saksonya'ya saldırırken bir Fransız desteğinin gerçekçi olmadığını bildiği gibi Hannover'ı işgal etmek için Fransa'ya katılırsa Avusturya-Rus saldırısına açık vaziyette kalacaktı. Nitekim gelişmeler bu şekilde ilerlemiş ve hızlı bir şekilde Saksonya'yı bertaraf etmek isteyen Prusya, başarılar ve başarısızlıklar ile savaşıma devam etmiştir.

İngiltere, 1750 yılında Avusturya, 1755 yılında ise Rusya ile anlaşma görüşmeleri yapmıştır. Kıta Avrupası'ndaki Hannover topraklarını korumak için istediği ittifakı 1756 yılında Prusya ile yapması üzerine Londra, Prusya'nın yanında yer almıştır.⁵⁷ Aynı tarihlerde ise Avusturya-Fransa ittifakı nihai bir hâl almıştır. Savaş, II. Frederick'in Bohemya galibiyetleri ile başlamış lakin Avusturya hızlı bir şekilde Prusya'yı Bohemya'dan çıkarmayı başarmıştır. Prusya'nın Browne, Rossbach, Leuthen, Zorndorf ve Torgau galibiyetlerine karşı Kolin, Gumbinnen, Mosys, Kundersdorf mağlubiyetleri sonunda savaş tam bir *stalemate* (çıkılmaz) vaziyet almış ve kimse nihai sonucu alacak kat'i darbeyi indirememiştir.⁵⁸ Çok cephede savaş dolayısıyla zorlanan, Prusya'nın artık sıkıştığı ve zor bir durumda olduğu bilinmesine rağmen Avusturya ve Fransa'nın bitirici darbeyi indirmekten uzak olduğu görülmekteydi.⁵⁹ Ayrıca, genel savaşın dışında özel hassasiyetler, farklı durumların ortaya çıkmasını sağlamaktaydı. Öyle ki Fransa savaşta müttefik olmasına rağmen Rusların, Lehistan'daki emellerini biliyor ve Rus birliklerinin Prusya ile savaş bahanesiyle buraya askeri sokmasını istemiyordu.⁶⁰ Prusya ile savaşıma geçecek Rus askerleri için bir koridor oluşturma gayreti asıl olarak Lehistan üzerindeki hassasiyeti vurgulamaktaydı. Kıta Avrupası'nda savaş yıpratıcı bir hâl alırken denizlerde Quiberon Koyu, Minden, Lagos savaşları sonunda Fransa mağlubiyeti ortaya çıkmıştır.⁶¹ II. Frederick ise Avusturya-Rus saldırıları karşısında Bab-ı Ali'ye ittifak teklif ederek güç dengesi açısından ilginç bir saptamada bulunmuştur. Koca Ragıp Paşa bu hususta ortak bir müttefik olan İngiliz sefirine danıştığında, sefir üç büyük düşmana karşı savaş veren Prusya'dan bir yardım beklenmenin gerçekçi olmadığını içtenlikle ifade etmiştir.⁶² Ne var ki

57 *a.g.e.*, s. 159.

58 *a.g.e.*, s. 161.

59 Rus birlikleri 9 Ekim 1760'da Berlin yolunu açmışlardır. Detaylı bilgi için bkz: David R. Stone, *A Military History of Russia: From Ivan the Terrible to the War in Chechnya*, Greenwood Publishing Group, 2006, s. 74.

60 Fransa; Rusların, Polonya'ya girmesini sakıncalı bulduğundan Prusya ile savaşacak Rus birliklerinin güvenli bir koridor vasıtasıyla batıdaki savaş sahasına sevk edilmesini talep etmiştir. Bknz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt 3*, s. 358.

61 Williamson Murray ve Peter Mansoor, eds. *Grand Strategy and Military Alliances*, Cambridge University Press, 2016, s. 28.

62 İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt 4*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 345.

Frederick, 1761 yılında ortak hareket etmek için İstanbul ile yazışmaya devam etmiştir. Kuşkusuz bu süreçte, sahada sıkışmış bir pozisyonda bulunmanın yarattığı durum etken olmuştur.⁶³

Savaşın gittikçe uzaması, bir netice almanın mümkün olmadığı fikrinin Avrupa’da yayılmasına neden olmaktadır. Bu kritik aşamada Rus Çariçesi Elizabeth’in ölmesi Yedi Yıl Savaşları’nın seyrini değiştirmiştir.⁶⁴ III. Petro gibi Prusya kültürüne ve II. Frederick’e yoğun sevgi besleyen birisinin Rusya’nın başına geçmesi, tarihte ilk kez yumuşak gücün bir ülkenin kaderine tesir edecek şekilde savaşın yönünü değiştirmesine vesile olmuştur. Alman kültürü ve gelenekleriyle büyümüş III. Petro Brandenburg yolundaki kuvvetlerine geri çekilmesi emrini vermiş ve çok kısa sürede savaştan ayrılmıştır. Selefi olan Elizabeth’in ne pahasına olursa olsun Prusya’nın ezilmesi emriyle kıyaslandığında, III. Petro’nun Prusya sempatisi, Rus baskısını kaldırdığı gibi kısa zamanda Prusya ile ittifak zemini de hazırlamıştır.⁶⁵

Rusya savaştan çıkınca Viyana hükûmeti, Prusya ile savaşmanın artık bir netice getireceğine inanmaktan vazgeçmiştir. Cephelerde hiçbir ilerleme kaydedilememesi ve Fransa’nın denizlerde yenilerek, sömürgelerini kaybetmesi üzerine durum kritik bir hâl almıştır. Fransa bunun üzerine savaştan çekilmeyi uygun bularak 1763 yılında Paris Antlaşması’nı imzalamıştır. Antlaşma uyarınca Kuzey Amerika’da, Mississippi Nehri’nin doğusundaki tüm yerlerle birlikte Batı ve Doğu Hint Adalarının çoğu İngiltere’ye geçmiştir.⁶⁶ Avusturya ise antlaşmanın kaçınılmaz olduğunu görerek Prusya ile Hubertusburg Barışı’nı imzalamıştır. Antlaşma uyarınca Silezya’nın Prusya’da kalması bir başarı olarak görülmelidir.

III. Petro’nun iktidara gelmesine müteakip, Rusya ile ilişkileri düzelen Prusya, Osmanlı İmparatorluğu’nu, Avusturya üzerine yönelmek istemiş ve olası bir Avusturya savaşında, Rus Çarının, Viyana’ya yardım etmeyeceğini bildirmiştir. Bu konuda gerekli taahhütlerin müteakip şekilde Rus sefiri aracılığıyla bildirileceği belirtilmiştir. Böylece, Prusya ve Osmanlı İmparatorluğu’na karşı Viyana’nın yalnız kalacağı söylenmiştir. Dış politikadaki bu dönüşüm, III. Petro’nun ani şekilde yönetimi kaybetmesi ve II. Katerina’nın gücü ele geçirerek Çariçe olması üzerine atıl kalmıştır. II.Katerina söz konusu

63 Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve XVIII. Yüzyılda Osmanlılar: Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s. 59-60.

64 Robert Balmain Mowat, *A History of European Diplomacy*, Edward Arnold Publishers Ltd, London, 1922, s. 257.

65 Merry Wiesner, *Early Modern Europe*, Cambridge University Press, 2006, s. 295.

66 Antlaşma uyarınca Dominica, Grenada, St. Vincent, Doğu Hint Adaları Fransa’nın elinden çıkmıştır, Guadelope, Martinique, Miguelon, Fransa’da kalmıştır. Mississippi Nehri’nin doğusundaki New Orleans keza Fransa’da kalmıştır.

görüşmelere onay vermediği gibi olası bir Prusya-Osmanlı ittifakından korkarak Avusturya'yı destekleme kararı almıştır.

Koca Ragıp Paşa'nın ölümü ve yerine gelen Hamza Paşa, Prusya ile anlaşarak sonu muğlâk bir savaşa girme taraftarı değildi. Bu nedenle Prusya ile görüşmeler, 1763 yılında bir nihayete varmayarak kesilmiş bulunmaktadır. 1763 tarihi aynı zamanda Yedi Yıl Savaşları'nın bittiği döneme denk gelmektedir. Savaşın bitmesine çok az bir süre kala iktidara gelen II. Katerina, Avrupa'daki cepheleşmeye doğrudan dâhil olmayarak sadece Lehistan üzerinde bir politika izlemeyi hedeflemiştir. Leh tahtındaki III. August'un hasta vaziyeti *liberum veto* sonucunda taht kavgalarının tekrar başlayacağını göstermekteydi. Bu şartlar altında, II.Katerina zekice bir diplomatik hamle⁶⁷ yaparak, olası Lehistan işgalinde ona ilk karşı gelecek olan Prusya ile anlaşmak istemiştir. II.Frederick ise Lehistan'ın paylaşılması konusuna sıcak baktığından bir antlaşma ihtimali ufukta belirlemiştir.

4. Prusya ve Rusya'nın Doğu Avrupa'da Etkinliği

Savaş sonrası düzende, Fransa ve Avusturya'nın pozisyonu, Prusya-Rus yaklaşmasının kendilerine zarar vereceği yönünde gelişmiştir. Dolayısıyla Katerina'yı, Prusya'dan ayırma yönünde politika izlemek bu iki devlet için ana ilke olmuştur. II. Katerina'nın, Leh tahtına Poniatowski'yi aday göstermesi ve Leh asilzadelerinin buna karşı Fransa, Saksonya ve Osmanlı'ya başvurması şüphesiz yeni bir krizin habercisi olmuştur. Katerina daha erken davranarak 1764 yılında Varşova'ya ordularını sokmuş ve Poniatowski'yi kral ilan etmiştir.⁶⁸ Bu vaziyet Avrupa'yı hazırlıksız yakaladığı gibi mevcut durumda ileri doğru adım atacak bir koalisyonun eksikliği, Avrupa başkentlerinde atalet yaratmıştır. Fransa'nın gelişmelerden rahatsız olması fakat İngiltere'nin Rusya'ya karşı bir adım atmaması üzerine Fransa, Devlet-i Aliyye ile görüşmelerini yoğunlaştırmıştır. İstanbul halkının Lehlilerin acı vaziyeti üzerine müteessir olması buna müteakip III. Mustafa'nın onayı ile Rusya'ya savaş ilan edilmeye karar verilmiştir.⁶⁹ Kuşkusuz bu savaş ilanında Rusların Kırım'ı işgal etmek üzere hazırlandıkları ve özellikle Özi civarında aktif oldukları yönündeki haberler de etkili olmuştur. Koca Ragıp Paşa öldükten sonra yerine gelen Muhsinzade Mehmed Paşa da tıpkı selefi gibi ordunun kat'i bir ıslahata ihtiyaç duyduğunu belirtmekteydi. Disiplin konusunda büyük sıkıntılar olduğunu ve ocakların hazırlıksız hatta yetersiz olduğunu düşünmesine rağmen

67 William Reed vd, *War, Power and Bargaining*, The Journal of Politics 70.4, 2008, s. 1209.

68 Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi Cilt 14*, Üçdal Neşriyat, 1993, s. 81-84.

69 İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt 4*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 362.

III. Mustafa ve Pirizade Sahip Molla'nın, padişahı savaş yönünde desteklemesi üzerine, 1768 yılında Rusya ile savaş başlamıştır. Belirtmek gerekir ki ordunun, Rusya'ya savaş ilan edildikten yedi ay sonra sefere çıkması aslında savaş ilanının hazırlıksız yapıldığının göstergesidir ve özellikle Karadeniz'in kuzey kısmındaki kalelere lojistik destek sağlanmamış olması önemli bir eksikliklerdir. İşte bu şartlar altında savaş altı yıl sürmüştür.

Devlet-i Aliyye, Lehistan ve Kırım'ın güvenliği için 1768'den, 1774 yılına kadar idealist bir şekilde savaşırken realpolitik kurgunun ne kadar acı şekilde tezahür ettiğine, 1772 yılında tüm Avrupa şahit olmuştur.⁷⁰ Petersburg şehrinde; Prusya, Rusya ve Avusturya aralarında anlaşarak Lehistan'ın ilk paylaşımını yapmak için Varşova'ya yönelmişlerdir.⁷¹ Rusya, Litvanya'nın bir bölümünü alırken II. Frederick, Lehistan Prusyası'nı, Avusturya ise Galıçya ve Zips bölgesini işgal etmiştir. Aslında Avusturya'nın bu işgale ilk başta dâhil olmadığı ve bu bölüşümü onaylamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ne var ki Rusya'nın, Osmanlı aleyhine Eflak ve Boğdan'a kadar gelmesi ve Tuna nehrinin aşağısına sarkması ihtimaline karşı Rusya'dan çekinen⁷² Avusturya İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ile ittifak için görüşmelere başlamış, bunu duyan II. Katerina da Maria Theresa'yı bu hamleden vazgeçirmek için, Galıçya'yı Avusturya'ya vermeyi önermiştir. Bu suretle, Avusturya söz konusu bölüşümün tarafı olarak sisteme dâhil olmuştur.

Bu diplomatik manevralar karşısında yalnız kalan Osmanlı İmparatorluğu 1774 yılında Rusya ile barış görüşmelerine başlayarak Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamıştır.⁷³ Devlet-i Aliyye bu antlaşma ile Kırım'ı kaybetmiş ve söz konusu hanlık bağımsız bir statü elde etmiştir.⁷⁴ Antlaşmada, Eflak ve Boğdan'ın iç işlerine, Ortodoksluk bahanesiyle müdahale etmeyi kolaylaştıracak maddelerin bulunması İstanbul için dezavantajdır.⁷⁵ Barış antlaşmalarının ortaya çıkmasında yoğun çaba sarf etmesi bahanesiyle, hâlihazırda asker sevk ettiği Bukovina'yı isteyen Avusturya, burayı elde etmekte muvaffak olmuştur. Antlaşmayı takip eden dönemde Fransa'nın dış politikası artık İngiltere ile iyi ilişkiler içinde olan Rusya'yı bu devletten ayırmak ve Rusların, İngilizlerle yoğun bir temas içinde olmalarını engellemektir. Osmanlı'nın Rusya'yı frenlemede muzaffer olamayacağı görülünce Fransız dış politikası, Rusya'ya doğrudan cephe almanın yararlı olmayacağını değerlendirmiştir. Elbette bu

70 Robert A. Kann, A History of the Habsburg Empire, *University of California Press*, 1974, s. 163-164.

71 Christopher Clark, Iron Kingdom, *Harvard University Press* 2006, s. 236-237.

72 Charles Ingrao ve Jovan Pesalj, *The Transitional Empire*, *Hungarian Studies*, 2013, 27.2, s. 281

73 Martin Sicker, *The Islamic World in Decline: From the Treaty of Karlowitz to the Disintegration of the Ottoman Empire*, *Greenwood Publishing Group*, Westport USA 2001, s. 75-76.

74 "Treaty of Küçük Kaynarca" Documents Archive, National University Of Singapore http://www.fas.nus.edu.sg/hist/eia/documents_archive/kucuk-kaynarca.php Erişim Tarihi: Haziran 13, 2022.

75 Haluk Gürsel, *Tarih Boyunca Türk- Rus İlişkileri*, AK Yay. İstanbul 1968, s. 60.

durumu, Osmanlı İmparatorluğu'nu gereken koşullarda desteklemek vasıtasıyla dengelenmiş, Fransız çıkarları böylece optimize edilmişti. Nitekim söz konusu politika, Kırım meselesinde kendisini göstermekteydi. Bağımsız olan Kırım Hanlığı'nın başına, II. Katerina'nın istediği Şahin Giray geldiğinde, Osmanlı Devleti bu durumu protesto etmemiş⁷⁶ ve Rus ordularının Kırım'a girip çıkmalarına bir tepki göstermemiştir. Çariçenin uygun gördüğü Han'ın atanmasını takiben bunun İstanbul tarafından da tanınması istenmiş ve Fransa'nın telkiniyle Bab-ı Ali, Aynalıkavak Senedi'ni vermiştir.

Aynı dönemde Avrupa'daki belli problemler yeni bir ittifak grubunun oluşumunu sağlamıştır. Görüleceği üzere bu dönemde koalisyonlar *ad hoc* ve genellikle *quid pro quo* prensipler doğrultusunda oldukça faydacı bir şekilde yapılmaktadır. Bu hususta tipik bir örnek ise Bavyera Kralı'nın çocuk bırakmadan ölmesi üzerine gelişmiştir. Bavyera konusundaki Avusturya-Prusya anlaşmazlığı, Rusya'nın Prusya yanında yer almasına neden olmuştur. Buradaki en temel nokta ise Avusturya'nın, Kırım savaşında Rusya'yı açıkça desteklememesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bavyera probleminde, Viyana'nın sert tavır alamamasının sebebi, Osmanlı-Rus harbinin Aynalıkavak Senedi ile önlenmesi sonucu Rusya'nın serbest kalması ve Prusya'yı desteklemesi ihtimaliydi. Bavyera krizini bu şekilde muzaffer olarak neticelendiren Prusya'nın, Rusya ile ilginç şekilde yakınlaşmasındaki temel faktör Petersburg'daki politika dizaynında Prusya lehtarı Panin'in bulunmasıydı. Daha sonra görüleceği üzere Potemkin vasıtasıyla Rus dış politikası tekrar Avusturya tarafına yönelecektir. II. Katerina'nın, Viyana yanlısı olarak politika yürütmesinde ise Potemkin başrolü oynayacaktır.

5. Fransız İhtilali Öncesinde Güç Dengesi

Bu dönemde ortaya çıkan en önemli husus, Amerika kolonilerinin George Washington önderliğinde İngiltere'ye karşı isyan ederek 1776'da bağımsızlıklarını ilan etmeleridir.⁷⁷ 1778 yılında İngiltere, Amerikan kolonilerine yardımlarından ötürü Fransa'ya savaş açmıştır. Ne var ki tarihinde çok az rastlanacak şekilde İngiltere bu sefer koalisyon oluşturamamış ve tam tersine karşısında bir koalisyon bularak zor durumda kalmıştır. 1779 yılında İspanya'nın, İngiltere'ye harb ilan etmesi ve 1781 yılında Prusya, Avusturya ve Portekiz'in bu ittifaka katılması ile İngiltere yalnız kalmıştır.⁷⁸ Bunun önemli bir neticesi

76 İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt 4*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 468.

77 Rebecca Fraser, *The Story of Britain: From the Romans to the Present: A Narrative History*, WW Norton & Company, 2006, s. 461-465.

78 Norman Davies, *Europe: A History*, Random House, 2014, s. 637.

olarak 1783 yılına kadar süren savaşlarda İngiltere yenilmiş ve Versay Muahedesiyle sulh ilan edilmiştir. Antlaşma sonunda Fransa ve İspanya Yedi Yıl Savaşları'nda kaybettiği bazı adaları geri alabilmeyi başarmıştır.⁷⁹

Savaşın bittiği dönem, II. Katerina'nın, Kırım'ı işgal ettiği 1783 yılına rastlamaktadır. Avrupalı büyük kuvvetlerin bu savaşla meşgul olması, Rusya için fırsat olarak görülmüş ve II. Katerina harekete geçmiştir. Aynalıkavak Tenkihnamesi ile Rusya'nın Kırım'a müdahalesini istemeden de olsa onaylamış bulunan Bab-ı Ali, Kırım'ın tamamen işgali karşısında bir adım atmamıştır. Bu dönemde Devlet-i Aliyye'nin sıkışıklığından faydalanmak isteyen Avusturya, Cezayir Ocaklarının denizdeki faaliyetlerini korsanlık olarak göstererek tazminat talebine dönüştürmüştür. İsteddiği tazminatı alan Viyana yönetimi daha farklı bir adım atmaya ise gerekli görmemiştir. Bu noktada Fransa, Devlet-i Aliyye'ye yaptığı baskı ile 1784 yılında Kırım'ın işgalini tanımamıza vesile olmuştur.⁸⁰

Söz konusu dönemde, II. Katerina'nın Joseph ile Kherson'da görüşmesi geleceğe yönelik bir Avusturya-Rus ittifakı olarak algılanmıştır. Buna karşı Bab-ı Ali, Prusya ve İngiltere ile fikir alışverişinde bulunmuştur. Avusturya İmparatoru'nun yegâne kaygısı, Prusya-İsveç ittifakının Osmanlı İmparatorluğu'nu kapsayacak şekilde kendisine yönelmesi olmuştur ki bu durum Kherson görüşmelerinde bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Fransa bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun tekrar güçlenmesi yönünde pozisyon almış lakin bu hassasiyet Rus İmparatorluğu'nu kızdırmayacak bir şekilde yapılmıştır. Öyle ki Çariçe II. Katerina, İstanbul'daki Fransız mühendislerin geri döndürülmesini istediğinde Paris bu talebe onay vermiştir. II. Katerina'nın, Kırım'ın işgali döneminde mümkün gözüken Osmanlı-İsveç ittifakını ince şekilde hesaplayarak Stockholm yönetimini yatıştırılmaya çalışması, diplomatik açıdan ilgiye mazhar bir durumdur. İsveç Krallığı, müsait bir zamanda Norveç'i işgale teşebbüs ederse Çariçe bunu desteklemeyi taahhüt ederek Stockholm yönetiminin, Devlet-i Aliyye ile kat'i bir anlaşmaya girmesine engel olmuştur. Söz konusu stratejik kombinasyonların başarıyla yapılması, Rus İmparatorluğu'nun izole olmasının önüne geçerek çoğu zaman savaşlar başlamadan koalisyonlar vasıtasıyla savaşın kazanılmasını garantilemekteydi. Bu husus Rus İmparatorluğu'nun etkinliğinin artmasına katkı sağlayarak, XIX. yüzyıla Rusya'nın güçlü girmesini sağlamıştır. Aynalıkavak Tenkihnamesi ile Bab-ı Ali'nin, Rusya'ya tepki verememesi Avrupa'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun

79 Robert Balmain Mowat, *A History of European Diplomacy*, Edward Arnold Publishers Ltd, London, 1922, s. 287.

80 İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt 4*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 469.

giderek zayıfladığının göstergesi olarak not edilmiştir. Bu durum ise İngiltere ve Fransa açısından İstanbul'un Rus Çarlığına bir denge unsuru olamayacağı, dolayısıyla İstanbul ile olan ilişkilerde, Rusya'nın tepkisinin çekilmemesi gerektiği yönünde izlenim oluşturmuştur. Prusya'nın muğlâk bir ittifak önerisine güvenemeyen Bab-ı Ali, söz konusu şartlar altında 1784 yılı itibarıyla Kırım işgalini tanımıştır.

Bu aşamada önemle vurgulamak gerekir ki İngiltere ve Prusya, Kırım'ın işgalinden itibaren Rusya'nın süreklilik arz edecek şekilde genişlemesinden rahatsız olmaya başlayacaktır fakat onu kontrol etmek için dönemsel iş birliği yapmaktan da kaçınmayacaktır.⁸¹ Özellikle, Prusya'nın tahmin edilemeyen faydacı pozisyonu, Avusturya'nın, Osmanlı'ya karşı rahat şekilde politika izlemesine engel olmuştur. Bu hassasiyetin ortaya çıkmasında, Fransız diplomasisinin Viyana'yı uarması ayrıca önem arz etmektedir. Rus genişlemesinin Avusturya için tahmin edilemez sonuçlar yaratacağı vurgulanarak Moskova ile bu kadar yakın ilişkilerin getireceği problemler anlatılmıştır.

1787 yılına gelindiğinde, Kırım konusundaki huzursuzluk halk nezdinde büyük bir üzüntüye neden olmuş gözükmektedir. Bab-ı Ali üzerindeki bu etkiye ilaveten Ruslar'ın Mora'daki Ortodoksları ve Mısır'daki kölemen beyleri ayaklandırmak istediğine dair faaliyetlerin açığa çıkması üzerine, Rusya'ya genel bir ultimatome verilmesi düşünülerek Rus sefaretini ile Bebek ve Levend Çiftliği görüşmeleri yapılmıştır. Ağustos ayında ise harbin artık kaçınılmaz olduğu dile getirilerek bu yönde adım atılmış ve Rusya ile tekrar savaş başlamıştır.⁸² 1780 yılında Petersburg'da varılan mutabakata binaen Rusya'ya açılan savaşta Avusturya'nın, Rusya'yı destekleyeceği karar alındığından, Fransa'nın, Avusturya'yı; Rusya'dan ayırma gayretleri atıl kalmış gözükmektedir. Harbin ortaya çıkmasından altı ay sonra Avusturya, Devlet-i Aliyye'ye savaş ilan etmiştir. Bu ittifakın meydana çıkmasında kuşkusuz Panin yerine Petersburg Sarayı'nda artan Potemkin etkisi söz konusudur. Bab-ı Ali için düşmanla henüz yüz yüze gelmeden sahadaki durum nazik bir vaziyette seyretmiştir. Vidin tarafında Serdar-ı Ekrem'in birliklerinde düzensizlik görülmesi ve acı bir durum olarak ordunun bir bölümünün isyana varacak hareketlerin içinde bulunması aslında Rusya'ya karşı savaşırken durumun ne kadar hassas bir hâl aldığını göstermekteydi.

Rusya ise ortaya çıkacak bir savaşta, İsveç tehlikesini sürekli arkasında hissettiğinden, Katerina'nın bizzat İsveç'e giderek III. Gustav ile iyi geçinmek istemesi ve krala yumuşak davranması, Rusya'nın iki cephele bir savaştan ka-

81 John Merriman, *A History of Modern Europe*, WW Norton & Company, 2009, s. 428.

82 Dominic Lieven, *The Cambridge History of Russia, Volume 2: Imperial Russia 1689-1917*, Cambridge University Press 2006, s. 398.

çınma arzusunun neticesidir. Osmanlı İmparatorluğu ile savaşırken İsveç baskısını azaltmak isteyen Çariçe, sadece kral ile arasını iyi tutmakla kalmamış aynı zamanda İsveç aristokrasisi ile iyi geçinerek icabında bu zümreyi krala baskı aracı olarak kullanmaya çalışmıştır. Bütün Rus gayretlerine rağmen savaş ortaya çıkınca Osmanlı cenahında İsveç ile görüşmeler yoğunlaşmış, İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla, eğer İsveç'e gerekli maddi yardım yapılırsa Rusya'ya karşı savaşa gireceği bilgisi alınmıştır. Nitekim İsveç savaşa geç olarak girmiş fakat istediği yardımların çoğunu alamamıştır.⁸³ 1790'da erken şekilde savaştan ayrılmasında İsveç'in bozuk mali durumunun yanında Fransız İhtilali dolayısıyla, İspanya'nın barış için girişimleri rol oynamaktadır.

İfade etmek gerekir ki İsveç'in sürece dâhil olması, çatışmalar boyunca Rus ordusunun Baltık Denizi'nden ayrılmamasına neden olmuş dolayısıyla Rus ordusunun Akdeniz'e sarkmasını engellemiştir. İsveç'in, Rusya'ya savaş ilanını takiben bu fırsattan yararlanmak isteyen Danimarka, İsveç'e savaş ilan etse de Fransa ve İngiltere'nin baskısıyla geri adım atmıştır. Nitekim Fransız İhtilali'nin, Avrupa monarşilerine bir tehdit hâline dönmesi sonucu, İspanya'nın girişimi ile İsveç-Rusya ile barış antlaşması imzalayarak savaştan çekilmiştir. Savaşın ilerleyen kısmında, Rus cephesinde Hotin, Yaş ve Özi düşerken Avusturya tarafında Belgrad, Karadeniz'in kuzeybatısında ise Akkerman ve Bender elden çıkmıştır. Vaziyet bu iken uzun zamandır müttefiklik hukukundan ve anlaşmadan bahseden Prusya, durumun Bab-ı Ali için kritik bir hâl alması üzerine Avusturya sınırına asker yığarak onu tehdit etmiş aynı zamanda Lehlileri de mobilize ederek Avusturya üzerinde ağır bir baskı oluşturmaya başlamıştır. Prusya'nın buradaki asıl hedefi doğrudan savaşa girmeyerek maksimum kazanç elde etmek yönündedir. Denilebilir ki 1790 Osmanlı- Prusya ittifakı, Avusturya üzerinde sonuç verecek baskıyı yaratmıştır.⁸⁴ Buna ek olarak Macaristan'daki karışıklıkların artması ve Fransız İhtilali'nin ciddi bir hâl alması sonunda Rayhenbach Antlaşması ile Prusya, Avusturya ile mutabakata varırken, Osmanlı İmparatorluğu ile de barış yapmasını sağlamıştır. Böylece 1791 Zıştovi Antlaşması'nın yolu açılarak Avusturya, Osmanlı Devleti'nden aldığı yerleri vererek *status quo ante bellum*⁸⁵ vaziyette savaştan çekilmiştir.⁸⁶

Prusya diplomasisi sayesinde, Avusturya'nın savaştan çekilmesi kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir kazançtır. Asıl önemli nokta ise Avus-

83 Avusturya'nın savaşa dâhil olmasına müteakip açılan ikinci cephe nedeniyle yardımlar istenildiği ölçüde verilememiştir. Bknz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt 4*, s. 559.

84 Zülfiye Koçak, *1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması*, Tarih İncelemeleri Dergisi 32, s. 468.

85 Latince hukuki terim: savaş başlamadan önceki vaziyet.

86 Kemal Beydilli, *Zıştovi Antlaşması*, TDV İA, C. 44, 2013.

turya'nın, Rusya'dan ayrılarak masaya tek başına oturmasıdır. Bu iki devletin blok hâlinde hareket etmesi Prusya için de tehdit olarak telakki edildiğinden bu ayrışma önem arz etmektedir. Padişah III. Selim bu noktadan sonra Rusya'nın yalnız kalması vesilesiyle Prusya-Osmanlı-Lehistan ittifakının ortaya çıkacağını ümit etmiştir. Prusya, İngiltere ile de bir ittifak içinde olduğundan Rusya'nın mağlup olacağı yeni bir harp beklentisi vuku bulmuştur. Bu beklenti 1791 Temmuz ayına kadar devam etse de Fransız İhtilali'nin ciddi boyutlara ulaşması ve İngiltere, İspanya gibi ülkelerin sulh için bastırması sonunda, Prusya'nın, Rusya'ya savaş ilan etmeyeceği netlik kazanmıştır. Bab-ı Ali ile Rusya arasında bu vesileyle başlayan görüşmeler Yaş Barış Antlaşması olarak adlandırılmaktadır.⁸⁷

Avrupa monarşilerinin Fransa'ya karşı oluşan tepkisi belirginleşince genel olarak barış görüşmelerinin hızlandığı not edilmektedir.⁸⁸ Prusya'nın bu noktada Rusya'dan beklentisi Fransa'ya karşı oluşmakta olan cepheye Rusya'nın da katılması olduğundan, aradaki hasımlık belirli bir süre rafa kaldırılmış gözükmektedir. İhtilalin etkisinin genişlemesi, II. Katerina'nın sulh konusunda istekli olmasında ana etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla görüşmelerin bir sonuca varma ihtimali mutlak şekilde artmıştır.⁸⁹ İngiltere'de ise William Pitt hükûmeti, savaş boyunca devam eden Rusya hasımlığının tonunu Fransa'daki ihtilal üzerine düşürmüştür. Bab-ı Ali ile Petersburg arasındaki görüşmelerde hızlı bir barış ve sınırın Dinyester nehri olması hususunda gayret sarf edilmiştir. İngiltere'nin diğer bir kaygısı ise genişleyen Rusya'nın, Hindistan üzerinde yaratacağı baskı olduğundan, Rusya'nın özellikle ihtilal döneminde yabancılaştırılarak kenara itilmesinin doğru olmadığı, bu durumun Hindistan'ın güvenliği ile ters düşeceği kanaatidir. Ocak 1792'de imzalanan antlaşma neticesinde Rusya aldığı toprakların çoğundan Özi hariç olarak çekilmiştir. Kırım'ın ilhakının hukuki olarak tanındığı tüm antlaşmaların aynen korunması koşuluyla bir mutabakata varılması mümkün olmuştur.⁹⁰ Görüşmelerde Rus taleplerinden birisi olarak ortaya çıkan Eflak ve Boğdan'ın Ortodoks bir prenslik altında birleştirilmesi düşüncesi, Prusya'nın net bir şekilde karşı geldiği durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Altı çizilmesi gereken önemli bir husus ise Prusya'nın Lehistan'ı gözetmek bahanesiyle hatta Osmanlı ile beraber oluşabilecek üçlü koalisyona dâhil etme gayesiyle bir dostluk oluşturmasıdır. Daha sonra ise oluşan dostluk havasından faydalanmak suretiyle Lehistan topraklarına koalisyon askeri adı

87 Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi Cilt 17*, Üçdal Neşriyat, 1993, s. 79.

88 Pierre Goubert, *The Course of French History*, Routledge, 2002, s. 195.

89 Geoffrey Hosking, *Russia: People and Empire, 1552-1917*, Harvard University Press, 1997, s. 413.

90 Dominic Lieven, *The Cambridge History of Russia*, Volume 2: Imperial Russia 1689-1917, Cambridge University Press 2006, s. 513.

altında birlik sokması önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu durumun, Rusya tarafından fark edilmesi üzerine 1793 yılı itibarıyla Lehistan'ın ikinci taksiminin gerçekleşmesine neden olan süreç başlamıştır. Böylece, Prusya; Poznan, Plotsk, Thorn, Gdansk gibi şehirleri ele geçirirken Rusya; Litvanya bölgesinin büyük kısmını işgal etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu duruma karşı bir şey yapamamış ve 1795 yılında geri kalan Polonya toprakları Prusya ve Rusya arasında paylaştırılmıştır.⁹¹Bu taksim yapılırken Avusturya'ya Batı Galiciya verilerek onun da onayı alınmış bulunuyordu. Böylece, tüm Polonya toprakları paylaşılmış olmaktadır. Bu tarihten sonra Lehistan tekrar bağımsız olabilmek için 1918 yılını beklemek zorunda kalacaktır. Osmanlı İmparatorluğu ise son kertede Fransız İhtilali savaşlarına uzak kalmış hatta müttefiklerin Fransa'ya karşı cephe alması tavsiyesine istinaden tereddüt içinde kalarak ihtiyatlı bir politika izlemiştir. Söz konusu tereddüt ise Napolyon'un Mısır seferleri ile ortadan kalkacaktır.

Sonuç

XVIII. yüzyıl, ortaya çıkardığı savaşlar ve krizler ile üzerinde dikkatle durulması gereken bir dönemdir. Bu yüzyılda ortaya çıkan antlaşmalar ve devletlerin sahadaki pozisyonları, sadece XIX. yüzyılın değil günümüz jeopolitiğinin de temellerini atmıştır. Dönemin belirleyici karakteri olarak ortaya çıkan *ad hoc* ittifaklar sürekli şekil değiştirmiş ve Avrupa'daki güç dengesi arayışları olarak karşımıza çıkmıştır. Söz konusu dönem “koalisyon oluşturmak”, “hızlı şekilde taraf değiştirmek”, “faydacılık” ve “ülke çıkarları açısından realist tercihler” gibi ilkeler itibarıyla önemli veriler içermektedir.

Detaylı şekilde incelendiğinde görülecektir ki bu dönemden kalan antlaşmaların birçoğu, ülkelerin siyasi haritalarına şekil verdiği kadar, stratejik kültür oluşumuna da katkıda bulunmuştur. Cebelitarık'tan, Atlantik adalarına, Rusya coğrafyasının büyüklüğünden, ABD'nin bağımsızlığına, Fransa'daki ihtilalden, Güney Asya'daki İngiliz genişlemesine kadar birçok olay bu yüzyılın mirası olarak karşımıza çıkmaktadır. Denilebilir ki bu dönemde ortaya çıkan devletlerarası husumetler, bugün dahi gözlemlenebilmektedir. Örnek olarak, Lehistan'ın bu dönemdeki taksimi, Polonya kültüründe derin izler bırakmıştır. Rusya ve Almanya'ya karşı hâkim olan bakış açısı günümüzde dahi güçlü şekilde hissedilmektedir. Stratejik açıdan bakıldığında ise söz konusu yüzyılda ortaya çıkan Rus ve Prusya genişlemesi, Doğu Avrupa üzerinde belirleyici olmuş ve böylece Lehistan'ın yok olmasına, Osmanlı İmparatorlu-

91 Adam Zamoyski, *The Polish Way: A Thousand-Year History of the Poles and their Culture*, Murray, London, 1987, s. 252-257.

ğu'nun kuzey-kuzeybatı yönünde toprak kaybetmesine vesile olmuştur. Prusya ve Rusya arasında tampon olan Lehistan coğrafyasının haritadan silinmesi, ileriki dönemlerde Rus-Alman çatışmasının temellerini atacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Doğu Avrupa topraklarının kademeli şekilde azalması sonunda, Avusturya doğuya doğru genişleyecektir. Bu istikrarsız bölge, Viyana yönetiminin kontrolü altına girmiştir. Bu bölge üzerinden gelişecek söz konusu problemler, bir sonraki yüzyılda yeni krizlere dönüşecektir. Rusya'nın, Baltık Denizi ve Karadeniz'e çıkması jeopolitik derinlik açısından önem arz ettiği kadar bölge ülkeleri ile uzun süren çatışmaların ana nedeni olmuştur. Söz konusu genişleme doğu hattı boyunca Asya'ya doğru devam edecek ve Rusya için uçsuz bucaksız coğrafi büyüme fırsatları yaratacaktır.

Batı Avrupa'da vuku bulan Fransa-İngiltere rekabeti kuşkusuz bu yüzyıldaki krizlerin asıl tetikleyici unsuru olmuştur. Fransa'nın geleneksel Habsburg düşmanlığına karşı oluşan ittifaklar hem Avrupa'da hem de küresel ölçekte bir mücadeleye sahne olmuş XIX. yüzyılda tüm yerküreyi kapsayacak sömürgecilik yarışı olarak evrilmiştir. İki ülkenin de güçlenerek çıktığı bu yüzyıl aralarındaki çatışmayı çözemediği gibi bu rekabete Prusya ve Rusya'yı da dâhil etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu açısından değerlendirildiğinde ise bu yüzyıl, bir sonraki yüzyılda da devam edecek olan gerilemenin öncü sinyalleri olarak görülmüştür. Yapılması elzem olan reformların iç dinamikler vasıtasıyla hayata geçirilememesi, sonraki yüzyılda daha acı reçetelerin karşımıza gelmesine vesile olacak, imparatorluğun siyasi bütünlüğünü yaşamsal ölçüde tehdit edecektir.

Bu çalışmanın ana noktasını oluşturan husus ise yüzyıl olayları boyunca önemle vurgulanan koalisyon yaratma becerisidir. Stratejide, sahadaki sonuca doğrudan etki edebilecek yegane husus, hangi düşmana karşı, hangi müttefikle savaştığınızdır. Tarihsel olarak görüldüğü üzere, devletlerarası güç mücadelesinde ilk prensip kendinize karşı koalisyon oluşturmamaktır. İkincisi ise düşmanınıza karşı koalisyon oluşturma beceriniz olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ilkeleri başarılı şekilde tatbik eden İngiltere'nin bu yüzyıldaki gayreti; “çatışmalara elzem olmadıkça müdahil olmamak”, “güçlü bir ittifak bloku ile angajmana tabi olmak” ve “düşman blokun oluşmasını önlemek” şeklinde özetlenmektedir. Bu ilkeyi çiğnediği ve başarılı şekilde koalisyon oluşturamadığı nadir bir dönem olan 1776-1783 arasında İngiltere acı şekilde mağlup olmuştur. Fransa da azami ölçüde koalisyon oluşturma hassasiyeti içinde bulunmuş, hatta kendisi ile ittifak hâlinde olan ülkeleri, üçüncü ittifak bloku ile güçlendirmeye gayret etmiştir.

Devlet-i Aliyye için ise koalisyon bloku oluşturmak, XVII. yüzyıl itibarıyla teorik ve pratik olarak kıymet görmemiş, ayrıca üzerinde uğraş verilmesi

gereken diplomatik üniteler tesis edilmemiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa ile yaptığı mutabakat etkin bir iş birliğini kapsamaktan uzak olsa da bu yönde atılan ilginç bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Karlofça sonrası dönemde ortaya çıkan nizamın gerçekliği, bu düşüncenin gündeme gelmesine neden olmuş fakat etkili şekilde uygulanması için gereken adımlar atılmamıştır. Buna rağmen müspet gelişmelerin de ortaya çıktığını ifade etmek gerekmektedir. Bu dönemde büyükelçilik makamlarının meydana geldiği ve süreklilik arz etmese bile Avrupa başkentlerinde sefir ve şebkenderlerin (konsolos) görülmeye başlandığı not edilmelidir. Rus İmparatorluğu güçlendikçe Fransa ile ittifak arayışlarının kıymet görmesi, buna ek olarak yüzyılın ikinci yarısında İsveç ve Prusya ittifaklarının meydana çıkması söz konusudur. Bu tip deneyimler koalisyon oluşturma becerileri için bir kazanç olarak görülmemelidir. Bir sonraki yüzyılda Osmanlı diplomasisi bu konuda daha etkin olacak ve Avrupa gelişmelerini etkin bir şekilde takip ettiği gibi güç dengesi, koalisyon oluşturma ve pragmatizm açısından kazanımlar elde edecektir.

Kaynakça

Anderson, Fred. “Crucible of War: The Seven Years’ War and the Fate of Empire in British North America, 1754-1766” *Vintage*, 2007

Anderson, Matthew Smith. “The War of Austrian Succession 1740-1748” *Routledge*, 2014.

Belloc, Hilaire “Richelieu: A Study” *Greenwood Press*, Connecticut 1972.

Beydilli, Kemal. “Büyük Friedrich ve XVIII. Yüzyılda Osmanlılar: Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 1985

Beydilli, Kemal. “Yaş Antlaşması.” *TDV İA*, C.43, 2013

Beydilli, Kemal “Ziştovi Antlaşması” *TDV İA*, C. 44, 2013

Black, Jeremy. “Parliament and Foreign Policy in the Eighteenth Century” *Cambridge University Press*, 2004

Black, Jeremy. “Eighteenth-Century Britain, 1688-1783” *Macmillan International Higher Education*, 2008

Black, Jeremy. “Eighteenth Century Europe, 1700-89”. *Macmillan International* 1990.

Clark, Christopher. “Iron Kingdom: The Rise and Downfall of Prussia, 1600-1947”. *Harvard University Press* 2006

Crawford, Robert MA. “Idealism and Realism in International Relations” *Routledge Politics*, London 2005.

Davies, Norman. “Europe: A History” *Random House*, 2014

Donnelly, Jack. "Realism and International Relations" *Cambridge University Press*, 2000

Elliott, John H. "Imperial Spain 1469-1716" *Penguin UK*, 2002.

Fındıklılı A., "Silahtar Tarihi. Vol. 10" *Devlet Matbuası*, 1928

Fichtner, P Sutter. "The Habsburg monarchy, 1490-1848: Attributes of Empire" *Macmillan International* 2017.

Fraser, Rebecca. "The Story of Britain: From the Romans to the Present: A Narrative History" *WW Norton & Company*, 2006.

Frost, Robert I. "The Northern Wars. War, State and Society in Northeastern Europe 1558-1721" *Harlow*, 2000

Goubert, Pierre. "The Course of French History" *Routledge*, 2002.

Gürsel, Haluk F. "Tarih Boyunca Türk- Rus İlişkileri" *Ak Yay.* İstanbul 1968

Hammer, Joseph Von. "Büyük Osmanlı Tarihi" *V. çev: Mümün-Çevik ve Erol Kılıç*, 18 Cilt, *Üçdal Neşriyat* 1993 İstanbul.

Hill, David Jayne. "A History of Diplomacy in the International Development of Europe. Vol. 3" *Longmans, Green, and Company*, 1914.

Hosking, Geoffrey A. "Russia: People and Empire, 1552-1917" *Harvard University Press*, 1997

Ingrao, Charles W. "The Habsburg Monarchy, 1618–1815. Vol. 21" *Cambridge University Press*, 2013

Kann, Robert A. "A History of the Habsburg Empire, 1526-1918" *University of California Press*, 1974.

Kennedy, Paul. "The Rise and Fall of the Great Powers" *Vintage*, 2010

Kolodziejczyk, Dariusz "The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery 15th-18th Century " A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents. *Brill*, 2011.

Kurat, Akdes Nimet "Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye kadar" *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara,1987

Lesaffer, Randall, ed. "Peace Treaties and International Law in European History: From the Late Middle Ages to World War One" *Cambridge University Press*, 2004.

Lieven, Dominic. "The Cambridge History of Russia: Volume 2 Imperial Russia 1689-1917" *Cambridge University Press* 2006

Luard, Evan "The Balance of Power: The System of International Relations, 1648–1815" *Springer*, 2016

Mansoor, Peter R., and Williamson Murray, eds. "Grand Strategy and Military Alliances" *Cambridge University Press*, 2016.

Merriman, John. "A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Present". *WW Norton & Company*, 2009

Mowat, Robert Balmain "A History of European Diplomacy" *Edward Arnold Publishers Ltd*, London, 1922

Norwich, John Julius "A History of Venice" *Penguin Publishing House, International Editions London*, 2003

Parker, Geoffrey "The Thirty Years' War" *Routledge*, London 2006.

Reed, William, War, Power and Bargaining, *The Journal of Politics* 70.4, 2008, 1209

Sicker, Martin. "The Islamic World in Decline: From the Treaty of Karlowitz to the Disintegration of the Ottoman Empire" *Greenwood Publishing Group*, Westport USA 2001

Sheehan, Michael. "The Balance of Power: History & Theory" Taylor & Francis Group, *Routledge*, London 2004.

Spegele, Roger D. "Political Realism in International Theory" Vol. 47. *Cambridge University Press*, 1996

Stone, David R. "A Military History of Russia: From Ivan the Terrible to the War in Chechnya. Greenwood Publishing Group, 2006

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı ve Enver Ziya Karal "Osmanlı Tarihi" Cilt 3, Bölüm 1, *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara, 1988

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı ve Enver Ziya Karal "Osmanlı Tarihi" Cilt 4, Bölüm 1 ve 2, *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara, 1988

Wiesner, Merry E. "Early Modern Europe, 1450-1789" Volume. 2. *Cambridge University Press*, 2006.

Wilson, Peter Hamish. "The Thirty Years War: Europe's Tragedy" *Harvard University Press*, 2009

Zamoyski, Adam. "The Polish Way: A Thousand-Year History of the Poles and their Culture" *Murray*, London, 1987

Ingrao, Charles ve Jovan Pesalj. "The Transitional Empire" *Hungarian Studies*, 2013, 27.2: 277-290

Ortaylı, İlber. "18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Makaleler 1, s. 377-386, Ankara, 2000

Koçak, Zülfiye. "1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 32,2: 459-490.

İnternet Kaynakları

"Treaty of Küçük Kaynarca" Documents Archive, *National University Of Singapore* http://www.fas.nus.edu.sg/hist/eia/documents_archive/kucuk-kaynarca.php Erişim Tarihi: Haziran 13,2019

Çağdaş Uluslararası İlişkilerde Postkolonyalizmin Önemi

Mohammad Javid FEDAYEE*

Geliş tarihi: 23/03/2023

Kabul tarihi: 11/05/2023

Atf: Fedayee, M., “Çağdaş Uluslararası İlişkilerde Postkolonyalizmin Önemi”, Ortadoğu Etütleri, 14-4 (2022): 315-345

DOI: 10.47932/ortetut.1269861

Öz: Bu makalenin amacı, Batılı ana akım uluslararası ilişkiler teorilerine, özellikle üçüncü dünya ülkelerindeki batı egemenliğine güçlü bir şekilde meydan okuyan postkolonyal teori kavramını araştırmaktır. Postkolonyal teorisyenler, dünyanın batılı ve batılı olmayan bölgelere ayrıldığını ve mevcut dünya düzeninin, Avrupa ülkelerinin kolonizasyon süreci yoluyla üçüncü dünya ülkeleri üzerindeki hâkimiyetlerini genişletmesine yol açan eşitsizliğe dayandığını savunmaktadır. Bu nedenle, postkolonyal düşünce, önceki sömürgeleri Avrupa ülkelerinden kültürel, sosyal, ekonomik ve politik bağımsızlıklarını geri almaya teşvik ederek batı egemenliğine karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte, postkolonyal teori 1978’de önde gelen bilim adamı Edward Said tarafından ortaya konmuştur ancak uluslararası ilişkilere olan güçlü katkısı, üç kıtalı ülkelerin farklı bilim adamlarını üçüncü dünyadaki batı egemenliğini ortadan kaldırmaya yöneltmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sömürgecilik, Postkolonyalizm, Katkı, Uluslararası İlişkiler, Eleştirel Değerlendirme.

* Mohammad Javid Fedayee: Doktora Adayı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Selçuk Üniversitesi, Konya, mjavid393@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6987-2697

The Relevance of Postcolonialism in Contemporary International Relations

Mohammad Javid FEDAYEE*

Received: 23/03/2023

Accepted: 11/05/2023

Citation: Fedayee, M., “The Significance of Postcolonialism in Contemporary International Relations”, *Middle Eastern Studies*, 14-4 (2022): 315-345

DOI: 10.47932/ortetut.1269861

Abstract: The aim of this article is to explore the concept of postcolonial theory, which has strongly challenged Western mainstream International Relations theories, particularly western domination in third-world countries. Postcolonial theorists argue that the world has been divided into western and non-western regions, and the current world order is based on inequality that led the European countries to expand their dominance over the third-world countries through the process of colonization. Thus, postcolonial thought opposes western domination by encouraging the previous colonies to reclaim their cultural, social, economic, and political independence from the European countries. However, the postcolonial theory emerged in 1978 by the prominent scholar Edward Said but its strong contribution to International Relations led the different scholars of the tricontinental countries to eliminate western dominance in the third world.

Keywords: Colonialism, Postcolonialism, Contribution, International Relations, Critical Evaluation.

* Mohammad Javid Fedayee: PhD Candidate, Department of International Relations, Selcuk University, Konya, mjavid393@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6987-2697

أهمية نظرية (ما بعد الاستعمارية) في العلاقات الدولية

محمد جواد فدائي*

تاريخ الاستلام: 2023/03/23 تاريخ القبول: 2023/05/11

اقتباس: محمد جواد فدائي، "أهمية نظرية (ما بعد الاستعمارية) في العلاقات الدولية"، دراسات الشرق الأوسط، 315-345 (2022): 4-14

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.1269861

الملخص

الهدف من هذه المقالة هو استكشاف مفهوم نظرية ما بعد الاستعمار التي تحدد بشدة النظريات الغربية السائدة في العلاقات الدولية، ولا سيما الهيمنة الغربية في دول العالم الثالث. يجادل منظرو ما بعد الاستعمار بأن العالم قد تم تقسيمه إلى مناطق غربية وغير غربية، وأن النظام العالمي الحالي قائم على عدم المساواة التي أدت بالدول الأوروبية إلى توسيع هيمنتها على دول العالم الثالث من خلال عملية الاستعمار. وهكذا، فإن الفكر ما بعد الاستعمار يعارض الهيمنة الغربية من خلال تشجيع المستعمرات السابقة على استعادة استقلالها الثقافي والاجتماعي والاقتصادي والسياسي عن الدول الأوروبية. ومع ذلك، ظهرت نظرية ما بعد الاستعمار في عام 1978 من قبل الباحث البارز إدوارد سعيد لكن مساهمتها القوية في العلاقات الدولية دفعت الباحثين المختلفين في الدول الثلاثية القارات إلى القضاء على الهيمنة الغربية في العالم الثالث.

الكلمات المفتاحية: الاستعمار، ما بعد الاستعمار، المساهمة، العلاقات الدولية، التقييم النقدي

* محمد جواد فدائي : طالب دكتوراه: قسم العلاقات الدولية، جامعة سلجوق، قونية، mjavid393@gmail.com
رقم أوركيد: 0000-0002-6987-2697

Giriş

Postkolonyal teori, 15. yüzyılın başlarında hâkimiyetlerini Avrupa'nın ötesine genişletmek için Afrika kıtasına girerek başlayan Avrupa kolonizasyon sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹ Avrupa ülkeleri, Avrupa'nın medeniyeti yaydığını ve üçüncü dünya ülkelerinde ticareti teşvik ettiğini iddia ederek egemenliklerini yavaş yavaş Kuzey Amerika, Afrika ve Asya'ya yaydılar. Nitekim Avrupa sömürgeciliği, üçüncü dünya ülkelerini siyasi ve ekonomik olarak Avrupa'ya bağımlı hâle getiren çoklu iddialar altında diğer ülkeleri sömürgeleştirmeye yönelik kolektif aldatmacaya dayanıyordu. 1914'te sömürge ülkeler, sömürgeciliğin yolunu açan Avrupa ülkelerinden kültürel, ekonomik ve siyasi özgürlüklerini geri almaya başladılar.²

Postkolonyalizmin ilk adımlarının II. Dünya Savaşı sonrasında atıldığı söylenebilir. Sömürgecilik karşıtı ve batı sömürgeciliğine karşı direnişiyle bilinen Frantz Fanon'un güvenilir eserleri Kara Deri Beyaz Maskeler ve Yer yüzünün Lanetlileri sömürge sonrası düşüncenin ilk aşaması olarak kabul edilebilir.³ Sonunda, postkolonyal teori 1978'de ortaya çıkmış ve Edward Said'in Oryantalizmi postkolonyal teorinin temel taşı olarak kabul edilmiştir. Said, Oryantalizmin Avrupa egemenlik biçiminin, Avrupa emperyalizminin gelişmesini hızlandıran kültürel üstünlük üzerine kurulu doğu üzerindeki kontrolü yeniden düzenlediğini savunmuştur. Oryantalizm, özellikle sömürgecilik ve sömürge ilişkileri bağlamında doğu kültürünü batılı bir perspektiften yanlış temsil eden tarihsel ve ideolojik sürece odaklanır ve batılı olmayanların batı egemenliği sürecine nasıl katkıda bulunduğunu gösterir.⁴

Dekolonizasyonun hızlı ilerlemesi üçüncü dünya ülkelerinde Avrupa egemenliğinin önünde engeller yaratmış ve Avrupa imparatorlukları sömürgelelerini kaybetmiştir. Öte yandan Said, Fanon, Bhabha ve Spivak gibi önde gelen postkolonyal bilim adamlarının ortak çalışmaları 1990'larda uluslararası ilişkiler alanına giren postkolonyal teoriyi güçlü bir şekilde geliştirmiştir. Uluslararası ilişkilerin eleştirel teorisi olarak postkolonyalizm, Avrupa sömürgeciliğinin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik sonuçlarını eleştirel olarak aydınlatır. Postkolonyal düşünürler, çağdaş dünya düzeninin yalnızca batı tarafından düzenlendiğini iddia etmekte ve dünya düzenindeki batı hegemonyasına meydan okumak için postkolonyalizmin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan

1 Sevim Tetik, *Postcolonial International Relations Theory: The Concept of "Hybridity"*, Master Thesis, Department of International Relations, Necmettin Erbakan University, 2020, s. 18.

2 A.g.e., 27.

3 Frantz Fanon, *Black Skin White Masks*, çev. Charles Lam Markmann, London: Pluto Press, 2008, s. 91.

4 Edward W. Said, *Orientalism*, New York: Vintage Books, 1978, s. 256.

batı dışı bölgeleri görmezden gelmişlerdir.⁵ Böylece postkolonyalizm, üçüncü dünya ülkelerinde batı egemenliğini destekleyen tüm ideolojilerle mücadele etmektedir.

Postkolonyal yaklaşım, başlangıçta ana akım uluslararası ilişkilerin batıda kurulduğuna ve uluslararası ilişkiler disiplininin derinden batı deneyimine ve söylemsel pratiğe dayandığına inanmaktadır. Bu kapsamda, en etkili postkolonyal bilim adamı Said, Batı'nın çağdaş dünya düzeninin temel özelliklerini yanlış temsil ettiğini iddia etmektedir.⁶ Postkolonyal düşünürler, mevcut dünya düzenini şiddetle eleştirdiler ve bunun Avrupa ile üçüncü dünya arasındaki kolonizasyonla sonuçlanan karşılıklı etkileşime dayandığını iddia etmektedir.⁷ Öte yandan, Arif Dirlik ve Aijaz Ahmed'e göre 1990'lar, ayrı bir çalışma alanı olarak postkolonyal teori için bir dönüm noktası oldu. Ancak bu akademisyenler, postkolonyalizmin kendisinin başarısız olduğunu veya artık önemini yitirdiğini iddia etmediler. Bunun yerine, yeni küresel gerçeklerin bir sonucu olarak alanın değiştiğini iddia etmekte idler.⁸ Postkolonyal eleştirmenler, postkolonyal teorinin kendisinin bazı eksiklikleri olduğunu ve çağdaş dünya düzenine uygulanamayacağını savunmaktadır. Buna karşılık, postkolonyal yazarlar, sömürgeciliğin sona ermediğini ve sadece sömürü ve tahakküm için kullanılabilir siyasi güçle ilgili olmadığını belirtilmektedir. Sömürgeciliğin modern literatürde sıklıkla kullanılan neoemperyalizm, neokolonyalizm, kültürel sömürgecilik, ekonomik sömürgecilik ve dilsel sömürgecilik gibi farklı biçimleri vardır ve bu da sömürgeciliğin hâlâ var olduğunu ve gelecekte de devam edeceğini göstermektedir.⁹

Bu kapsamda, uluslararası ilişkilerde postkolonyalizmin önemi aşağıdaki sorulara yanıt verilerek incelenecektir. Postkolonyal teori, uluslararası ilişkiler teorisi anlatısını nasıl alt üst eder? Kültür, kimlik ve uluslararası ilişkilerin nasıl ilişkili olduğunu anlamak için postkolonyalizm nasıl kullanılabilir? Postkolonyal perspektifler, uluslararası ilişkilerde güç, eşitsizlik ve adaletsizlik sorunlarının ele alınmasında nasıl bir rol oynayabilir? Uluslararası ilişkilerde postkolonyalizmin önemini vurgulamak için araştırma sorularıyla ilgili birkaç temel faktöre odaklanmak önemlidir. Postkolonyal teori, uluslararası ilişkiler çalışmasında ağırlıklı olarak Avrupa merkezli anlatılarla çelişir ve küresel düzenin oluşumunda sömürgecilik ve emperyalizmin etkisini vurgular;

5 Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, London: Routledge, 1994, s. 85.

6 Fikret Güven, "Criticism to Edward W. Said's Orientalism" *RumeliDe Journal of Language and Literature Studies*, 2019, s. 421.

7 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Bursa: Aktuel Press, 2018, s. 585.

8 Arif Dirlik, "The Postcolonial Aura: Third World Criticism in The Age of Global Capitalism", *Critical Inquiry* 20, Sayı. 2, 1994, s. 335.

9 Shrikant B. Sawant, "Understanding Postcolonial Theory and Literature", *Journal of Higher Education and Research Society: A Refereed International* 5, sayı.1, 2017, s. 334.

bu, uluslararası ilişkileri batılı olmayan bir bakış açısından anlamamızı sağlar. Postkolonyalizm, güç ilişkilerinin kültürel ve kimliğe dayalı eşitsizlikleri nasıl ürettiği, sürdürdüğü ve etkilediğinin yanı sıra bunların küresel meseleleri nasıl etkilediğine dair iç gözü sağlar. Ek olarak, postkolonyal bakış açısı, uluslararası ilişkileri etkileyen kültürel miras ve güç yapıları hakkında hayati bilgiler sunabilir.

Bu çalışmanın birincil amacı, postkolonyalist çerçevenin batının üçüncü dünya uluslarına nasıl hâkim olmaya başladığını anlamadaki uygulanabilirliğini değerlendirmektir. Çalışma, sömürgecilik ve emperyalizm eleştirisi gibi postkolonyal teorinin temel fikirlerine ve uluslararası ilişkilerde kimlik ve kültürü anlamının önemine genel bir bakış sağlamayı amaçlamaktadır. Bu araştırma, postkolonyalizmin uluslararası ilişkiler çalışması için hâlâ önemli ve ilgili bir bakış açısı olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, sömürgeciliğin devam eden etkilerine ve kültürel, siyasi bağımsızlık için verilen küresel mücadelelere dair önemli iç görüşler sağlar.

Bu çalışmanın çerçevesi; Batılı olmayan topluluklar üzerindeki Batı hâkimiyetini eleştiren uluslararası ilişkilerdeki postkolonyal kavramın altını çizmek için değerlendirilecek bir literatür taraması, ilgili kitaplar ve makalelere dayanacaktır. Bu kapsamda, uluslararası ilişkilerde postkolonyal teorinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan sömürgecilik ve postkolonyalizm arasındaki tarihsel arka plan ve derin ilişki tartışılacaktır. Ayrıca, sonuç kısmında bu çalışmanın problemlerine cevap bulmayı tamamlamak için postkolonyal akademisyenlerin analitik eleştirisi getirilecektir.

Kavramsal Bakış: Sömürgecilik

Başlangıçta, postkolonyalizmin, Avrupa ülkelerinin üçüncü dünya ülkeleri üzerindeki hâkimiyetlerini genişlettiği batı sömürgeciliğinin tarihsel gerçeklerinin derin kökleri vardır. Sömürgecilik, Avrupa sömürge egemenliği tarafından sömürgeleştirilme sürecine dayanırken sömürgecilik sonrası, Avrupalı sömürgecilerin önceki sömürgelerinden etkilerini kökten çıkarmak için eleştirel bakış açısına dayalı olarak sömürgeciliği aşağılıyor. Diğer bir deyişle, postkolonyalizm, sömürgeciliği küçük düşüren ve her ikisinin de zıt ilişkiler içinde olduğu eleştirel bir batılı olmayan yaklaşımdır. Eğer dünyada sömürgecilik olmasaydı postkolonyal konsepte gerek yoktu. Dolayısıyla postkolonyalizmin kolonyalizm sürecinde derinden kök saldıgını ve kolonyalizm sonrasını işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bu bakımdan postkolonyalizm ana konumuza başlamak için sömürgecilik kavramına ışık tutmak gerekir.

Temel olarak sömürgecilik terimi, Romalılar başka topraklarda çiftçilik yaptığında veya yerleştiğinde ancak yine de kendi milliyetlerine sahip olduk-

larında, yerleşim veya çiftlik anlamına gelen Romalı “Koloni” kelimesinden türetilmiştir.¹⁰ Yerleşme, asıl ülkesiyle bağlantısı olan yeni bir topluluk oluşturarak veya yerleşerek kendi vatandaşlığına sahip olurken yeni bir ülkeye yerleşmek anlamına gelmektedir. Yeni yerleşen topluluk veya ülke, yerleşimcilerin ülkesiyle bağlantıları olduğu için yerleşimciler ve torunlardan oluşmalıdır. Bu nedenle; sömürgecilik devletlerin, örgütlerin ve bireylerin belirli bölge ve başkalarının davranışları üzerinde kontrol uyguladıkları bir egemenlik biçimi olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle, halkın veya bağımlı bir bölgenin tek bir otorite tarafından kontrolüne sömürgecilik denir. Sömürgecilik süreci, bir ulusun başka bir ulus tarafından sömürülmesi ve fethedilmesinin ve kendi kültürünü ve dilini yerli nüfusa dayatmasının bir sonucu olarak gerçekleşir.¹¹

Sömürgeciliğin kökleri Roma, Yunanistan, Fenike ve Mısır gibi MÖ 1550’ye ulaşabilecek antik imparatorluklara kadar uzanır. İmparatorluklar, kendi hâkimiyetlerini inşa etmek için işgal ettikleri bireylerin nüfusuna ve fiziksel kaynaklarına bağlı olan koloniler kurmak için sınırlarını komşu ve bitişik olmayan topraklara genişletmiştir. Modern sömürgeciliğin iki dalgası vardır, ilki 15. yüzyılda Portekiz, İspanya, İngiltere ve Fransa tarafından başlatılmıştır ve bu da Keşif Çağı olarak da bilinir. Bu Avrupa ülkeleri, ticaret yollarına bakmanın yanı sıra Avrupa dışında medeniyeti genişleterek Güney ve Kuzey Amerika’daki birçok toprağı sömürgeleştirmiştir. İkinci sömürgecilik dalgası ise 19. yüzyılda Avrupa ülkelerinin Afrika kıtası, Hong Kong, Hindistan ve Avustralya’ya girerek hâkimiyetlerini genişletmeye başlamasıyla başlamıştır.¹²

Bununla birlikte İspanya, Portekiz, İngiltere, Hollanda, Almanya, Fransa, İtalya ve Belçika gibi Avrupa’nın emperyal devletleri, sömürge fikrinin yaratılmasına yol açan yabancı şirketler kurarak ticaretlerini ve etkilerini 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar diğer kıtalara genişlettiler. Gerçekten de yabancı şirketler, ticaret ve siyasi faaliyetler, sömürgecilik fikrine yardımcı olmuştur ve sömürgecilerin yeni oluşturulan sömürgeleri siyasi, sosyal ve ekonomik olarak yöneten yerleşik bir ağ kurmayı başardıkları Avrupa ülkelerinin ötesinde sömürgeleşme sürecini hızlandırmıştır.¹³

Uzun sömürgecilik dizisi, Portekiz’in Kuzey Afrika’daki Ceuta şehrini kolonileştirmesiyle 1415’te başlamış ve 1914’te sömürgelerin dekolonizasyonu

10 Neel Ahuja, “Colonialism”, *Macmillan Interdisciplinary Handbooks*, der. Stacy Alaimo, Delhi: University of Delhi, 2021, s. 238.

11 Ahmet Gündüz, “Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Sayı. 25, 2016, s. 766.

12 Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism*, London: Routledge, 2005, s. 7.

13 Robert. J.C. Young, *Postcolonialism: An Historical Introduction*, New Jersey: Wiley-Blackwell, 2016, s. 15.

başlayana kadar sürmüştür. Unutulmamalıdır ki Avrupa ülkeleri, sömürgeciliğin en büyük avantajını medeniyet ve ticareti teşvik başlığı altında sömürge-leri olmak üzere Amerika, Afrika ve Asya ülkelerini işgal etmek için kullanmışlardır. Bu kapsamda, sömürgeciliğin en önde gelen eleştirmeni Cesaire, sömürgeciliğin, yerine sunulan sert çözümleri meşrulaştırmak için sorunları ustaca yanlış temsil eden bir tür kolektif aldatma olduğunu belirtmiştir.¹⁴ Ayrıca sömürgeciliğin ikiye bölünmüşlüğüne dayandığını ve sömürgecileri güçlerini geniş-letmek için aldatmaya çalışan Avrupa medeniyetinin en büyük yalanı olduğunu da eklemiştir.

Emperyalizm, bazen sömürgeciliğe paralel olarak kullanılan başka bir terimdir; bu imparatorluğun inşasında kilit rolü olan siyasi ve ekonomik moti-vasyon güçlerinin desteklediği bir imparatorluk sistemi olduğu anlamına gelmektedir. Emperyalizm, bazı bilim adamları tarafından sömürgecilik ile birbirinin yerine kullanılırken diğer bazı bilim adamları onları sömürge top-raklarındaki yerleşimcilerin veya sömürgecilerin varlığına ve yokluğuna göre ayırt eder.¹⁵ Sömürgeciliği askerî eylemlerin veya sömürgeleştirilmiş toplum-ları sömürgecilerin kültürünü benimsemeye zorlamanın bir sonucu olarak gör-mektedirler.

Öte yandan emperyalizm, sömürgeleştirilmiş halkı sömürgecilerin talep-lerini kabul etmeye zorlayan ekonomik, siyasi ve ideolojik düşünce olarak tanımlanabilir.¹⁶ Kısacası, sömürgecilik, sömürgelelerdeki fiziksel varlığa da-yanırken emperyalizm fiziksel varlığa ihtiyaç duymaz, sömürgecilerin sömür-geler üzerinde baskı kurmak için ekonomik ve politik egemenliğine dayanır. Bununla birlikte, hem sömürgecilikte hem de emperyalizmde, sömürgeciler, sömürgelelerin insan ve doğal kaynaklarının sömürülmesi süreci yoluyla sö-mürgelelerden siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal avantajlar alırlar.¹⁷ Emper-yalizmin izleri Roma İmparatorluğu, Moğol İmparatorluğu ve Çin hanedanla-rına kadar uzanan uzun bir tarihi vardır. Bununla birlikte, emperyalizmin ilk olarak 19. yüzyılda ortaya çıkan modern biçimi, sıklıkla Amerikan ve Japon emperyalizminin yanı sıra Büyük Britanya, Fransa ve İspanya gibi Avrupa ülkeleri ile bağlantılıdır.¹⁸

14 Aime Cesaire, *Discourse on Colonialism*, çev. Joan Pinkham, New York: Monthly Review Press, 2001, s. 32.

15 Herfried Munkler, *İmparatorluklar Eski Roman'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı*, çev. Zeh-ra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 23.

16 Wolfgang Reinhard, *A Short History of Colonialism*, Manchester: Manchester University Press, 2011, s. 1.

17 Benedikt Stuchtey, "Colonialism and Imperialism 1450-1950", *European History Online (EGO)*, 2011, s. 2.

18 Mark Hewitson, *Germany and the Modern World 1880-1914*, Cambridge: Cambridge University Press, 2018, s. 33.

Bu kapsamda, sömürgecilik ve emperyalizm, Avrupa ülkelerinin 15. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Amerika, Afrika ve Asya ülkelerini sömürgeleştirerek imparatorluklarını inşa etmek için kullandıkları kavramlardır. Dekolonizasyon süreci başladığında, Avrupa ülkeleri sömürgelerinin kontrolünü kaybedip bu da sömürgeciliği sona erdirmenin yolunu açmıştır. Sömürgecilik karşıtı perspektif, sömürgeleştirilmiş insanları önceki bağımsızlıkları için savaşıma teşvik etmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürgeciliğin eleştirel yazarları, sömürgecilik sonrasına işaret eden postkolonyal teoriyi gündeme getirmeye başladılar. Sonunda, 1970'lerde, birincil görevi dünyadaki Avrupa egemenliğini ortadan kaldırmak olan Avrupa sömürgeciliğini şiddetle eleştiren batılı olmayan eleştirel postkolonyal teori ortaya çıkmıştır.

Post-kolonyalizmin Tarihsel Perspektifi

Temelde post-kolonyalizm teorisi, Afrika, Karayipler ve Hindistan gibi eski Britanya kolonilerine aittir. Dekolonizasyon süreci üç yüzyılı geçmiş ve 18. yüzyılda Güney Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'da başlamış ve Mozambik ve Angola'nın dekolonizasyonu ile 1970'lere ulaşmıştır.¹⁹ Post-kolonyal teori, sömürgeleştirilmiş ülkelerde üretilmiş ya da sömürgeci ülkelerin yazılı edebiyatlarını konu edinen, sömürgeleri veya insanları konu edinen eleştirel bir kavramdır. Post kolonyal teori 1970'lerde ünlü olmuş ve akademisyenler Edward Said'in eseri olan Oryantalizmi postkolonyalizmin kurucusu olarak görmektedir. Teorinin savunucuları, sömürgeleştirilmiş yazarların, sömürgecilerden elde edilen kültürel kimlikleri kutlama ve ifade etme yöntemlerini inceler. Ayrıca, sömürgecilerin edebiyatının, sömürgecilerin küçük yaştaki imajlarının sürdürülmesi yoluyla sömürgeciliği haklı çıkarmak için nasıl kullanıldığını incelerler. Bununla birlikte, postkolonyalizmin tanımı yazarlar arasında tartışmalı bir konudur ve bazıları post-kolonyalizm kavramını tümünden şiddetle eleştirmiştir.

Postkolonyal teori, sömürgeleştirilmiş insanlarla, sömürge süreciyle ilgilenen mevcut veya daha önce sömürgeleştirilmiş ülkelerdeki okuma ve yazılı literatürü gösterir. Aynı zamanda edebiyatın kültürü sömürgeleştirerek gerçekleri ve deneyimleri çarpıttığı yöntemlere de işaret eder ve sömürgeleştirilmiş insanların aşağılıklarını ve geçmişlerine sahip çıkarak kimliklerini anlatır. Ayrıca sömürgeleştirilmiş kültür, dil, kimlik ve tartışmalı sömürgeleştirilmiş edebiyatı araştırmaktadır.²⁰

19 Loomba, *a.g.e.*, s. 12.

20 Sawant, *a.g.e.*, s. 327-328.

Postkolonyal teriminin farklı tanımları vardır ve postkolonyal teoriyi daha derinden anlamak için onu tanımlamamız gerekir. Temel olarak, sömürgeci iktidar, sömürgecilik, sömürgeciliğin hem sömürgeci hem de sömürgeleştirilen taraflar üzerindeki farklı etkilerinin önde gelen söylemini yorumlamaya çalışan sömürgecilik sonrası teoridir. Gerçekten de postkolonyal terimi, sömürgeciliğin başlangıcından günümüze kadar emperyal prosedürle iddialı tüm kültürü içerir.²¹

Postkolonyal teori ve edebiyat, her biri kendini diğerinden üstün gördüğünde iki kültürün çatışmasının ortaya çıkan gerçeklerini inceler. Emperyalist yazarlar, postkolonyal terimini, kolonizasyonun ilk adımından günümüze kadar kolonyal süreçten etkilenen tüm kültürleri belirtmek için kullanırlar. Postkolonyalizm, yerli halka yeterli otoriteyi, kültürel ve politik emperyalizmi ezerek yerlerini yeniden almaları ve bağımsız olmaları için kültürel ve politik özgürlük vererek sömürgeciliğe son verir. Postkolonyal terimi ilk kez II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlık sonrası dönemi belirleyen tarihçiler tarafından kullanılmıştır. Ancak 1970'lerin sonlarında edebiyat eleştirmenleri tarafından kolonizasyonun toplumlar ve kültürler üzerindeki etkilerini belirtmek için kullanılmıştır.²²

Postkolonyalizm, Charles E. Bressler tarafından, kendisini daha önce sömürgeleştirilmiş ülkelerin İngiliz edebiyatıyla değerlendiren bir edebi analiz yöntemi olarak tanımlanmıştır.²³ Amerikan veya İngiliz edebiyatını dışlar ancak yalnızca Avrupa siyasi, kültürel ve felsefi gelenekleri tarafından fethedilen sömürge toplumların edebiyat ve kültürlerine odaklanır. Dahası, eleştirel ideolojik yorum, metin incelemelerine yapı söküm ve postmodern perspektifler bağışlar. Post terimi, sonrası anlamına gelir ve Postkolonyalizm, sömürgecilik sonrası, imparatorluğun sona ermesi ve bağımsızlık sonrası gibi farklı tarihsel dönemleri kapsayabilir. Öte yandan postkolonyalizm, sömürgeci bakış açısına direnir ve sömürgecilikten günümüze kadar toplumların kültürel, politik, sosyolojik ve ekonomik özelliklerini tanımaktadır.²⁴

Tarihsel perspektiften incelendiğinde, post-kolonyalizm, ikinci dünya savaşından sonraki dekolonizasyon aşamasını temsil eder. Sömürge ülke bağımsızlığını kazansa bile sömürge değerleri siyasi özgürlüğe kavuşarak yok olmaz. Bu kapsamda, Bill Ashcorft, Griffith ve Tiffin, post-kolonyalizmin emperyal gücün geri çekilmesinden sonra ulusal kültür için endişe yaratabi-

21 Young, *a.g.e.*, s., 57.

22 Shrikant B. Sawant, "Postcolonial Theory: Meaning and Significance", *Proceedings of National Seminar on Postmodern Literary Theory and Literature* 2012, s. 120.

23 Charles E. Bressler, *Literary Criticism: An Introduction to Theory & Practice*, New Jersey: Prentice Hall, 1999, s. 265.

24 Loomba, *a.g.e.*, s. 13

leceğine inanmaktadır.²⁵ Postkolonyal teori, sömürgeleştirilmiş ülkelerin, sömürgecilerle kültürel çatışmalarının bir sonucu olarak tahrişinden ortaya çıkmıştır. Nitekim geleceklere ve kimliklerine dair endişeleri, iyimserlikleri, özlemleri onları siyasi bağımsızlıklarını kazanmaya itmiştir. Postkolonyalizm teorisi, dünyadaki tüm yoksun ve ezilen insanları siyasi bağımsızlıklarını kazanmak ve ayakta tutmak için özgürleştirecektir.

Ashcroft, postkolonyalizm teorisinin, postkolonyal edebiyatın zorlukları ve çeşitli kültürel kökenleri ile verimli bir şekilde ilgilenen Avrupa teorisinin yetersizliğinden ortaya çıktığını savunmaktadır.²⁶ Öte yandan, bazı akademisyenler, postkolonyal teorisinin çerçevesinin tanımını daha karmaşık hâle getiren ırk, cinsiyet, kültür, yerli ve yerleşimci ile ilgili olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla kolonyal ve postkolonyal arasındaki güçlü ilişki asla bitmez, bunun yerine yerel aktörler arasında daha etkili hâle gelir ve kısır döngü dünyanın kolonyalizmden kurtulmasına ve postkolonyal olmasına izin vermez. Ünlü bilim adamı Bhabha, postkolonyal teoriye iyimser bir eleştirel yaklaşımın karamsar bir yaklaşımdan tercih edildiğini belirtmiştir. Postkolonyal teorisinin, üçüncü dünya ülkelerinin sömürge deneyimlerinden ve jeopolitik bölünmeler içindeki azınlık söylemlerinden ortaya çıktığını savunmaktadır.²⁷

Postkolonyal teori, emperyal ve sömürgeci güçler tarafından uygulanabilen ve düzenlenebilen tarihlere, siyasi ayrımcılığa ve kültürel farklılıklara dayanmaktadır. Bu kapsamda, Young postkolonyal analizin, iktidar yapısını ve şimdinin konfigürasyonunu belirleyen kolonyal tarihle ilgili olduğuna inanmaktadır. Bunu, Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi üç kıtadan sonra çatışma ve yoksullukla bağlantılı, öncelikle zorlama ve özgürlük mücadelesi deneyimlerinden var olan siyasi bir söylem olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, halkın sosyo-politik ve ekonomik tahakküm altından çıkıp siyasi özgürlüklerini yeniden kazanmaları için temel ilham kaynağı olarak anti-kolonyal hareketleri desteklemektedir. Dolayısıyla postkolonyal teorisinin geçmişe savaş açmadığı, açık veya örtük olarak geçmişin bir sonucu olarak kabul edilebilecek şimdiye karşı savaş ilan ettiği ileri sürülebilir.²⁸

Postkolonyal Düşüncenin Oluşumundaki Unsurlar

Postkolonyal teori kavramı, dünyada özellikle Afrika, Latin Amerika ve Asya'da sömürgecilikle mücadele eden ve modern dünyadaki tüm zorlayıcı

25 Ashcroft Bill vd., *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*, London: Routledge, 1989, s. 11.

26 *A.g.e.*, s. 13.

27 Bhabha, *a.g.e.*, s. 171.

28 Young, *a.g.e.*, s. 11.

ve baskıcı tahakkümleri eleştiren bireylerin sömürge deneyimlerinin ürünüdür. Postkolonyal teori, dekolonizasyona uygun olarak hem sömürgecilerin hem de sömürgeleştirilmiş halkların statüsüne odaklanmaktadır. Teorinin temel amacı, sömürgeleştirilmiş ve sömürgecileri eşitlik ve siyasi bağımsızlığın hüküm sürdüğü zemin gerçeklerine dayalı yeni bir toplum inşa etmeye itmektedir.

Temelde postkolonyal teori dört ana unsur tarafından oluşturulmuştur; insani gerekçe, ekonomik gerekçe, siyasi gerekçe ve dini gerekçe. Postkolonyalizmin tarihsel perspektifinde daha önce tartıştığım gibi postkolonyal teorinin 18. yüzyılda başlayan uzun bir tarihi vardır. Bu nedenle, ünlü postkolonyal teorisyen Young, postkolonyal teorinin tarihsel arka planının, sömürgecilik ve kölelik karşıtı faaliyetleri gördüğü için batının bir ürünü olduğuna inanmaktadır. Postkolonyal teorinin içinden çıktığı, insani, politik ve ekonomik olmak üzere üç ana bakış açısı sunar. Young, ilk sömürge karşıtı kampanyanın 1542’de İspanya’da gerçekleşen Roma Katolik Kilisesinden Piskopos Bartolome Las Casas olduğunu savunmuştur. 19. yüzyılın başlarında, Güney Amerika’da Piskopos Las Casas’ın sömürgecilik karşıtı kampanyası Simon Bolivar tarafından alınmıştır.²⁹ Sonunda, Piskopos Las Casas’ın kampanyası, Avrupa’daki sömürgecilik karşıtı eylemler tarafından desteklendi ve bu Avrupa’daki kölelik karşıtı ve sömürgecilik karşıtı hareketlerin temelini oluşturan eşitlik teorilerinin siyasi söylemiyle sonuçlandırmıştır.³⁰

Postkolonyal teorinin ikinci ana ayağı, ekonomik gerekçe olarak kabul edilebilir. Young, sömürgeciliğe karşı ekonomik muhalefetin nasıl geliştiğini hatırlatıp sömürgeciliğin arkasındaki temel nedenin ekonomik olduğunu belirterek Karl Marx’a işaret etmektedir. Adam Smith, İngiliz emperyalizmini sömürgelempati duyan ekonomik gerekçelerle sorgulattırılmıştır. Smith, sömürgeciliğin Avrupalı sömürgecilerin bilgelik ve politikalarının ürünü değil adaletsizlik ve düzensizliğin sonucu olduğuna inanmaktadır. Karl Marx, kendisi sömürgecilik karşıtı olmasa da yalnızca sömürgeci ekonomiye müdahale ederken ekonomik itirazda da önemli bir rol oynamaktadır. Marx, sömürge gelişimini kapitalizmin ekonomik etkileri kapsamında tartışmıştır ve sömürgecilik karşıtı mücadeleyle meşguliyeti, sömürgeleştirilmiş ikilem üzerine değil feodal sistemle ilgili ekonomik gerekçelere dayandırılmıştır.³¹

Postkolonyal teorinin üçüncü ayağı, ahlaki ve ekonomik itirazları geliştiren siyasi gerekçedir. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde sömürgecilik karşıtı

29 *A.g.e.*, s. 75.

30 Lazare S. Rukundwa ve Andries G. van Aarde, “The Formation of Postcolonial Theory”, *HTS Theologies Studies/ Theological Studies* 63, Sayı 3, 2007, s. 1176.

31 Young, *a.g.e.*, s. 101-102.

kampanya, emperyalizmin önünde engel oluşturan hukuki meselelere odaklanacak şekilde kapsamını genişletmiş ve eşit haklar kampanyası yaygın olarak desteklenmiştir. Bu kapsamda, eşit hak savunucularından Edmund Burke, İngiliz sömürgelerinde yetkilerin kötüye kullanılması, hoşgörüsüzlük ve sosyal uygulamaların ve kültürlerin kısıtlanmasını eleştirmiştir. Fransız Devrimi tarafından da özgürlük ve tüm ırklar için eşitlik konusunda desteklenmiştir.³²

19. yüzyılın sonlarında Bentham, Smith'in sömürgecilikle ilgili fikirlerini tartışarak Avrupalılara sömürgelerini özgürleştirmeleri için itiraz etmiştir. Sömürgeciliğe itiraz etmek için siyasi ve ekonomik argümanları birleştirmiştir özellikle kendi ülkesi için verdiği mücadele oldukça yükseltilmiştir. Gerçekten de sömürgeciliğe itiraz için kendi kaderini tayin etmesi, aynı zamanda evrensel haklar söylemi olarak da tanınan bir sömürge kurtuluş doktrini hâline gelmiştir. Sonuç olarak, özgürlük, eşitlik ve kendi kaderini tayin hakkı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne giden yolu sağlayan sömürgecilik karşıtı çabanın temelini geliştirmiş ve haklı çıkarmıştır.³³

Postkolonyal teorinin dördüncü ayağı, dini gerekçelendirme olarak tanımlanabilir. Ancak tarihte sömürgecilik, kölelik ve konvansiyonel savaşlarla işbirliği yapmakla suçlanan dini kurumlar olmuştur. Aksine, dini kurumlar ve bireyler adalet için savaşmak için birçok kez acı çektiler ve sömürgeciliğe ve köleliğe karşı kampanyalar yaptırmıştır. Bu kapsamda, postkolonyal teorinin oluşumuna katkıda bulunan üç kıtali dini şahsiyetler şartıdır. Las Casas'ın durumu, Latin Amerika'daki birçok kilise liderine ve ilahiyatçıya devrimi getirme konusunda ilham veren ve yol gösteren bariz bir örnektir. Latin Amerika, Afrika ve Asya'da kurtuluş söyleminin yükselişi, kölelik, sömürgecilik ve her türlü baskıyla mücadeleye katkıda bulundurmıştır.³⁴

Post-kolonyalizmin Kurucu Teorisyenleri ve Çalışmaları

Sömürgeci söylem teorileri postkolonyalizmin gelişiminden güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Temelde postkolonyal söylem, postkolonyalizmin temeli sayılabilecek en güvenilir teorisyen Said'in eseri idi. Ünlü yazarlardan bazıları Edward Said, Frantz Fanon, Homi Bhabha, Gayatri Spivak, Aime Cesaire ve Achroft ve diğerleridir. Genel olarak eserleri, halkı sömürgecilere boyun eğdirmek için sömürgeciliğin birincil silahları olarak kullanılan temsil biçimlerini ve bakış yöntemlerini anlatmaktadır.

32 A.g.e., s. 79.

33 Rukundwa ve Andries, a.g.e., s. 1178

34 Roland A. Oliver ve Fage, J. D., *A Short History of Africa*, New York: New York University Press, 1963, s. 137.

Edward Said (1935-2003), postkolonyal teorinin kurucusu olarak adlandırılan Filistinli bir Amerikalı teorisyendir. Said'in en entelektüel eseri olan Oryantalizm, postkolonyal çalışmaların temeli olarak kabul edilebilir. Oryantalizmin batılı tahakküm tarzının, otoriteyi doğu üzerinde yeniden yapılandırmasını ve batı emperyalizminin önünü açan kültürel üstünlüğe dayalı olduğunu savunmaktadır. Oryantalizm, temel olarak Batı söyleminde ve yaratıcı literatürde oluşan doğunun yanlış imge ve efsanelerinin ideolojik ve tarihsel sürecini ele almaktadır. Said, Avrupalı olmayanların nasıl sürece hâkim olmanın bir parçası hâline geldiğini gösteren sömürgeciler ve sömürgeleştirilmiş insanlar arasındaki ilişkiye odaklandırmıştır. Loomba, Said'in Oryantalizmini takdir edip bunun kolonyal çalışmalarda yeni bir sayfa açabileceğini belirtmiştir.³⁵

Batılıların oryantalistlere yönelik tutumunun, doğu edebiyatının ve kültürünün bilinmemesiyle ilgilendiğini detaylandırır. Said, sömürgecilerin kültürlerini ve edebiyatlarını sömürgelerine farklı şekillerde bulaştırdığına inanmaktadır. Batının kültürel ve entelektüel düşüncesinin doğuya aşağılık muamelesi yapmasının tamamen yanlış olduğunu savunmaktadır. Dahası, doğunun batı perspektifi, doğu topraklarında var olana karşıydı daha çok batının varsayım ve tasavvurlarından kaynaklandırmıştır.³⁶

Leela Gandhi, Said'in emperyalizmin ideolojik geleneklerini ilk ortaya çıkaran kişi olduğuna ve onun Oryantalizminin, postkolonyalizmin referans noktası olarak kabul edilebilecek bir postkolonyal teorinin temeli olduğuna inanmaktadır.³⁷ Spivak, sömürgecilik çalışmalarının, postkolonyal disiplinin önemli bir parçası olan Said'in çalışmalarına başlangıçta yansıdığını savunmaktadır.³⁸ Brennan için Oryantalizm, Ortadoğu ile İslam dünyası, özellikle Amerikan ve Avrupa emperyalizmlerinin doğusu arasındaki tarihsel ilişkileri gösteren ilk güvenilir eserdir.³⁹

Oryantalizm, doğuyu reforme etmeye, fethetmeye ve egemenlik kurmaya yönelik batılı bir yaklaşımdır. Buna ek olarak, doğunun Avrupa kültürü ve deneyimlerindeki eşsiz konumu üzerine kurulan doğuyu ele almanın özel bir yöntemi olarak kabul edilebilir. Said, tüm gerçekleri ortaya çıkararak ve batının egemenliğini genişlettiği batı aldatmacasını keşfederek Oryantalizmdeki Doğu ülkeleri ve kültürlerinin Avrupa tasvirlerini araştırmıştır. Güvenilir çalışma, Said'in edebi ve edebi olmayan kaynaklar arasındaki ilişkileri gösteren

35 Loomba, *a.g.e.*, s. 44.

36 Said, *a.g.e.*, s. 256.

37 Leela Gandhi, *Postcolonial Theory: A Critical Introduction*, Delhi: Oxford University Press, 1998, s. 67.

38 Gayatri Chakravorty Spivak, *Outside in The Teaching Machine*, New York: Routledge, 2008, s. 56.

39 Timothy A. Brennan, "Places of Mind, Occupied Lands-Edward Said and Philology: A Critical Reader", *The Arab World Geographer* 7, Sayı. 1, 2004, s. 62.

evrensel bir yenilikçi araştırma olarak tanınmasına yol açmıştır. Nitekim Said, ilgili tüm materyalleri ortaya çıktıkları şekliyle siyasi, ekonomik ve sosyal koşullar ışığında analiz etmiştir. Ayrıca Said, varoluşçuluk ve yapısalcılık temelli edebiyat ve siyaset arasındaki bağların izini sürerek edebiyat eleştirisi için özgün bir disiplin yöntemi benimsemiştir.⁴⁰ Kuşkusuz, yaklaşımı ve inancının Amerikan kültürel çalışmaları ve edebiyat teorisi üzerinde güçlü etkileri olmuştur. Said için güç, dil ve kültürel politikalar arasındaki karmaşık ilişkiler, onun oryantalizminin önemli unsurlarıdır. Batılı akademik literatürün doğu kültürüne kıyasla genişlemiş ve üstün batı kültürüne nasıl katkıda bulunduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla batının tüm bu tasvirleri, sömürgeleri olarak üçüncü dünya ülkelerindeki amaçlarına ulaşmak için Avrupa emperyalist planlarını meşrulaştırmak için kullandığını söyleyebiliriz.

Frantz Fanon (1925-1961), postkolonyalizm ve anti-kolonyal direniş alanındaki en önemli şahsiyetlerden birisidir. Gerçekten de onun güvenilir çalışması, postkolonyal teoriye çok zengin bir şekilde katkıda bulunmuştur. Siyah Deri ve Beyaz Maskeler (1952) ve Yeryüzünün Lanetlileri (1961) gibi sömürgeciliğin mekanizmalarını ve etkilerini öfkeyle ele alan iki önemli kitap yazmıştır. Siyah Deri ve Beyaz Maskeler, kendilerini başkaları olarak içselleştirmeye zorlanan sömürgeleştirilmiş insanlar için kimlik gelişiminin dalanmalarını tartışan sömürgeciliğin birincil psikolojik etkilerine odaklanmaktadır.⁴¹ Öte yandan, Yeryüzünün Lanetlileri, Fanon'un kültürel milliyetçiliğin ulusal bilinci geliştirmedeki önemini kabul ederek benzersiz ulusal edebiyat ve kültür kavramını önerdiği gibi sömürgelelikten kurtulmanın daha geniş bir çalışmasıdır. Ulusal kültürün, yerli kültürleri sömürgeci saldırılara karşı savunmanın ötesinde yalnızca sınırlı bir önemi olduğuna inanmaktadır.⁴² Fanon, postkolonyalizmi bilgi yaratma ve başkaları hakkında belirli türden bilgilerin askerî, fiziksel ve ekonomik egemenliği desteklemek için nasıl kullanılabileceğini düşünme yolu olarak nitelendirmiştir.⁴³

Fanon, sömürgeleştirilenler ile kompradorlar arasındaki kimliklerin incelenmesi, kurtuluşun teşvik edilmesi ve sömürge sonrası yerlilik gibi çeşitli konuları kapsayan sömürgecilik karşıtı eleştirilere dayanan Fanonizmi ile ünlüdür.⁴⁴ Fanonizm terimi ilk kez Wallerstein tarafından Fanon'un çalışmaları-

40 Said, *a.g.e.*, s. 208, s. 246.

41 Fanon, *a.g.e.*, s. 91.

42 Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, çev. Constance Farrington, New York: Grove Press, 1961, s. 35.

43 Boniface E.S. Mgonja ve Iddi A.M. Makombe, "Debating International Relations and its Relevance to the Third World", *African Journal of Political Science and International Relations* 3, Sayı. 1, 2009, s. 29.

44 Martiniquan psikiyatr Frantz Fanon (1925–1961), Fanonizm olarak bilinen sömürgecilik karşıtı özgürlükçü eleştiriyi geliştirdi. Sömürgeciliğin sömürgeleştirilenler üzerindeki psikolojik ve sosyal yan-

na ve düşüncesine atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Fanon için de önemli olan proleter devrimin temalarını, özellikle mevcut Marksistlerle ilgili sınıf meselelerini ve Fanon'un fikirlerinin küresel etkilerini tartışmıştır.⁴⁵ Batı, kültürlerarası alanlarda eleştirel Fanonizmi kötüye kullanmış olsa da postkolonyal düşüncenin temeli olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, Fanon'un fikirlerinin, nihayetinde postkolonyalizmin yolunu açan eleştirel anti-sömürgeci bakış açılarına dayandığını fark etmeliyiz.

Homi K. Bhabha (1949), Ambivalence, Mimicry ve Hybridity ile ünlü Hintli bir postkolonyalist eleştirel yazardır. Başlangıçta, iki zıt şey arasındaki sık değişkenliği belirtmek için psikolojik alanda ambivalans terimi geliştirilmiştir. Daha sonra, Bhabha tarafından, sömürgeleştirilenler ile sömürgeciler arasındaki ilişkiyi tanımlayan cazibe ve iğrenmenin karmaşıklığını araştıran sömürge teorilerine uyarlanmıştır. Sömürgeciler ile sömürgeleri arasındaki muğlak ilişkileri gösteren postkolonyal çalışmalarda taklitçiliğin önemli bir yeri almıştır. Bhabha, Taklit'in sömürgeci güçlerin ve bilginin en güçlü stratejisi olduğuna inanmaktadır. İngiliz sömürgesinin İngiliz ahlakını ve görüşlerini benimsemek için bir Kızılderili sınıfı yarattığını örneklemiştir. Aslında onlar İngilizceyi benimseyen ama İngilizceye benzemeyen ya da İngilizce olarak kabul edilmeyen taklitçi adamlardı. Bhabha, Mimicry'nin sömürgecileri ve onların hegemonyasını baltalamak için postkolonyal teoriyi desteklediğini savunmaktadır. Ayrıca, sömürge halkını itaatsizliğe iten, sömürgecilik karşıtı mücadelenin etkili bir silahı olarak da değerlendirilebilir. Bhabha'ya göre taklit veya Mimicry, gerçek anlamda geride olandan ve kendi içinde yansıtılabilecek olandan ayrı bir şeyi ifade etmektedir. Nihai sonuç, insan kamuflej teknikleri düşmanlıklarda kullanıldığı için arka planla karışmak yerine bir kamuflej etkisidir.⁴⁶

Melezlik, Bhabha'nın postkolonyal çalışmalarda tartışılan çalışmalarının başka bir kavramıdır. Bhabha'ya göre Melezleşme, sömürgeci ile sömürgeleştirilmiş arasında karşılıklı bağımlılıklarını ve öznelliklerinin karşılıklı inşasını gösteren bir tür siyasi ve kültürel müzakeredir. Tüm sistemlerin ve kültürel bildirilerin zaten üçüncü iddia alanında şekillendiğini iddia etmektedir. Bununla birlikte tüm kültürel kimlikler bu muğlak ve çelişkili ortamda sürekli

sımlarını vurgularken onu sona erdirmek için dramatik siyasi değişimi teşvik etmektedir. Daha adil ve eşitlikçi bir toplum inşa etmek için fanatizm, devrimci mücadelenin gerekliliğini, ezilen halklar arasında dayanışmayı ve sömürge sistemini reddetme ihtiyacını vurgular. Tüm dünyadaki sömürgecilik ve ırkçılık karşıtı hareketleri önemli ölçüde etkilemiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Reiland Rabaka'nın Lexington Books tarafından yayınlanan "Forms of Fanonism: Frantz Fanon's Critical Theory and the Dialectics of Decolonization" 2010.

45 Chuan-Rong Yeh, "Existential Thoughts in Fanon's Post-colonialism Discourse", *Policy Futures in Education* 11, Sayı. 2, 2013, s. 201.

46 Bhabha, *a.g.e.*, s. 85.

şekillenmekte ve kültürlerin hiyerarşik bir “saflığı” iddiasında bulunmak imkansızdır.⁴⁷ Bu nedenle, kültürel kimliğin bu belirsiz alanını anlamanın, kültürel farklılıkların içinde işlev görebileceği güçlü melezliği kabul etme lehine kültürel çeşitliliğin egzotizminin üstesinden gelmemize yardımcı olabileceği söylenebilir. Kültürel melezliğin önemine de dikkat çeken Said, melezliğin doğu ile batı arasında bir köprü olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir.

Gayatri Spivak (1942), postkolonyal çalışmalar konusunda bir başka Hintli uzmandır ve en önemli eseri *Feminizm ve Madun*'dur. Temel olarak madun, daha düşük veya daha aşağı seviyedeki insanları ifade ederken postkolonyal bir perspektiften, politik, sosyal ve coğrafi olarak kolonizasyon sürecinin hegemonik güç yapısının dışında olan nüfuslarla ilgilenmektedir. Güney Asya tarihinde madunlar, postkolonyalizme madun grup aracılığıyla girmiştir. Subaltern 1970'lerde Hindistan alt kıtasının sömürgeleştirilmiş halkını belirtmek için başlatmıştır ve emperyal sömürgelerin tarihine sömürgeci ziyade sömürgeleştirilenlere dayanan yeni yaklaşımlar keşfetmiştir. Hintli kadının konuşup konuşmadığını sormuş ve Hintli madunların sesleri duyulmadığı için konuşamadıkları ve kadınların hiç konuşmadıkları sonucuna varmıştır. Bu, Hintli madun kadınların konuşamayacakları anlamına gelmez, daha ziyade başkalarının onları dinlemeyeceği ve konuşmacılar ile dinleyiciler arasındaki alışverişi bilmediği anlamına gelmektedir. Hintli madunların sözleri doğru yorumlanmayacağı için konuşamadıklarını ve bunun madun değil başkalarının başarısızlığı olduğunun altını çizmiştir.⁴⁸

Spivak, *Can the Subaltern Speak* adlı kitabında, batı kültürünün üçüncü dünya kültürlerini keşfettiği tüm yöntemleri tartışmıştır. Ana odak, evrensel bakış açılarına uygun olarak çeşitli kültürleri keşfetmenin etik konularına verilmiştir. Spivak, batılı yazarlara, batılı akademik düşüncenin üçüncü dünya ülkelerinde batılı ekonomik çıkarları desteklemek için mücadele ettiği konusunda meydan okutmuştur. Bilginin batı tarafından bir ürün olarak sömürgeleştirilmesine ekonomik çıkarlar elde etmek için aktarıldığını da eklemektedir. Burada kapsamlı bir şekilde tartışılmayacak olan postkolonyal teoriye katkıda bulunan birçok yazarın olduğunu belirtmek gerekir. Buna rağmen Oryantalizm, Melezlik, Madun, Taklit, Ötekileştirme, Diaspora, Çifte Bilinç, Ulus, Cinsiyet, Irk ve Siyah Feminizm gibi sömürge sonrası çalışmalarda tartışılan başlıca çağrışımlar şunlardır.

47 A.g.e., s. 37.

48 Gayatri Chakravorty Spivak, *Can the Subaltern Speak?*, Basingstoke: Macmillan, 1998, s. 67.

Postkolonyalizmin Uluslararası İlişkilere Katkısı

Temelde uluslararası ilişkiler disiplini iki farklı boyutta şekillenmiştir. Birincisi, realizm, neorealizm, liberalizm ve neoliberalizm gibi köklerini doğadan alan uluslararası ilişkilerin temel teorilerini ele alan rasyonalist veya pozitivist boyuta dayanmaktadır. Öte yandan, ikinci boyut, pozitivist eleştirel olarak karşı duran yansıtıcı, eleştirel, postyapısalcı ve postpozitivist teorileri içeren bir önceki boyuta aykırıdır. Bununla birlikte, ikinci boyut sosyoloji, feminizm, normatif ve postkolonyalizm ve postmodernizm teorilerini de ele almaktadır. Bu kapsamda, eleştirel uluslararası ilişkiler teorileri giderek arttı ve uluslararası ilişkiler hakkındaki düşünce biçimini tüm dünyada yaymak için geliştirerek öne çıkmıştır. Postkolonyalizm, karmaşıklıkları vurgulayarak ve uluslararası ilişkiler gerçeğinin altını çizerek uluslararası ilişkiler disiplininin karşısına çıkmıştır.⁴⁹

Postkolonyalizm diğer uluslararası ilişkiler teorilerine meydan okuyan eleştirel bir teoridir ve asıl amacı sömürge ülkeleri batı dünyasından siyasi bağımsızlıklarını ve kültürlerini geri almaya teşvik etmektedir. Bu kapsamda, postkolonyalizm, uluslararası toplum ve egemenliğe ilişkin hâkim anlayışı sorgulamaktadır. Temel olarak postkolonyal teori, Avrupa’da ortaya çıkan ve daha sonra yavaş yavaş tüm dünyaya yayılan modern uluslararası sistem kavramıyla karşı karşıyadır. Postkolonyal düşünce, modern uluslararası düzen sürecinin, modernleşmenin ana merkezinde kolonizasyonla sonuçlanan karşılıklı etkileşime dayandığını savunmaktadır. İkinci ana soru, üçüncü dünya göz ardı edilerek Batı dünyası ile sınırlı olduğu için uluslararası ilişkilerin tanımlayıcı gücünün sınırlandırılması ile ilgilidir. Bununla birlikte, postkolonyalist düşünürler dünya sistemini, neoliberal kurumsalcılığı ve hegemonik istikrarı Avrupa merkezli yapılara bağlayarak eleştirir.⁵⁰

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, Asya ve Afrika’nın sömürgeleştirilmiş ülkeleri, ülkelerini kurtarmak ve bağımsızlıklarını geri almak için sömürgecilere karşı durdurmuştur. Bazı bilim adamları bu hareketleri postkolonyal teoriye temel oluşturarak postkolonyalizmin ilk adımı olarak adlandırmışlar ancak değerlendirmemişlerdir. Postkolonyal teori, 1990’larda eleştirel yaklaşım klasik yaklaşımlarla yüzleşmek üzere ortaya çıktığında, resmi olarak önemli bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Postkolonyal teinin birincil görevi; Asya ve Afrika ülkelerinin sömürgeleri nedeniyle Batılı düşünceleri eleştirmektir. Postkolonyal teori, kolonizasyonun kültürel, sosyal, ekonomik ve politik so-

49 Arı, a.g.e., s. 585.

50 Volkan İpek ve Çağlar Oyman, “Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler”, in *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, s. 460.

nuçlarına odaklanan eleştirel düşünceye dayanmaktadır. Bu teorinin ana odak noktası, tarih, dilbilim, kimlik, edebiyat ve cinsiyet konularında batılı fikirlere meydan okumak için sömürge dünyasına karşı eleştirel düşünme üzerinedir.⁵¹

Postkolonyal yazarlar, çağdaş dünya düzeninin eşitsizliğe dayandığını ve Batı'nın dünyayı, siyasi ve kültürel görüşlerden tüm insanların yeryüzünde aynı haklara sahip olmadığı batı ve batı dışı olarak ayırdığını iddia etmektedir. Postkolonyal, batının doğuya ve tüm dünyaya ulaşmasının karanlık gerçekler üzerine kurulduğu yolu ele alır.⁵² Bu nedenle Postkolonyalizm, batının üstünlüğünü dünyada, özellikle de bir zamanlar batının sömürgesi olan üçüncü dünyada yasallaştıran tüm sömürge ve emperyal ideolojilerle savaşmıştır. Batıda nesnel bilgeliliğin geçerliliğini ve Batı tekniklerinin gelişimini ortaya çıkarmak için ortaya çıkan modernist yaklaşıma batı bilgisi denir. Batı bilgisi, batıyı dünya üzerinde bir üstünlük yaratmış ve batının sömürgeleri hâline getirmek için batının dışında bazı yerler bulmaya çalışmıştır. Sömürgeler üzerindeki Batı egemenliği, ekonomik, politik ve kültürel sömürülere dayanıyordu. Böylece postkolonyal teori kültürel boyuta işaret etmiş ve yerli halkın bilinç, zihin, din ve dil sömürsünü değerlendirmiştir. Ayrıca, postkolonyal teori, toplumu yenilemek ve sömürgecilğe karşı özlü sözler yapmak için uğraşır.

Postkolonyalizmin geniş amacı; batı deneyimine dayalı gerçekleri tekrarlayan hegemonik söylemi istikrarsızlaştırmaktır. Sömürge modernitesini tanımlamak için sömürgeleştirilmiş nüfuslar ve Avrupa arasındaki tarihsel ilişkiye odaklanır. Sömürgeciler ve sömürgeleştirilenler üzerindeki birçok yansımaya vurgulayan tahakküm ve gücün mekânsal doğası ve hegemonik yapıların yeniden üretilme ve aynı zamanda değişken olma biçimi, sömürge sonrası çalışmaların genel bir vurgusu olarak değerlendirilecektir. Postkolonyal düşünce, modernitenin çıkış noktası olarak Avrupalılarla evrenselleştiği fikrini göz ardı ederek çağdaş koşulları kavrar, bunun yerine medeni dünyanın sömürge süreciyle nasıl şekillendiğini vurgulamaktadır. 1990'larda postkolonyalizm, uluslararası ilişkileri sosyal teoriden ayırarak kapsamlı bir şekilde eleştirel pratiğe dönüşen pozitivist bakış açısıyla eleştirel değerlendirme zemininde bir teori olarak uluslararası ilişkilere girmiştir.⁵³

Postkolonyal yaklaşım, uluslararası ilişkiler disiplininin yorumlarının derinden batılı söylemsel uygulama ve deneyimlere dayandığını iddia ederek ana akım uluslararası ilişkilerin doğal olarak batı merkezli olduğunu kabul etmektedir. Postkolonyal teori yakın zamanda uluslararası ilişkilere girmiş

51 Elem Eyryce Tepeciklioğlu, "Postkolonyal Kuram Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 4, Sayı. 2, 2013, s. 85.

52 Mgonja ve Makombe, *a.g.e.*, s. 29.

53 Jan Wilkens, "Postcolonialism in International Relations", *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 2017, s. 4-7.

olsa da onun ünlü bilim adamları geleneksel bilgelikle yüzleştiler ve çağdaş uluslararası ilişkiler anlayışına çok zengin bir şekilde katkıda bulundular. Bu kapsamda, postkolonyal perspektif, batı merkezli analiz biçimlerinin kesintilerini ve eksikliklerini vurgulayarak uluslararası ilişkilerde daha belirgin olan güney ülkelerine ve bireylere fayda sağlamıştır. Postkolonyalizme göre modern uluslararası ilişkilerin herhangi bir analizi, geçmiş ve şimdiki postkolonyal dönemde güney ve kuzeyi birbirine bağlayan çeşitli ve sayısız güç bağlantılarının kapsamlı bir incelemesini gerektirir. Örneğin; devletler, ordu ve diplomasinin yanı sıra kimliklere, direnişe ve bireylere yönelik uluslararası ilişkilere bakış açısının değişmesini teşvik etmektedir. Böylece postkolonyalizm, uluslararası ilişkilerin kenarlarında tutulmuştur ve bu ana akım varsayımlara karşı çıkan, birincil devlet eylemleri ve çıkarları ile aynı etkilere sahip olan çeşitlendirilmiş bir eleştirel yaklaşım için olanaksızdır.⁵⁴

Philip Darby, uluslararası ilişkilerin belirsiz geleceğinin önemli bir tartışma olduğuna inanmaktadır özellikle ana akımın soğuk savaştaki başarısızlığı disiplinin gücünü güçlü bir şekilde sorgulamıştır. Soğuk savaş sonrası devletin kuruluşundaki toplumsal yapılarıdaki değişimler ve teorileştirme mücadelelerinin eksikliği, batılı kalkınmayı ve Avrupa merkezli sorgulanmaya yol açan küresel bütünleşmeyi güçlü bir şekilde etkilemiştir. Öte yandan, postkolonyal düşüncenin uluslararası ilişkiler alanına hızlı ilerlemesi, postkolonyal teorisinin üçüncü dünya ile uluslararası ilişkilere meydan okumasını sağlayan uluslararası ilişkiler disiplininin eksikliğini gidermeye çalışmaktadır.⁵⁵ Bununla birlikte, Robert Cox'un eleştirel ve problem çözme teorilerine göre sınıflandırmasına dayanan postkolonyal teori, epistemolojik kaygılar içeren eleştirel düşünce olarak adlandırılmıştır.⁵⁶

Foucault'ya göre kimliğin yaratılması, batının kendisini üçüncü dünyadan daha gelişmiş olarak tanımlamasına neden olan "öteki" ve "biz" arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Böylece batı kendisini üçüncü dünyaya göre daha üstün ve gelişmiş olarak tanıtmaktadır. Buna karşılık, üçüncü dünyanın başka seçeneği yoktur, batıyı tüm siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda üstün olarak kabul etmelidir. Postkolonyal düşünürler, batının modernleşme söyleminde hissedilen uluslararası ilişkiler alanındaki üstünlük fikrine girdiğini öne sürerler. Bu nedenle, biz ve diğerleri arasındaki ayrım, batının üçüncü dünya ülkeleri üzerindeki hâkimiyetini geliştirmiş ve desteklemiştir.⁵⁷

54 Rita Abrahamson, "Postcolonialism", in *International Relations Theory For the Twenty-First Century an Introduction*, der. Martin Griffiths, London: Routledge, 2007, s. 113-122.

55 İpek ve Çağlar, *a.g.e.*, s. 458.

56 Robert W. Cox, "Social Forces, States and World orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies* 10, Sayı. 2, 1981, s. 128.

57 Serap Türkmen, "Identity in the Colonial Lands: A Critical Overview of the Postcolonial Studies", *Turkish Journal of International Relations* 2, Sayı. 3, 2003, s. 189.

Nair postkolonyal teorinin, daha önce sömürgeleştirilmiş ülkelerdeki hükümet toplumlarının ve insanların uluslararası ilişkilerini nasıl uyguladıklarını değerlendirdiğini inanmaktadır. Post teriminin kolonizasyonun etkilerinin ve etkilerinin artık var olmadığı anlamına gelmediğini, bunun yerine hâlâ kolonyal düşünme biçimini oluşturan emperyal ve kolonyal tarihlerin etkilerini ve batılı bilgi ve üstünlüğün dünyayı nasıl bir kenara ittiğini gösterdiğini savunmaktadır. Postkolonyal teori sadece dünya düzeniyle ilgilenmez, aynı zamanda gelecekte dünya düzeninin nasıl olması gerektiğinin de altını çizmektedir. Bununla birlikte, dünya üstünlüğü ve toplumdaki eşitsizlikleri ve bazı güç sahiplerinin diğerleri üzerinde neden çok fazla güç uyguladığını vurgulamaktadır. Bu kapsamda, postkolonyal teori, sadece alternatif tarih değil, aynı zamanda modern olaylara alternatif yaklaşımlar sunarak uluslararası ilişkiler teorileriyle yüzleşir.⁵⁸

Postkolonyalizm, kademeli uluslararası ilişkileri yeniden üretmek için küresel güç alanında imparatorluk, etnisite, ırk, sınıf ve cinsiyetin eleştirel bağlantısıyla uluslararası ilişkiler teorilerine özel ilgi göstermiştir. Bu sınıflandırma, yalnızca devletler ve halklar arasında eşit güç dağılımı ile ilgilenmez, asıl yoğunlaşma gücün pratiği üzerindedir. Postkolonyalizmin birincil odak noktası, batılı olmayanın batılı anlayışlarının Avrupa emperyalizmi ve sömürgeciliğinin mirası olarak kabul edilebileceğidir. Bütün temel sözlü veya yazılı şeyler, batılı olmayan halkları ve devletleri “öteki” olarak veya batıdan aşağı olarak nitelendirdiler. Sonunda, Avrupa üstünlüğü güçlendi ve diğerlerine medeniyet veya gelişme getirme iddiasında bulunarak batılı olmayan dünya üzerindeki hâkimiyetlerine yardımcı oldurmuştur.⁵⁹

Güç, devlet ve güvenlik gibi önemli kavramlar statükoyu üretmeye çalışır ve postkolonyal teori bu tür kavramlara geleneksel teoriler tarafından sınıflandırılmaktan daha karmaşık yaklaşımlar göstermektedir. Örneğin egemenlik ve modern devlet, sömürge dünyasına batı dünyası tarafından dayatılmıştır.⁶⁰ Öte yandan, egemenlik kavramı realizm ve liberalizm teorisyenleri tarafından verili kabul etmektedir. Postkolonyal teorisyenler uluslararası sistemi bir hiyerarşi olarak görürken diğer uluslararası ilişkiler teorileri onu anarşi olarak görmektedir. Emperyalizm ve sömürgeciliğin, batının dünya üzerinde devam eden egemenlik sürecini teşvik ettiği ve ekonomik, kültürel ve politik egemenliğinin dünya siyaseti üzerinde hâlâ güçlü bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.⁶¹

58 Sheila Nair, “Introducing Postcolonialism in International Relations Theory”, *E-International Relations*, 2017, s. 1.

59 *A.g.e.*, 3.

60 Phillip Darby vd., “A Postcolonial International Relations”, *Institute of Postcolonial Studies Melbourne*, (-2003, s. 9.

61 Susannah Fitzgerald, “Do Postcolonial Approaches Explain World Politics Better Than Other IR Theories?”, *E-International Relations*, 2019, s. 2.

Özetlemek gerekirse postkolonyal teorinin büyük güç aktörlerinin egemen olduğu uluslararası sistemi, özellikle de onların dünya düzenine ilişkin gözlem biçimlerini ve çıkarlarını incelediği söylenebilir. Dünya düzeninin nasıl ve neden ortaya çıktığını detaylandırır ve aynı zamanda güç ve nasıl uygulanacağı konusunda ana akım uluslararası ilişkiler teorileriyle yüzleşir. Postkolonyalizm, tüm bu kaygıları güçsüzlerin gözünden nasıl incelememiz gerektiği konusunda bize rehberlik ederek, belirli bir trajedi sırasında en çarpıcı ifadelerle kendini gösterebilecek tüm baskı ve adaletsizliklerle yüzleşmeye teşvik etmektedir. Postkolonyalizm, eleştirel uluslararası ilişkiler teorileriyle bazı ortak zeminleri paylaşarak benzersiz bir yaklaşım benimsemektedir. Emperyalizm ve sömürgeciliğin günümüze nasıl taşındığını ve sınıf, cinsiyet ve ırk bağlantısına yerleşmiş küresel baskı ve eşitsizliklerin uluslararası ilişkilerin anlaşılması için nasıl önemli olduğunu anlatan güçlü tarihsel kaygılarını birleştirme kapasitesine sahiptir. Postkolonyalizm, bireysel koşullarda nasıl oynanacağını uluslararası yönlerine özel dikkat göstererek önemli bir alternatif bakış açısı sağlar.

Postkolonyalizmin Eleştirel Değerlendirmesi

Ana akım uluslararası ilişkiler teorilerine birçok kez meydan okuyan eleştirel postkolonyal teori, muhalifleri tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. İlk eleştiri, postkolonyalizm başlığında ön ek olarak kullanılan “post” kavramına gelmektedir. Başlangıçta, post terimi belirli bir olay, dönem ve tarihten sonra olan bir şeyi temsil etmek için kullanılabilir veya önce “pre” teriminin aksine sonranın anlamını belirtir.

Postkolonyalizm başlığına göre post terimi, kolonyalizmin bittiğini ve postkolonyal düşüncenin kolonyalizmin son hareketinden başladığını ifade etmektedir. Ana argüman, sömürge döneminin tamamen sona erip bitmediği konusunda yapılabilir mi? Sömürgeciliğin hangi bileşenleri gerçekten ortadan kalktı ve hangileri hâlâ var? Çünkü sömürgecilik, siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarda güçlü etkileri vardır ve çok geniştir. Başka bir deyişle, sadece kolonilerin siyasi kurtuluşu, kolonilerin ekonomi ve kültür gibi hayatın her alanında bağımsız olduğu anlamına gelmez. Daha önce sömürgeleştirilmiş birçok ülkenin hâlâ batı ülkelerine bağımlı olduğunu görüyoruz, bu da siyasi bağımsızlıklarının ve ekonomilerinin hâlâ sorgulanabilir olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkeler de özellikle internet gibi iletişim teknolojileri olmak üzere küreselleşmenin akışları yoluyla batı kültüründen güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Gerçekten de sömürgecilik hâlâ devam ediyor, sömürgeciler sadece araç ve yöntemlerini değiştirdiler,

aksine üçüncü dünya ülkelerinde tahakkümleri hâlâ mevcuttur. Bu nedenle postkolonyalizm başlığındaki belirsizlikleri ortadan kaldırmak için “post” ön ekinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğı söylenebilir.⁶²

Postkolonyalizme karşı ikinci güçlü eleştiri, postkolonyal düşüncenin başladığı dönemin belirlenmesiyle ilgilidir. Eleştirmenler, postkolonyal teorinin ortaya çıktığı tam olarak hangi dönemin incelendiğini sormaktadır. Postkolonyalizmin temellerine, özellikle Said’in oryantalizmine, Gayatri Spivak’a ve Bhabha’nın ilk eserlerine bakarsak, onların sömürgeciliğı ve postkolonyalizmin kuruluşunun yolunu açan sömürgeciler ile sömürgeleştirilmiş ülkeler arasındaki ilişkileri incelediklerini ortaya çıkarır. Bu, postkolonyalizmin kurucu babasının ve onun başlıca yazarlarının, postkolonyalizmden ziyade kolonyalizm öncesi dönemi inceledikleri anlamına gelmektedir.⁶³

Mutman, üçüncü dünya ülkelerinden gelişmiş ülkelere göç eden bireyler ile gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlar arasında belirli ayrımlar olduğuna dair bir başka eleştiriye işaret etmektedir. Birincil yaşam olanakları ve tüketimleri çeşitli biçimlere dayanmaktadır, göçmenler düşük ücretle çalışmakta, yabancılaşıma ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır. Bununla birlikte, sosyal temas açısından, göçmenlerin büyük bir yüzdesi, yukarı doğru hareketlilik yoluyla statüde ilerleme yeteneğine sahiptir. Üçüncü dünya ülkelerinin aksine, bazen ırk ayrımı olarak kabul edilebilecek acımasız siyasi tahakküm ve önemli ekonomik sömürü vardır. Yukarı doğru hareketliliğın, üçüncü dünya ülkelerine kıyasla Batı tarafından oldukça kısıtlandığı belirtilebilir.⁶⁴

Arif Dirlik ayrıca postkolonyalizmin temel konularını aydınlatmak için hem saflık hem de melezlik kavramlarının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini eleştirmiştir. Mevcut mezleliğin genel olarak postkolonyalizmin konusu olarak tartışıldığını ancak çalışmaların sömürge sonrası ana konu olarak melezlik üzerinden derinden devam ettiğini savunmaktadır. Gerçekten de melezlik kavramı, kültürel gerçeklerin benimsenmesiyle yeni oluşan toplumda ortaya çıkan gelişmiş ülkeler ve göçmen kültürlerin harmanlanmasına dayanmaktadır. Melezlik, postkolonyal bireylerin kısmi bağımsızlıklarını yeniden kazanma ve kendilerini artık postkolonyal özneler olmaktan çıkarma mücadelesi süreci olarak düşünülebilir. Böylece melezler yeni bir kimlik oluşturarak gelişmiş ülkelerde yerleşmiştir. Bu nedenle, postkolonyal çalışmalar üçüncü dünya ülkelerinde sömürgeleştirilmiş bireyleri temsil edebilecek başlıca stresli konuları görmezden gelmiştir.⁶⁵

62 Mahmut Mutman, “Postkolonyalizm: Ölü Bir Disiplinin Hatıra Defteri”, *Toplumbilim Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı* 25, 2010, s. 3-4.

63 Tayyar Arı ve Mehmet Ali Ak, “Post-Colonialism and international Relations”, in *Theories of International Relations II*, der. Tayyar Arı ve Elif Toprak, Eskişehir: Anadolu University Press, 2019, s. 77.

64 Mutman, *a.g.e.*, s. 7.

65 Dirlik, *a.g.e.*, s. 343.

Diğer uluslararası ilişkiler teorilerinin de aşağıda tartışılacak olan postkolonyal iddialara ilişkin argümanlarını yerleştirerek postkolonyal teoriyi bir dereceye kadar eleştirdiği ve desteklediği belirtilmelidir. İngiliz Okulu, mevcut uluslararası düzenin, sömürgecilik yoluyla üçüncü dünyaya yayılan Avrupa'ya ait olduğuna inanmaktadır. Richard ve Buzan gibi bazı akademisyenler, nesnel tarihin kendisinin Avrupa merkezli olduğuna inanmaktadır.⁶⁶ Postkolonyalizmin önde gelen yazarı Sanjay Seth, makalesinde ana akım uluslararası ilişkilerin üç ana eleştirmeni olduğunu belirtti. İlk olarak, uluslararası ilişkilerin modern uluslararası düzenin temel özelliklerini tarihsel olarak yanlış tanımladığını savunmaktadır. Bu nedenle, sömürgeci kökenlere dayalı genişlemesini tanımlamak için uluslararası sistemin tam olarak anlaşılması gereklidir. İkinci olarak, uluslararası ilişkiler yalnızca tarihsel olarak değil aynı zamanda doğal olarak da güçlü bir şekilde Avrupa merkezlidir. Üçüncü olarak, bilginin yalnızca temsil ettiğini iddia ettiği şeyi şekillendirdiğini ve uluslararası ilişkiler teorisinin tarihsel olarak şekillendirilmiş olanı doğallaştırmaya çalıştığını savunmaktadır.⁶⁷

Postkolonyal düşünürlerin en büyük eleştirisi, uluslararası ilişkilerin ana akımının batı dünyası tarafından getirilmesi ve iktidardan izole edilmesidir. Ayoob, bu samimiyetsiz kavramın neoliberal ve neorealist teoriler tarafından tartışılamayabilecek çağdaş güvenlik konularında net bir eli olduğunu savunmaktadır. Dahası, Soğuk Savaş'ta model rol oynayan Neorealistin Merkezcilik yapısı, postkolonyal düşünürler tarafından reddedildi daha ziyade batının ortağı bir ürünü olarak kabul etmektedir. Aksine, Neorealist teori, nesnel ve evrensel bilgi ürettiğini iddia etmektedir. Bu kapsamda, postkolonyal, Neorealizmin güvenlik yorumunun, özellikle Soğuk Savaş sırasında üçüncü dünyada neden olan savaşları ve ölümleri göz ardı eden kasıtlı olarak batılı odaklı olduğunu zorlaştırmaktadır.⁶⁸

Postkolonyalizm ve Sosyal Konstrüktivizm ayrıca ana akım uluslararası ilişkiler teorisini aşağıdaki gibi kendi bakış açılarını şekillendirmiştir. Ana akım uluslararası ilişkiler teorisi, çıkar oluşum sürecinin aktörler tarafından benimsenen rasyonel karar verme mantığına bağlı olarak dış yapıya dayandığını belirtir. Bu kapsamda, aktörler rasyonel ve çıkarıcı gruplar olarak değerlendirilebilir ve çıkarların dış politika favorilerini şekillendirdiği varsayımı sosyal etkileşime girmeden önce zaten belirlenmiştir. Hem Neoliberal hem de

66 Tim Dunne, "The English School" *International Relations: Discipline and Diversity*, der. Tim Dunne vd., Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 14.

67 Sanjay Seth, "Postcolonial Theory and the Critique of International Relations", *Millennium Journal of International Studies* 40, Sayı. 1, 2011, s. 167.

68 Mohammed Ayoob, "Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism", *International Studies Review* 4, Sayı. 3, 2002, s. 28.

Neorealist teorilerin, anarşizmin yapısal baskısı altında devletlerin tercihlerini karmaşıkleştırdığı not edilebilir. Öte yandan, yapılandırmacı kavram, ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin rasyonel olarak küçümsenmesini reddeder. Konstruktivizm için kimliğin oluşum süreci, herhangi bir dış mantığa sahip olmaktan çok, içsel çabalara dayanır. Böylece ortak ilgiler, karşılıklı etkileşimi geliştiren sosyal öğrenme sürecine bağlı olarak şekillenir.⁶⁹

Öte yandan konstruktivistlerin postkolonyalizme en önemli katkısı, kimlik ve dış politika yanlılıkları arasında kurdukları güçlü bağa dayanmaktadır. Konstruktivistler için dış politika taraflarını oluşturan çıkarlar boşlukta var olmazlar daha çok sosyal etkileşimle değiştirilebilen kimlik oluşturma sürecine bağlı olabilirler. Ayrıca, kimliğin oluşum sürecinin etkileşimli doğasına bağlı olan yapılandırmacı değişkenlik fikri, postkolonyalizmde kimliğin diğerleriyle birlikte hareketine yapılan vurguda kendini gösterir. Bu kapsamda, postkolonyal, kuramın tarihsel yapıya dayalı ortak kimlik oluşumuna kapalı olduğuna inanır. Dolayısıyla, sömüren ile sömüren arasındaki ortak ilişkinin, dış politikayı karşılıklı gelişme refleksine yönlendiren aktörlerin kimliğini şekillendirdiği ifade edilebilir.⁷⁰

Postkolonyal teori, Wilder, Watson, Loomba, Burton, Lazarus, Kaul ve Bunzl gibi çeşitli akademisyenler tarafından bazı iç eleştirilerle karşı karşıya kaldırmıştır. Aşağıdaki dört nedeni tartışarak teoriye meydan okumuştur. Birincisi, sömürgeciliğin sona erdiği ve yerini postkolonyalizmin aldığı varsayımı doğru olmayabilir. İkincisi, postkolonyal metodolojik araç zaten uygulanmamış ve dünya düzeninin çağdaş sorunlarıyla ilgilenemeyebilir. Üçüncüsü, sorunlu alanlara özel coğrafi vurgu Ortadoğu gibi atlanmıştır. Dördüncüsü, postkolonyalizmin temel taşı sömürgeciliğin kökünü kazımadır ancak pratik mücadelesi uygulanmasına engeller yaratan devrimci siyasete karşıdır. Başka bir yazar Timothy, postkolonyalizmin çağdaş dünya düzeni ve insanlık durumuyla alakasız olduğunu belirtmiştir. Warson, postkolonyal teorinin 1990'ların tamamlanmasıyla dönemini çoktan geçtiğini iddia etmektedir.⁷¹ Öte yandan, Loomba ve diğerleri *Postcolonial Studies and Beyond* adlı kitaplarında, postkolonyal yaşam, Said'in oryantalizminden 1978'e, Michael Hardt'ın yayımladığı *Empire* 2001'e kadar tartışmıştır.⁷²

69 Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söyemi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 8, Sayı. 29, 2011, s. 80.

70 Alison Brysk vd., "After Empire: National identity and Post-Colonial Families of Nations", *European Journal of International Relations* 8, Sayı. 2, 2002, s. 267-268.

71 Tarique Niazi, "The Postcolonial Contemporary: Political Imaginaries for the Global Present", *Journal of International and Global Studies* 10, Sayı. 2, 2019, s. 172.

72 Ania Loomba vd., *Postcolonial Studies and Beyond*, Durham: Duke University Press, 2005, s. 386.

Ayrıca Mattar, Ball ve Lazarus gibi diğer bazı teorisyenler de postkolonyal adlandırmaya karşı çıkmış ve kolonyalizmin henüz bitmediğini, kolonyalizmin neoemperyalizm ve neokolonyalizm gibi çeşitli biçimlerde devam ettiğini ileri sürmüştür. Örneğin, ABD'nin Irak'ı işgali, alanın sömürgecilik, emperyalizm ve kapitalizmin modernliği için kavramsal alışkanlıkları ve normları düzenlemeye yönelik çerçeveleme inançlarında büyük bir değişimle sonuçlanan prototipik bir olaydı.⁷³ Ella Shoha da aynı şekilde postkolonyalizm başlığına katılmamakta ve bunun Filistin durumuna uygulanabilirliğinin alakasız olduğuna inanmaktadır. Postkolonyal terimini tarihsel bir bakış açısıyla, evrensel çağrışımları ve depolitize edici sonuçlarıyla sorgulamıştır.⁷⁴

1998'de Suvir Kaul, Said, Loomba ve Bhattacharya'nın bir röportaj sırasında "post" teriminin sömürgeciliğin sona erdiğini ima ettiğini öne sürerek postkolonyalizm başlığıyla karşı karşıya kaldıkları belirtilebilir. Tersine, sömürgecilik biçim değiştirmiş ve neokolonyalizm, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi üçüncü dünyanın ekonomik ve siyasi meseleleri üzerinde güçlü etkileri olan küreselleştirici ajanlar aracılığıyla çağdaş dünya faaliyetlerinde yerini almıştır.⁷⁵

Ana akımın uluslararası ilişkiler teorilerine meydan okuyan, batılı olmayan eleştirel bir kavram olarak postkolonyal teori, geleceği hakkında bazı belirsizlikler getirebilecek bazı eleştiriler ve engellerle karşı karşıya kalmıştır. Bu kapsamda, yukarıdaki iç ve dış eleştirilere dayanarak, postkolonyalizm karşıtlarından bazıları, postkolonyalizmin 90'ların başında zaten sona erdiğini iddia etmektedir. Bununla birlikte, "post" teriminin kendisi, sömürgeciliğin sona erdiğini ve gelecekte postkolonyalizmin artık mevcut olmayabileceğini ima etmektedir.

Said, Loomba, Ball, Lazarus ve Mattar gibi diğer önde gelen postkolonyalizm bilginleri, sömürge döneminin bitmediğine ve modern dünyada hâlâ var olduğuna inanmaktadır. Sömürgeciliğin yeni sömürgecilik ve yeni emperyalizm gibi batılı ülkelerin üçüncü dünya ülkelerindeki siyasi ve ekonomik hedeflerini hâlâ gözlemledikleri yeni biçimleri benimsediğini savunmaktadır. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası, daha önce sömürgeleştirilmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde güçlü ekonomik ve siyasi etkileri olan bariz örneklerdir. Bu nedenle ikinci grup, postkolonyalizmin bazı zorluklarla karşılaşabileceğini ancak bunun onun aşınması anlamına gelmediğini savunmaktadır.⁷⁶

73 Priyamvada Gopal ve Neil Lazarus, *After Iraq: Reframing Postcolonial Studies*, Landon: Lawrence & Wishart Ltd, 2006, s. 7.

74 Ella Shohat, "Notes on the Post-Colonial", *Social Text* 31/32, 1992, s. 99.

75 Joseph A. Massad, "The Post-Colonial Colony: Time, Space, and Bodies in Palestine/Israel", *The Pre-Occupation of Postcolonial Studies*, der. Fauzia Afzal Khan ve Kalpana Seshadri-Crooks, Durham: Duke University Press, 2000, s. 82.

76 Tarique Niazi, "Postcolonial Theory in the 21st Century: Is the Past the Future or Is the Future the Past?", *Choice: Start With Better Options*, 2021, s. 543.

Postkolonyalizmin belirsiz geleceği, önde gelen postkolonyal bilim adamlarını postkolonyalizmin geleceği için bazı yönergeler vermeye yöneltmiştir. Postkolonyal teori, uzun süredir göz ardı edilen coğrafi kökenlere ve postkolonyal teorinin Latin Amerika ve Ortadoğu gibi nereden doğduğuna dikkat edecektir. Said, Fanon ve Memmi gibi önde gelen postkolonyal düşünürler, postkolonyal teoriye çok zengin bir şekilde katkıda bulundular, ancak bölgeleri zaten görmezden gelinmiştir. Bu nedenle, coğrafi dikkati yeniden yönlendirmek, postkolonyalizmin kültürel söylemlerin dışında emperyal ve kolonyal yıkımı yeniden tasavvur etmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca, postkolonyalizmin geleceğine yol açacak mevcut tüm eksiklikleri gidermek için yukarıdaki dış ve iç eleştirileri yeniden gözden geçirmeleri gerekir.⁷⁷

Sonuç

Postkolonyalizm, 70'lerin sonlarında üçüncü dünya ülkelerinin Avrupa sömürgeciliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan eleştirel bir uluslararası ilişkiler teorisi. Batının gözünde yanlış tanımlanmış doğu kültürü üzerine yazılı literatürü detaylandırmak için batı ülkelerinin eski sömürgelerinin kültürel, sosyal, ekonomik ve politik sorunlarına odaklanmaktadır. Postkolonyalizm, çağdaş dünya meselelerinin altını çizen ve insan toplumunun yollarının şefkatli yorumuna uygun olarak yeni dünya siyaseti biçimleri sağlamak için mücadele eden eleştirel yapılandırmacı bir fenomendir.

Postkolonyalizm, tüm ülkelerin küresel arenada güç uygulamak için eşit bir paya sahip olduğu tüm ülkelerin karşılıklı iş birliğine dayalı olacak başka bir uluslararası düzen biçimini ima eden dünya çapında sorumluluklarını ve yükümlülüklerini üstlenir. Postkolonyal yaklaşım, üçüncü dünya ülkelerini dünya karar alma sistemine entegre olmaya teşvik eden ulusal, yerel ve uluslararası alanlardan bağımsız olarak sağlam bir siyasi duruş sergilemektedir. Ayrıca, üçüncü dünyayı iktidardan yoksun bırakan ve batı hegemonyasını ortadan kaldırmak için her yolu deneyen batı tiranlığına karşı katı bir tavır almıştır.

Postkolonyal teori, alanın çoğuna nüfuz eden Avrupa merkezli varsayımlara ve önyargılara meydan okur, sömürgeciliğin ürettiği sınıflandırmaları ve ikilikleri yıkar, Batı hâkimiyetini reddeder ve sömürgeleştirilmiş halkların bağımsızlığını ve direnişini vurgular. Postkolonyalizm, sömürgeciliğin kimlik üzerinde etkisi olan dünya çapındaki siyasi ve kültürel geleneklerin çeşitliliğini vurgular ve homojen bir evrensel kültür kavramını sorgular. Sömürgecilik sonrası yaklaşımlar, sömürgeciliğin tarihsel ve devam eden miraslarını teşhir

77 A.g.e., s. 544.

ederek eşitsizliği pekiştiren baskın anlatılara meydan okuyarak ve marjinalleştirilmiş toplulukların özerkliğini vurgulayarak uluslararası ilişkilerde güç, eşitsizlik ve adaletsizlik meselelerinin üstesinden gelmede hayati bir rol oynayabilir.

Postkolonyal teori, diğer teorilere kıyasla son zamanlarda uluslararası ilişkiler alanına girmiştir ama melezlik, kimlik ve özgünlük kavramlarına muazzam bir katkı sağlamıştır. Kimlik kavramı, kimliğin ve bireylerin sayısız ilişkiler yoluyla üretimi olarak iktidar kavramıyla ilişkilendirilen postkolonyal yaklaşımda önemli bir konudur. Gerçekten de sömürge deneyimleri kimliği güçlü bir şekilde etkilemiş ve yeniden şekillendirerek, sömürge düşüncesinin üçüncü dünya ülkelerinde sömürgeleştirilmiş insanlar tarafından benimsenen sosyal ve kültürel uygulamalara yansımaya yol açmıştır. Sonuç olarak, kültür ve kimlik tahmin edilebilir bir şekilde geçmişle bağlantılıdır ve meleziği sömürgecilerle sömürgeleştirilenlerin karşılıklı etkileşimini göstermeye iter.

Kaynakça

Abrahamsen, Rita “Postcolonialism.” *International Relations Theory for the Twenty-first Century an Introduction*, der. Martin Griffiths, 111-122. London: Routledge 2007.

Ahuja, Neel “Colonialism.” *Macmillan Interdisciplinary Handbooks*, der. Stacy Alaimo, 237-251. Delhi: University of Delhi, 2021.

Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: Aktuel Press. 2018.

Arı, Tayyar ve Mehmet Ali Ak. “Post-Colonialism and International Relations”, *Theories of International Relations II*, der. Tayyar Arı ve Elif Toprak, 67-86. Eskişehir: Anadolu University Press, 2019.

Ayoob, Mohammed “Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism.” *International Studies Review* 4, Sayı. 3 (2002): 27-48.

Bill, Ashcroft et al., *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. London: Routledge, 1989.

Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. London: Routledge, 1994.

Bressler, Charles E. *Literary Criticism: An Introduction to theory & Practice*. New Jersey: Prentice Hall, 1999.

Brennan, Timothy A. “Places of Mind, Occupied Lands-Edward Said and Philology: A Critical Reader.” *The Arab World Geographer* 7, Sayı. 1 (2004): 47-64.

Brysk, Alison et al., “After Empire: National Identity and Post-Colonial Families of Nations.” *European Journal of International Relations* 8, Sayı. 2 (2002): 267-305.

Cesaire, Aime. *Discourse on Colonialism*. Çev. Joan Pinkham. New York: Monthly Review Press, 2001.

Cox, Robert W. "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies* 10, Sayı. 2 (1981): 126-155.

Darby, Phillip et al., "A Postcolonial International Relations?." *Institute of Postcolonial Studies Melbourne*, (2003): 1-15.

Dirlik, Arif "The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism." *Critical Inquiry* 20, Sayı. 2, (1994): 328-356.

Dunne, Tim "The English School" *International Relations: Discipline and Diversity*, der. Tim Dunne et al., Oxford: Oxford University Press, 2010.

Fanon, Frantz. *Black Skin White Masks*. Çev. Charles Lam Markmann. London: Pluto Press, 2008.

Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth*. Çev. Constance Farrington. New York: Grove Press, 1961.

Fitzgerald, Susannah. "Do Postcolonial Approaches Explain World Politics Better Than Other IR Theories?." *E-International Relations*, (2019): 1-7.

Gandhi, Leela. *Postcolonial Theory: A Critical Introduction*. Delhi: Oxford University Press, 1998.

Gopal, Priyamvada ve Neil Lazarus. *After Iraq: Reframing Postcolonial Studies*. London: Lawrence & Wishart Ltd, 2006.

Gündüz, Ahmet "Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler." *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Sayı. 25 (2016): 763-784.

Güven, Fikret. "Criticism to Edward W. Said's Orientalism" *RumeliDe Journal of Language and Literature Studies* (2019): 418-430.

Hewitson, Mark. *Germany and the Modern World 1880-1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

İpek, Volkan ve Çağlar Oyman "Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler." *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. Ramazan Gözen, 441-477. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

Loomba, Ania. *Colonialism/Postcolonialism*. London: Routledge, 2005.

Loomba, Ania et al., *Postcolonial Studies and Beyond*. Durham: Duke University Press, 2005.

Massad, Joseph A. "The Post-Colonial Colony: Time, Space, and Bodies in Palestine/Israel", *The Pre-Occupation of Postcolonial Studies*. der. Fauzia Afzal Khan ve Kalpana Seshadri-Crooks, Durham: Duke University Press, 2000.

Mgonja, Boniface E.S. ve Iddi A.M. Makombe "Debating International Relations and its Relevance to the Third World." *African Journal of Political Science and International Relations* 3, Sayı. 1, (2009): 27-37.

Munkler, Herfried. *İmparatorluklar Eski Roman'dan ABD'ye Dünya Ege-
menliğinin Mantığı*. Çev. Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: İletişim Yayınları,
2009.

Mutman, Mahmut. "Postkolonyalizm: Ölü Bir Disiplinin Hatıra Defteri." *Toplumbilim Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı* 25, (2010): 117-128.

Nair, Sheila "Introducing Postcolonialism in International Relations." *E-
International Relations*, (2017): 1-5.

Niazi, Tarique "The Postcolonial Contemporary: Political Imaginaries for
the Global Present." *Journal of International and Global Studies* 10, Sayı. 2,
(2019): 169-173.

Niazi, Tarique "Postcolonial Theory in the 21st Century: Is the Past the
Future or Is the Future the Past?." *Choice: Start with better options*, (2021):
537-545.

Oliver A. Roland ve Fage, J. D. *A short history of Africa*. New York: New
York University Press, 1963.

Reinhard, Wolfgang. *A Short History of Colonialism*. Manchester: Man-
chester University Press, 2011.

Rukundwa, Lazare S. ve Andries G. van Aarde "The Formation of post-
colonial Theory." *HTS Theologies Studies/ Theological Studies* 63, Sayı. 3,
(2007): 1171-1194.

Said, Edward W. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1978.

Sawant, Shrikant B. "Postcolonial Theory: Meaning and Significance." *Proceedings of National Seminar on Postmodern Literary Theory and Lite-
rature*, (2012): 120-126.

Sawant, Shrikant B. "Understanding Postcolonial Theory and Literature",
Journal of Higher Education and Research Society: A Refereed International
5, Sayı. 1, (2017): 325-337.

Seth, Sanjay. "Postcolonial Theory and the Critique of International Rela-
tions." *Millennium Journal of International Studies* 40, Sayı. 1, (2011): 167-
183.

Shohat, Ella "Notes on the Post-Colonial." *Social Text*, Sayı. 31/32, (1992):
99-113.

Spivak, Gayatri Chakravorty. *Outside in the Teaching Machine*. New York:
Routledge, 2008.

Spivak, Gayatri Chakravorty. *Can The Subaltern Speak?*. Basingstoke:
Macmillan, 1988.

Stuchtey, Benedikt "Colonialism and Imperialism 1450-1950." *European
History Online (EGO)*, (2011): 1-14

Tetik, Sevim *Postcolonial International Relations Theory: The Concept of "Hybridity"*, Master Thesis, Department of International Relations, Necmettin Erbakan University, 2020.

Tepeciklioğlu, Elem Eyrice. "Postkolonyal Kuram Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 4, Sayı. 2, (2013): 80-97.

Türkmen, Serap. "Identity in the Colonial Lands: A Critical Overview of the Postcolonial Studies." *Turkish Journal of International Relations* 2, Sayı. 3, (2003): 188-203.

Wilkens, Jan. "Postcolonialism in International Relations." *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, (2017): 1-22.

Yalvaç, Faruk. "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söyelmisi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 8, Sayı. 29, (2011): 71-99.

Yeh, Chuan-Rong. "Existential Thoughts in Fanon's Post-colonialism Discourse." *Policy Futures in Education* 11, Sayı. 2, (2013): 200-215.

Young, Robert. J.C. *Postcolonialism: A Historical Introduction*. New Jersey: Wiley-Blackwell, 2016.

Ortadoğu

E t ü t l e r i

YAZIM KURALLARI

WRITING RULES / شروط النشر

Yazım Kuralları

Dergiye gönderilen makaleler, dipnotlar dahil en az 5000 en fazla 10000 kelime olmalıdır. Kitap değerlendirmeleri en az 1000 en fazla 2000 kelime olmalıdır. Türkçe veya İngilizce makalelerde her iki dilde de maksimum 250 kelimelik özet, makale başlığı ve 5 adet anahtar kelime bulunmalıdır. Arapça makalelerde ise bu bilgilerin en az bir farklı dilde olması gerekmektedir. Türkçe veya İngilizce makalelerin Arapça özet, başlık ve anahtar kelimeler dergimiz tarafından gerekli çeviri işleminin ardından eklenecektir.

Yazılar, MS Word formatında, Times New Roman karakterinde, 12 punto yazı tipi boyutu ve tek satır aralığı sayfa yapısı ile yazılmalıdır. Kenarlıklar iki kenara yasla biçiminde, paragraflar ise 1 cm olacak şekilde düzenlenmelidir. Baskı kalitesi açısından, metin içerisinde kullanılan resim, tablo veya benzeri görsellerin metin dosyası haricinde, etiketlenmiş (resim nu, sayfa nu, vs,) ayrı bir dosyada gönderilmesi tavsiye edilmektedir.

Dergimizde Chicago (dipnot) atıf ve kaynakça yöntemi kullanılmaktadır. Aşağıda belirtilen hususlardan farklı bir atıf veya kaynakçanın kullanılacak olması halinde https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html linkinde bulunan kurallar esas alınacaktır. Dipnotlar 10 punto yazı tipi boyutu ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Makale sonunda, yararlanılan kaynaklar, "Kaynakça" başlığı ile verilmelidir (İngilizce makalelerde "Bibliography" kullanılmalıdır). İnternet kaynakları da ayrı bir başlık olarak yazılmalıdır.

Not: Atıf ve kaynakça yönetimiyle ilgili detaylı bilgi için dergi web sayfasındaki Yazım Kuralları sekmesini ziyaret edin. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ortetut/writing-rules>

Authors' Guideline:

Manuscripts submitted for consideration by the Journal must follow the style given below;

The manuscripts should not be submitted simultaneously to any other publication, nor may they have been previously published elsewhere, in Turkish, English or Arabic.

Articles submitted to the journal of Middle Eastern Studies, should be original contributions and should not be published previously or should not be under consideration for any other publication at the same time.

If another version of the paper is under consideration by any other publication, or has been, or will be published elsewhere, authors should inform the journal editors at the time of submission.

Articles should be between 5,000-10,000 words including footnotes and bibliography. Book reviews should be between 1000-2000 words. Commentary should be between 3000-5000 words including footnotes.

Articles should include Turkish, English or Arabic max. 250 words abstract and at least 5 keywords in origin language (if different than Turkish) and in addition in Turkish.

All quotation are preferred as “Chicago Style” in our journal.

Authors bear responsibility for their contributions. Statements of fact or opinion appearing in Middle Eastern Studies are solely those of the authors and do not imply endorsement by the journal.

Style:

Papers should be written in a considerable level of academic Turkish, English or Arabic.

Manuscripts should be typed using Microsoft Word document file, in Times New Roman and 1 space. 12 font should be used within text while 10 font should be preferred for footnotes.

References should be given both in the footnotes and in the bibliography. Reference style must conform to the Chicago Manual of Style. Please see the style for examples.

The section should be titles and subtitles in the manuscripts. (i.e. Introduction, Title, Subtitle xxx, etc.)

If there are any tables, graphs and figures, they have to be included in the submitted main text file. Graphs and figures should be in one of the usual formats, at best in GIF or BMP format.

The tables, graphs and figures should be numbered consecutively for each and should match the same numbering used in the text.

Note: For more detailed information about citation and bibliography management, visit the Writing Rules tab on the journal’s website. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ortadogu-etut/writing-rules>

شروط النشر

يجب ألا تقل البحوث المرسلة بما فيها الحواشي عن 5000 كلمة وألا تزيد عن 10000 كلمة.

وينبغي ألا تقل مراجعات الكتب عن 1000 كلمة وألا تزيد عن 2000 كلمة.

بالنسبة للمقالات باللغتين الإنجليزية والتركية فيجب أن تحتوي على ملخصات الأكثر 250 كلمة وتضم عنواناً و5 كلمات مفتاحية.

أما بالنسبة للمقالات باللغة العربية فيجب أن يكون الملخص والكلمات المفتاحية بلغة واحدة مختلفة على الأقل (الإنجليزية أو التركية).

أما الملخص والعنوان والكلمات المفتاحية للمقالات باللغة التركية أو الإنجليزية فسيتم ترجمتها إلى اللغة العربية من قبل مجلتنا وإضافتها.

يجب أن تكون الكتابات منسقة في ملف مايكروسوفت وورد (MS Word)، وبنوع خط تايمز نيو رومان (Times New Roman)، وحجم خط 21 وبتباعد سطر واحد بين الأسطر. كما يجب أن تكون الحدود منسقة بشكل محاذاة من الطرفين وأن تبدأ الفقرة بعد 1 سم. أما بالنسبة لجودة الطباعة فيفضل أن يتم وضع الصور والجدول أو الرسومات المشابهة التي تم استخدامها داخل النص في ملف مختلف ملحق (رقم الصورة والصفحة إلخ).

يتم استخدام طريقة شيكاغو (Chicago) للاقتباس والحواشي والمصادر. وفي حال استخدام اقتباس أو مصادر غير المذكورة أدناه فيجب اتباع القواعد الموجودة في الرابط التالي:

https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html

يجب أن يتم كتابة الحواشي بحجم خط 01 وبتباعد سطر واحد بين الأسطر، وفي نهاية المقالة ينبغي كتابة معلومات «المصادر» للمصادر التي تم الاستفادة منها (يتم كتابة عنوان «Bibliography» في المقالات باللغة الإنجليزية). ويتم استخدام عنوان منفصل للمصادر من الإنترنت.

ملاحظة: للحصول على معلومات تفصيلية عن إدارة الاقتباس والمصادر، قم بزيارة قسم شروط النشر

Seba ABDULLATİF

Suriye Krizinden Sonra İnan-Rusya İlişkileri

Iran-Russia Relationships After the Syrian Crisis

العلاقات الإيرانية الروسية بعد الأزمة السورية

Arda Can ÇELİK

XVIII. Yüzyıl'da Karşılaştırmalı Strateji: Osmanlı İmparatorluğu Merkezli Bir Tetkik

Comparative Strategy in the Eighteenth Century: A Tactic Examining the Dynamics Between the Ottoman Empire and European Powers

استراتيجية مقارنة في القرن الثامن عشر: دراسة لإختبار الديناميات بين الإمبراطورية العثمانية والقوى الأوروبية

Mohammad Javid FEDAYEE

Uluslararası İlişkilerde Postkolonyalizmin Önemi

The Relevance of Postcolonialism in International Relations

أهمية نظرية (ما بعد الاستعمارية) في العلاقات الدولية

Mustafa Kemal Mah.
2128. Sok. No:3 Pk: 06510
Çankaya / Ankara

+90 850 888 15 20

+90 312 430 39 48

info@orsam.org.tr

www.orsam.org.tr

orsamtr